

*0: EK
*1: 2012-2013
*2: 35
*3: Word
*4: 35ste vergadering
*5: Dinsdag 9 juli 2013
*6: 10.15 uur
**

Voorzitter: Broekers-Knol

Tegenwoordig zijn 73 leden, te weten:

Backer, Barth, Beckers, Beuving, Van Bijsterveld, De Boer, Van Boxtel, Brinkman, Bröcker, Broekers-Knol, Bruijn, Van Dijk, Duivesteijn, Dupuis, Duthler, Elzinga, Engels, Essers, Ester, Faber-van de Klashorst, Flierman, Franken, Frijters-Klijnen, Ganzevoort, Gerkens, Thom de Graaf, Fred de Graaf, Marcel de Graaff, De Grave, Hermans, Hoekstra, Holdijk, Ter Horst, Huijbregts-Schiedon, Van Kappen, Kneppers-Heijnert, Knip, Koffeman, Kok, Koning, Koole, Kox, Kuiper, De Lange, Van der Linden, Linthorst, Lokin-Sassen, Martens, Nagel, Postema, Quik-Schuijt, Reuten, Reynaers, Ruers, Schaap, Scholten, Schouwenaar, Schrijver, Sent, Slagter-Roukema, Sörensen, Van Strien, Strik, Swagerman, Sylvester, Terpstra, Thissen, Vliegthart, Vlietstra, Vos, De Vries, De Vries-Leggedoor en Witteveen,

en mevrouw Bussemaker, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mevrouw Klijnsma, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de heer Plasterk, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

en de heer Heijnen.

**

*N

De **voorzitter**: Ik heb geen berichten van verhindering ontvangen.

**

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

*B

!Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en enkele andere wetten in verband met de uitvoering van diverse maatregelen, aangekondigd in de Strategische Agenda Hoger onderwijs, Onderzoek en Wetenschap (Wet Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs) (33519).

(Zie vergadering van 8 juli 2013.)

De **voorzitter**: Ik heet de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van harte welkom in de Eerste Kamer.

**

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister **Bussemaker**: Voorzitter. Ik was blij verrast door de inbreng van de Kamer, met name door de breedte van de beschouwingen en de vragen. Veel vragen hadden betrekking op een algemene visie op het hoger onderwijs. Ik zou bijna geneigd zijn om op al die vragen in te gaan, alleen vrees ik dat wij dan terechtkomen in een uitgebreid beleidsdebat over de toekomst van het onderwijs in het algemeen en het hoger onderwijs in het bijzonder. In dat geval staan wij hier vanmiddag nog. Ik vind dat geen enkel probleem, maar ik weet dat de Kamer nog meer te bespreken heeft op de laatste dag voor het zomerreces.

Ik zal proberen in te gaan op een aantal thema's die door verschillende woordvoerders zijn genoemd. Tegelijkertijd zal ik trachten zo veel mogelijk bij het wetsvoorstel te blijven dat wij hier bespreken. Ik begin met een aantal algemene opmerkingen over het wetsvoorstel, de achtergrond ervan en de relatie met de prestatieafspraken. Vervolgens ga ik in op de vragen over instroom en doorstroom. Daarna ga ik in op de vragen over differentiatie in onderwijsaanbod, dus de driejarige vwo-trajecten, Associate degrees et cetera. Vervolgens beantwoord ik de belangrijke financiële vragen over de collegegelddifferentiatie, de bursalen en de schakelprogramma's. Tot slot ga ik in op de overige vragen en opmerkingen. Dat betreft dan met name de titulatuur die met nadruk aan de orde is geweest.

Misschien is het goed om eerst na te gaan waar wij vandaan komen. Waarom ligt nu de Wet Kwaliteit in verscheidenheid voor? De wet is gemaakt om het hoger onderwijs toekomstbestendig te maken en om meer kwaliteit te realiseren. Een toekomstbestendig onderwijs is nodig. Velen hebben daaraan gerefereerd naar aanleiding van de opdracht die de commissie-Veerman al in 2009 heeft meegegeven. De aanleiding voor het instellen van deze commissie was de aanhoudende groei van het aantal studenten en de groeiende diversiteit in de studentenpopulatie in een situatie waarin de kwaliteit al onder druk stond. De heer Bruijn zei terecht dat de conclusie van Veerman glashelder was: het Nederlandse hoger onderwijs moet snel veel beter. De studie-uitval is te hoog. Talent wordt te weinig uitgedaagd en er is te weinig variëteit. Geef een krachtige impuls aan kwaliteit en diversiteit van het hoger onderwijs. Minder bekostiging op studentenaantallen, meer op kwaliteit en profiel.

Dat zijn de lessen die wij ook ter harte hebben genomen. Ik zeg tegen de leden Ganzevoort en Gerkens dat de pogingen die wij met Kwaliteit in verscheidenheid en met de prestatieafspraken doen juist bedoeld zijn om de

kwaliteit te bevorderen en vooral niet om alleen maar zo veel mogelijk studenten zo snel mogelijk door de pijlpijn van het hoger onderwijs te duwen. Integendeel. Wat wij willen, is ervoor zorgen dat er meer differentiatie komt en dat de student op de juiste plek komt. Wij moeten er ook voor zorgen dat de student goed begeleid wordt.

Het kabinet heeft drie hoofdmoten voor de aanpak geformuleerd, mede als reactie op de aanbevelingen van de commissie-Veerman. Het vorige kabinet heeft de belangrijke eerste stap gezet met de prestatieafspraken. Er zijn afspraken met individuele instellingen om zich te profileren en om kwalitatief goed onderwijs te geven, bijvoorbeeld af te meten aan de contacturen, het niveau van docenten, de tevredenheid van studenten et cetera. Er ligt een sterke nadruk op de inhoudelijke profilering.

Met Kwaliteit in verscheidenheid wordt de wet op een flink aantal punten aangepast, zodat de differentiatie en de verbetering van de kwaliteit ook vorm kan krijgen. Dat is stap twee. De derde stap is het sociaal leenstelsel waardoor middelen die nu naar inkomensondersteuning gaan voor kwaliteitsverbetering kunnen worden ingezet. Ik zeg tegen de heer Engels dat wij financiële middelen vrijmaken om tot kwaliteitsverbetering te komen. Met Kwaliteit in verscheidenheid kunnen wij met andere wettelijke bepalingen binnen het huidige budget al tot flinke verbeteringen komen. Vervolgens komen er met het leenstelsel middelen bij voor verdere verbetering van het hoger onderwijs. Mijn ambitie is om het stelsel van hoger onderwijs toekomstbestendig te maken, de juiste student op de juiste plek te krijgen en ruimte voor differentiatie te bieden.

De middelen in het wetsvoorstel zijn op twee hoofddoelen gericht. Aan de ene kant zijn zij gericht op differentiatie en op het recht doen aan de behoefte van de samenleving, zoals de roep om afgestudeerden met een Associate degree. Aan de andere kant wordt recht gedaan aan de behoefte aan differentiatie met het oog op een gevarieerde studentenpopulatie. Je gaat dus ook na waar studenten behoefte aan hebben en hoe je ervoor zorgt dat zij op de juiste plek komen. De heer Kuiper merkte terecht op dat wij af moeten van het principe van "one size fits all". Wij moeten kijken hoe wij die zeer gedifferentieerde studentenpopulatie zo goed mogelijk kunnen bedienen.

Dat dit nodig is, blijkt uit de cijfers. Nederlandse studenten doen relatief lang over hun studie. Uit onderzoek blijkt dat zij in vergelijking met andere Europese studenten hun studie niet heel erg belangrijk vinden. We hebben ook een zeer hoge uitval. Van elke tien studenten die in 2011 in het hbo begonnen, waren er binnen een jaar vier met hun opleiding gestopt. Heel veel studenten verdwijnen daarna uit het hoger onderwijs en sommigen switchen. Ook bij de universiteiten zijn de cijfers schrikbarend. Drie van de tien studenten waren binnen een jaar gestopt met hun opleiding. We doen dus iets niet goed om de student op de juiste plek te krijgen. Ik zeg tegen mevrouw Gerkens dat ik het niet over selectie aan de poort

heb. Het gaat over de vraag of je studenten goed voorbereidt op wat de studie betekent en wat voor werk zij daar later mee kunnen doen. Het gaat ook om de vraag hoe je de studenten vanaf het begin duidelijk maakt wat er van hen verwacht wordt. Daarom willen wij de studiekeuzegesprekken voeren en de inschrijving naar voren halen. Het gaat niet alleen om cijfers, maar ook om de motivatie en de herkenbaarheid; allemaal aspecten waarmee de student beter bediend kan worden en onnodige teleurstellingen kunnen worden voorkomen. Iedereen die wel eens in het onderwijs heeft gewerkt -- ik weet dat velen hier die ervaring hebben -- weet hoe ontzettend frustrerend het is om studenten te begeleiden als je eigenlijk al weet dat het niets wordt. Voor de studenten is het het allervervelendst om met de hakken over de sloot of net niet het diploma te halen. Daar kunnen wij iets aan doen door het switchen en de uitval tegen te gaan. Met die twee zaken worden heel veel middelen verspild, zowel publiek als privaat. Ook de student loopt er uiteindelijk vertraging door op. Kortom, er is echt iets aan de hand. Het is noodzakelijk om in te grijpen. Wij doen dat met de strategische agenda en de daaruit voortkomende hoofdlijnenakkoorden en prestatieafspraken.

De heren Koole, Kuiper, Engels en Ganzevoort vroegen naar een visie op het onderwijs. Ik ga daar niet zeer uitgebreid op in. De heer Koole stelde hier concrete vragen over. Hij vroeg onder andere naar de verschooling en de 12 contacturen. Mevrouw Gerkens sprak over rekening houden met jongvolwassenen. Een deel van mijn reactie daarop ligt besloten in de 12 contacturen. Wij willen niet naar verschooling toe, maar wel naar het verkleinen van de uitval. Wij moeten rekening houden met de opleiding waar studenten vandaan komen. Zij komen van een middelbare school waar zij tussen de 25 en 35 uren per week hadden. Vervolgens gaan zij naar een universiteit of hogeschool en dan moeten zij daarin begeleid worden. In het eerste jaar moeten studenten een minimumaantal uren hebben. Naarmate een student verder komt richting het wo- of hbo-diploma mag meer zelfstandigheid gevraagd worden.

Uit onderzoek is eerder gebleken dat zowel hbo- als wo-studenten 12 contacturen helemaal niet veel vinden. Uit onderzoek blijkt ook dat er een bepaald niveau nodig is om studenten bij de les te houden. Die 12 uur is de uitkomst van een maatschappelijk debat. Daar kan van afgeweken worden. In Maastricht heeft men bijvoorbeeld een andere didactische visie die tot andere afspraken heeft geleid. Ik weet dat veel instellingen bezig zijn met MOOC's en digitale vormen van lesgeven. Daardoor kunnen er ook veranderingen optreden. Die 12 contacturen zijn op zich niet veel, maar zij zijn vooral een signaal om een instelling voor hoger onderwijs serieus te nemen. Er moet ook aandacht besteed worden aan academische vorming en aan bildung zoals de heer Ganzevoort het noemde. Het gaat om het belang van onderwijs. Natuurlijk is het een simpel meetinstrument maar wel een instrument waaruit blijkt dat er tot nu toe nog wel een tandje bij kan.

De heer **Engels** (D66): Voorzitter. Ik luister met veel genoegen naar de minister. Ik zie dat de heer Koole zich ook naar de interruptiemicrofoon begeeft. Ik moest aan hem denken. Wij hebben beiden het thema van de verschooling gisteren met nadruk genoemd, zij het met een beetje humor. Ik hoor de minister nu een aantal dingen zeggen die vooral met kwantiteit te maken hebben. Mijn grote zorg en ook die van een aantal anderen is de vraag hoe die contacturen worden ingevuld. Met welke cultuur hebben wij nu in het hoger onderwijs te maken? Zeker op de universiteit zit de verschooling niet alleen in contacturen en in de lessituatie met lokalen en leraren, maar ook in de cultuur. Ik moet mij nu in het eerste jaar coach noemen en warmte bieden aan studenten. Dat is mijn opdracht om het rendement te verhogen en studenten zich op hun gemak te laten voelen. Zij krijgen dan het gevoel dat de academische vorming later wel komt. Dat is vooral mijn zorg. Moet daar niet nog eens nadrukkelijk naar worden gekeken? Universiteiten laten zich via de ouputfinanciering sturen op het aantal bullen en op rendement. Dat is natuurlijk dodelijk voor het hele verhaal.

Minister **Bussemaker**: Ik bestrijd dat wij met de prestatieafspraken alleen sturen op rendement. Ik wil dat docenten aan de eerstejaarsstudenten duidelijk maken wat er van hen verwacht wordt. Dat mag ook best wel duidelijk gebeuren. Het moet niet allemaal lief, vriendelijk en aardig zijn. Als je dat wel doet, is de kans groot dat je in het derde of vierde jaar tegen een student moet zeggen: sorry, ik had het misschien eerder moeten zeggen, maar ik denk dat u dit eigenlijk niet kan. In het begin moet duidelijk zijn wat er van een student wordt verwacht. De prestatieafspraken schrijven niet voor dat de heer Engels warmte moet geven. Dat kan een keuze zijn van de faculteit of van de universiteit. Daar ga ik niet over. De prestatieafspraken schrijven wel voor dat de instelling op een aantal punten moet aangeven op welke wijze goed onderwijs wordt gegeven en welke visie daaraan ten grondslag ligt. Het is prima dat er verschillen zijn. Dan hebben studenten ook iets te kiezen. In die zin mag er iets meer aandacht naar het onderwijs.

Mevrouw Gerkens bracht het als een punt van kritiek naar voren, maar ik herken wel dat het gaat om de vraag hoe je met jongvolwassenen omgaat. Soms denken wij wel eens dat jongeren in het hoger onderwijs helemaal geen sturing meer nodig hebben. Uit mijn gesprekken met studenten en uit mijn ervaring in het hoger onderwijs blijkt dat zij dat wel degelijk nodig hebben, maar wel op een andere manier dan op een middelbare school.

De heer **Koole** (PvdA): Voorzitter. Ik ben het geheel eens met de laatste opmerking van de minister dat je het anders moet doen dan op een middelbare school. De minister begon echter met te zeggen dat je er rekening mee moet houden dat studenten van een middelbare school komen. Ik heb gisteren geprobeerd duidelijk te maken dat studenten eigenlijk maar drie jaar hebben om zich academisch te vormen. Als je te lang in de

middelbareschoolachtige benadering blijft hangen, komt het bijbrengen van de academische attitude in de knel. Moet je niet direct al vanuit een ander didactisch concept gaan werken? Je moet er uiteraard rekening mee houden dat de studenten jong zijn, maar zij moeten anders benaderd worden dan op de middelbare school. Daaraan moet het aantal contacturen ondergeschikt zijn. Ik ben niet tegen die 12 uur, maar er moet eerst een visie zijn op de academische vorming die de instelling de studenten wil bieden. Vervolgens blijkt daaruit hoeveel contacturen er nodig zijn. Dat moet je niet tevoren willen voorschrijven. Is de minister het daarmee eens?

Moet je geen onderscheid maken tussen hbo en universiteit, juist omdat de opleidingen verschillend zijn? Het kan zijn dat er op het hbo meer contacturen nodig zijn omdat er een ander didactisch concept is en omdat men met andere studenten te maken heeft, dan op een universiteit. Op een universiteit wil men uiteindelijk tot de academische vorming komen waar men maar drie jaar de tijd voor heeft.

Minister **Bussemaker**: Om met die laatste vraag te beginnen: daar moet zeker onderscheid in gemaakt worden. Het beroepsonderwijs is anders dan het onderwijs op een universiteit. Studenten in het hbo komen voor een groot deel van het havo en hebben een andere achtergrond. Gelukkig gaan er ook vwo'ers naar het hoger beroepsonderwijs. Op het hbo is er een andere oriëntatie en wordt er een ander studieschema gehanteerd: vier jaar in plaats van drie. Die 12 uur is uit alle gesprekken en onderzoek naar voren gekomen als een gewenst minimum voor het eerste jaar. Ook voor de academische vorming lijkt mij eerlijk gezegd een beperkt aantal uur in het eerste jaar aan colleges en werkgroepen van belang. Met de prestatieafspraken hebben wij aan de instellingen gevraagd om een plan in te dienen dat begint met een visie. Wat is je onderwijsmodel? Hoe kijk je daartegen aan? Dit kan verschillen per instelling. Vervolgens moeten de instellingen aangeven hoe zij vorm geven aan de 12 contacturen. Als men dat niet doet, zoals in Maastricht, moet men aangeven hoe men dit met een ander didactisch concept invult. Daar is wel degelijk ruimte voor. Ik heb de afgelopen jaren heel veel klachten van studenten gehoord dat zij nauwelijks onderwijs krijgen. Er is maar een of twee keer college per week. Dat is voor het aanbrengen van structuur en een goede overgang wel heel erg weinig. Als wij niet alleen onderzoek, maar ook onderwijs in het hoger onderwijs serieus willen nemen, moeten wij dat ook laten blijken. Voor de ene opleiding zal het 12 uur zijn. Alfagerichte opleidingen kunnen daarmee goed uit de voeten. Bij technische opleidingen zijn studenten vaak al 30 tot 40 uur fysiek aanwezig. Het zal per opleiding verschillen, maar twee uur hoorcollege per week is te weinig gebleken voor een goede overgang en een goede vorming, ook in de propedeuse, met als doel een academische houding. Ook dat kost tijd en aandacht.

De instellingen zijn de prestatieafspraken aan het uitvoeren. Met de maatregelen uit dit

wetsvoorstel die per 1 september kunnen ingaan, kunnen instellingen dat ook. Een van de veelgehoorde wensen van instellingen is om de prestatieafspraken te halen. Wij moeten studenten beter kunnen begeleiden bij de toestroom en daarom is de inschrijving vervroegd naar 1 mei. Daar is hier niet zo veel aandacht voor geweest. Dit punt levert niet veel discussie op, maar is naar mijn idee wel heel belangrijk. De instellingen zijn verplicht om na te denken over de vraag of de student wel geëquipeerd is voor die opleiding en of zijn of haar belangstelling past bij wat de instelling te bieden heeft. Daarbij heeft de student ook de mogelijkheid om daarnaar te vragen.

De ambities van instellingen verschillen en dat is maar goed ook. Met de VSNU en de Vereniging Hogescholen is afgesproken dat er in 2014 een midterm review komt. Instellingen moeten dan ook aangeven in hoeverre de veranderde randvoorwaarden van invloed zijn op de realisering van hun ambities. Dan moet het gaan om randvoorwaarden die aantoonbaar belangrijk waren voor het realiseren van die ambities. Ik zeg dit omdat sommige instellingen hebben aangegeven dat maatregelen uit het regeerakkoord en Kwaliteit in verscheidenheid hun ambities bepalen dan wel beperken. Dat geldt bijvoorbeeld voor de collegegelddifferentiatie. Ik kom daar zo op terug. Dit is een van de redenen om daar een pilot voor te starten. We doen dit transparant en in goed overleg. Mocht uit de inventarisatie in 2014 blijken dat bepaalde veranderde randvoorwaarden de realisatie van de prestatieafspraken belemmeren, dan kan dat reden zijn om de uitgangspunten voor de eindbeoordeling te heroverwegen.

De heer Engels vroeg zich af of het wel goed gaat met Nederland gezien de internationale lijstjes. Zijn wij wel een kenniseconomie? Wil dit kabinet wel dat Nederland een kenniseconomie is? Ik kan volmondig beamen dat wij ernaar streven om Nederland op hoog niveau te houden en op onderdelen nog te verbeteren. We doen het best goed. Op de basisvaardigheden presteert het Nederlands onderwijs in internationaal perspectief bovengemiddeld. Die conclusie kan getrokken worden uit PISA-testen. Bij sommige scores zien wij een lichte daling, zoals bij lees- en rekenvaardigheden. De wiskundevaardigheden zijn ook licht gedaald, maar dat geldt dan weer niet voor de natuurwetenschappelijke vaardigheden. Ook als je kijkt naar Education at a Glance doet Nederland het in internationaal verband heel goed.

Zeven van onze universiteiten staan in de top 100 van de Times Higher Education World University Rankings. Op één na hebben alle universiteiten een plek in de Shanghai Ranking. Met name op wetenschappelijk niveau, maar ook op hbo-niveau doen wij het echt niet slecht. We zullen dan ook blijven investeren in onderwijs. Ik verwees al naar het leenstelsel. Een van de belangrijkste instrumenten daarvoor is om geld dat nu naar inkomensondersteuning gaat, vrij te maken om te investeren in verbetering van de kwaliteit van met name het hoger onderwijs. Wij willen bij de top vijf blijven horen. Met deze maatregelen hebben wij daar ook alle kans op.

De heer Kuiper vroeg naar de internationale studentenstromen. Willen wij goede en excellente studenten ook in de toekomst naar Nederland blijven halen? Ik heb vorige week een brief aan de Tweede Kamer gestuurd naar aanleiding van het SER-advies Make it in the Netherlands. De SER doet een aantal aanbevelingen om meer studenten naar Nederland te halen en op gebieden waarop wij tekorten hebben, studenten in Nederland te houden. Het advies bevat een aantal concrete aanbevelingen die goed aansluiten bij eerder CPB-onderzoek. Uit dit onderzoek blijkt dat het goed voor de Nederlandse economie is dat studenten blijven. Ik zal een actieplan uitwerken en daar kom ik in het najaar op terug.

De heer Koole vroeg of ook docenten op de werkvloer bij de prestatieafspraken betrokken worden. Jazeker, maar ook dat is aan de instellingen. De bedoeling was dat instellingen zowel de studenten als de docenten betrekken bij het maken van de prestatieafspraken, al dan niet via de medezeggenschap. Uit de non-verbale uitingen van sommigen blijkt dat dit niet overal heel uitgebreid is gebeurd. Ik zeg dat bij de evaluatie en bij de doorwerking van de prestatieafspraken de docent op de werkvloer absoluut wordt betrokken.

De heer **Koole** (PvdA): Ik zal mijn non-verbale uiting even verbaal maken. Misschien kan de minister bij de instellingen hierop aandringen. Wellicht kunnen instellingen overtuigend aantonen dat de docenten op de werkvloer daadwerkelijk zijn betrokken bij het maken van plannen. Dat wordt wel gerapporteerd, maar dat betreft zeer formele gremia waar de meeste mensen op de werkvloer helemaal niets mee te maken hebben. Dat geldt voor veel universiteiten. Ik vraag de minister om zich door de universiteiten te laten overtuigen dat de docenten op de werkvloer daadwerkelijk bij het vormgeven van de plannen worden betrokken. Het is niet voldoende dat er even naar verwezen wordt.

Minister **Bussemaker**: Ik wil daar best naar kijken. Bij de prestatieafspraken die de instellingen hebben ingeleverd, is echter gevraagd hoe het proces is verlopen en met wie daarover is gesproken. Ik vind het natuurlijk zelf wenselijk dat iedereen, ook de docent op de werkvloer, daarbij betrokken wordt. Dat moet echter allereerst door een instelling worden gedaan. Als docenten en hoogleraren vinden dat dat niet gebeurt, dan moeten zij hun instelling daarop inspreken. Ik wil niet van bovenaf allerlei procedurele eisen vastpinnen. Ik wil wel met de VSNU en de Vereniging Hogescholen tussendoor bespreken hoe zij ervoor zorgen dat de aandacht voor dit soort thema's levend blijft in een organisatie. Wij spraken net over die 12 uur. Docenten op de werkvloer, in een collegezaal, moeten begrijpen wat de redenering daarachter is. Zij moeten begrijpen dat studenten daar niet alleen moeten zitten maar er ook iets moeten leren en dat dat onderdeel van het didactisch proces moet uitmaken. Met een aantal maatregelen die hogescholen en universiteiten nemen, ook om het

niveau van docenten waar nodig op te krikken, kan dit een belangrijk aandachtspunt zijn.

De heer **Kuiper** vroeg naar de vermeende tegenstrijdigheid tussen het opheffen van opleidingen en instellingen enerzijds en het benadrukken van differentiatie anderzijds. Ik moet zeggen dat ik die tegenstelling niet zo zie. Juist het opheffen van opleidingen kan leiden tot en bijdragen aan meer differentiatie. Het kan ervoor zorgen dat niet iedereen alles doet, maar hogescholen en universiteiten met elkaar bespreken waar zij goed in zijn en wat bij de studentenpopulatie en bij de rest van het vakgebied past zodat afspraken kunnen worden gemaakt over de opleidingen waarvoor zij zich sterk gaan maken. Aanpassing en opheffing van opleidingen gaan soms samen met differentiatie. De strategie moet meer gericht zijn op samenwerking tussen instellingen in het hoger onderwijs, niet alleen op concurrentie om zo veel mogelijk studenten binnen de poort te halen.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Mijn vraag was ook gericht op het beleid van de minister in dezen. Ik kan mij voorstellen dat basisopleidingen, bacheloropleidingen en misschien zelfs masteropleidingen worden samengevoegd. Daarvan is het voorbeeld in Amsterdam gegeven. Is het het beleid van de minister om de kleinere, hoogkwalitatieve opleidingen, zoals de university colleges, te bevorderen? Op dit ogenblik heeft bijna elke universiteit een university college. Kan dat aantal worden uitgebreid, met andere profielen? Is dat iets wat de minister beoogt?

Minister **Bussemaker**: Dat zit wel in die prestatie- en profileringsafspraken. De instellingen in het hoger onderwijs moeten echter niet allemaal hetzelfde gaan doen. Ik kom straks uitgebreider te spreken over de excellente opleidingen. Die zijn eigenlijk het vervolg op die university colleges. Differentiëren is ook op die manier mogelijk. Ik wil niet dat instellingen allemaal hetzelfde doen en denken dat zij daarin de beste moeten zijn. Dan is namelijk niemand de beste. De heer **Kuiper** verwees naar Amsterdam. Het is goed mogelijk dat er geen dubbelingen meer zijn en de scheikunde- en natuurkundeopleidingen, die op 1 kilometer afstand van elkaar liggen, met elkaar gaan concurreren. Zij moeten dat zodanig proberen te organiseren -- de bewijslast ligt dan wel bij hen -- dat zij de beste scheikunde- en natuurkundeopleiding in Nederland en ver daarbuiten worden. Dat soort processen wil ik in het algemeen ondersteunen.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): De minister zou het dus een goede ontwikkeling vinden als er nog meer university colleges zouden komen, elk met een eigen academisch profiel, waardoor het aanbod breder zou worden?

Minister **Bussemaker**: Daar zou ik inderdaad niets op tegen hebben. Ik zou het wel bezwaarlijk vinden als iedereen zou vinden, als een soort modegril, dat ze een university college moeten hebben en als

iedereen dat vervolgens op precies dezelfde manier zou gaan organiseren. Dat zou niet veel toevoegen. Ik wil dat profilering zowel op inhoud plaatsvindt -- bijvoorbeeld door sterk te zijn in staatsrecht of internationaal recht, of door sterk te zijn in commerciële economie of maatschappij en economie -- als op onderwijsvormen. Daarover kom ik zo te spreken.

Ik kan daarop eigenlijk direct overstappen want dat was mijn volgende thema: de instroom en de doorstroom en de profilering van instellingen. De ene hbo-instelling kan zeggen "wij willen dicht op het mbo zitten met heel concrete Associate degrees" en de andere kan zeggen "wij willen ons profileren op driejarige vwo-trajecten". Universiteiten kunnen zeggen "wij willen ons vooral in bepaalde gebieden profileren met een heel sterke gerichtheid op fundamenteel wetenschappelijk onderzoek" terwijl andere opleidingen juist opleiden voor specifieke beroepen. Kortom, er is van alles mogelijk. Dat is echter vooral een zaak van instellingen zelf.

Ik heb al uitgebreid gesproken over de instroom en de studiekeuzegesprekken. Door de leden Ganzevoort en Kuiper zijn vragen gesteld over de wo-bachelor. Zij zijn er bezorgd over dat veel studenten het voor gezien houden. Zij vragen: willen wij dat meer studenten na de bachelor gaan werken of willen wij liever dat ze doorstromen? Ik zeg eerlijk dat ik niet de aanname deel dat studenten niet doorstromen naar een master. Ook bij de invoering van de bachelor-masterstructuur was het uitgangspunt dat de wo-bachelor een doorstroomfunctie zou hebben. Na het behalen van de bachelor zou een bewuste keuze moeten worden gemaakt voor een eventuele vervolgopleiding. Ik vind die doorstroomfunctie nog steeds van belang in de wo-bachelor. Tegelijkertijd werd bij de invoering van de bamastructuur niet uitgesloten dat studenten ervoor zouden kiezen om de arbeidsmarkt op te gaan. Dat moet een bewuste keuze zijn, maar dat moet in bepaalde gevallen wel kunnen. Dat gebeurt overigens maar relatief weinig in Nederland. Ik heb de Tweede Kamer toegezegd om het gesprek hierover aan te gaan met de werkgeversorganisaties. Ik zal daarover in het najaar rapporteren.

Het doel van dit wetsvoorstel is in elk geval niet om minder studenten een master te laten volgen. Het heeft tot doel om studenten een bewustere keuze te laten maken voor de master die zij gaan volgen zodat er een betere match ontstaat en de student beter op de plek komt van de desbetreffende master.

Ik constateer overigens wel dat in het hbo te weinig studenten een master volgen. Daarom willen wij stimuleren dat hbo-instellingen masters die niet op wo-niveau gegeven worden uitgebreider kunnen aanbieden zodat we uiteindelijk tot dat hogere niveau van onderwijs komen. We willen namelijk in het algemeen meer mensen met masters opleiden.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): In relatie tot de hbo-route ben ik het eens met de minister dat het goed is dat de bachelor een uitstroomniveau is,

maar dat het ook goed is dat wordt toegewerkt naar meer studenten die voor een mastervolg gaan. In relatie tot de wo-bachelor is het antwoord van de minister echter onhelder, als ik heel eerlijk mag zijn. Aan de ene kant zegt zij dat de doorstroom naar een master het standaardmodel is, aan de andere kant gaat zij een gesprek aan met de werkgevers. Waarover gaat dat gesprek dan? Dat kan toch alleen maar gaan over het vaker aannemen van bachelorstudenten? Als dat niet de bedoeling is, dan heeft dat gesprek niet zo veel zin, lijkt mij. Als dat wel de bedoeling is, dan doet de minister twee verschillende uitspraken. Ik krijg daarover graag meer helderheid.

Minister **Bussemaker**: Ik hoor graag wat de wensen van werkgevers zijn. Ik wil namelijk niet dat wij studenten opleiden tot een master waarmee zij vervolgens niet verder komen op het moment dat zij zich oriënteren op een beroepskeuze. Voor veel wo-studenten geldt dat zij uiteindelijk in de beroepspraktijk komen te werken. Als minister van OCW wil ik ervoor zorgen dat studenten na hun bachelor een master kunnen volgen. De inspectie zal gevraagd worden om dat goed te blijven monitoren.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Dan zou het gesprek met de werkgevers niet moeten gaan over de vraag: wilt u een bachelor of een master hebben? De vraag zou dan hooguit moeten zijn: op welke wijze kunnen wij het gehele hoger onderwijs, tot en met de master -- want dat is ons uitgangspunt bij de wetenschappelijke route -- vormgeven zodat het goed aansluit op de samenleving en de arbeidsmarkt? Dat is breder dan alleen het gebied van de werkgevers. Dat is ook een ander gesprek dan alleen over de vraag: hebt u genoeg aan een bachelor?

Minister **Bussemaker**: Als u dat wenselijker vindt, dan spreken wij over de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt, ook op hbo- en wo-niveau. Ik zou daar ook niet op tegen zijn. Als studenten na hun bachelor zeggen "ik ben nu klaar en kan de stap naar een arbeidspositie maken" dan wil ik hen niet dwingen om eerst toch nog hun master te halen. In het algemeen wil ik echter dat studenten die dat kunnen en wenselijk vinden, de stap zetten naar de master.

De heer **Bruijn** (VVD): De minister zegt dat zij in het najaar hierover rapporteert. Is zij bereid om te rapporteren aan deze Kamer, zoals ik gevraagd heb?

Minister **Bussemaker**: Het verzoek tot een gesprek is afkomstig van de Tweede Kamer. Ik zal dus in eerste instantie rapporteren aan de Tweede Kamer. In tweede instantie kan ik daarvan een afschrift sturen naar de Eerste Kamer. Het betrof een toezegging aan de Tweede Kamer.

De heer **Kuiper** vroeg of de studiekeuzegesprekken zinvol kunnen zijn bij de master. Dat kan, maar ik vind die wel van een andere orde. Bij de bachelor hebben wij te maken

met studenten die de instellingen, het hoger onderwijs, nog niet kennen, en er echt nog hun weg in moeten vinden. Men mag verwachten dat dat gaandeweg plaatsvindt bij de overstap van bachelor, in het contact tussen student en docent, mentoren, decanen et cetera. Ik wil niet voorschrijven dat verplicht een studiekeuzegesprek moet plaatsvinden, want dat levert veel extra werk op. Dat mag alleen gebeuren als wij echt verwachten dat dat nuttig is.

De heer **Bruijn** vroeg naar het starten van promotieonderzoek door studenten voordat zij de mastergraad behaald hebben. In het algemeen is het van belang dat wij studenten vroegtijdig interesseren in het onderzoek. Ik weet dat de VSNU graag meer aandacht besteedt aan het academische karakter van het onderwijs. Er bestaan al een aantal jaren onderzoekmasters voor studenten. Die kunnen vaak vloeiend doorstromen in een promotietraject. Het is heel mooi als dat vloeiend kan. De instellingen hebben binnen de randvoorwaarden redelijk de ruimte om afwijkende promotietrajecten vorm te geven. Ik sluit niet uit dat in het kader van het experiment omtrent de promotiestudent deze vorm aan de orde komt. Het is echter niet mijn bedoeling om dit als lijn op te nemen. Ik kom straks te spreken over de financiële kwesties van de bursalen.

De heer **Bruijn** (VVD): Ik vraag de minister toch om hierover nog eens na te denken. Het zijn trajecten die al langer bestaan. De studenten promoveren uiteraard pas een tot twee jaar na de master. Het is eigenlijk een variant op de excellente trajecten die wij kennen. Het valt ook binnen de honours trajecten. De kosten daarvan zijn wel ruim vijf keer het collegegeld; dat is dus meteen een voorbeeld van een bestaand excellente-studententraject waarvan de werkelijke kosten het totaal van vijf keer het collegegeld overschrijden. Ik zie dan ook uit naar de behandeling door de minister van de financiële aspecten. Ik vraag de minister om dit nog eens te overwegen als derde variant op de andere twee trajecten: de klassieke promovendi en de bursalen.

Minister **Bussemaker**: Ik ben altijd bereid om erover na te denken. Volgens mij kan er al heel veel binnen de bestaande kaders. Ik zou aan het wetsvoorstel dat wij hier bespreken niet allerlei nieuwe varianten willen toevoegen. Er valt namelijk ook veel voor te zeggen om eerst de opleiding goed afgerond te hebben voordat de volgende stap wordt gezet. Het zou dan ook een uitzondering moeten zijn. We moeten vooral ophalen wat er aan ervaring leeft. Ik zal met de VSNU bespreken of zij daarover meer informatie heeft.

De heer **Ganzevoort** heeft gevraagd naar de instroommomenten bij de masteropleidingen. 54% van de masteropleidingen kent meerdere instroommomenten. Dat is een verbetering ten opzichte van een paar jaar geleden. Ik zie echter graag dat dat percentage stijgt. Ik teken daarbij aan dat het voor mij niet hoeft te stijgen tot 100% want bij sommige masteropleidingen zijn meerdere instroommomenten echt evident onmogelijk.

Daarnaast kan een universiteit principieel kiezen voor één instroommoment als sluitstuk van beleid dat gericht is op nominaal studeren. Ook dit is echt een kwestie waar instellingen zelf beleid voor moeten formuleren. Ik ben graag bereid om dat te volgen, om te kijken hoe zij daarmee op instellingsniveau omgaan en om dat te monitoren voor de komende jaren zodat dat percentage in elk geval niet zakt.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Heb ik het dan verkeerd begrepen? Het idee van de meerdere instroommomenten was toch dat de verstrakking, de harde knip en alle dingen die ik genoemd heb niet tot onevenredige vertraging bij studenten zouden leiden? Het was toch de bedoeling dat studenten die in september klaar waren met hun bachelor niet hoefden te wachten tot september in het jaar daarna voordat zij konden beginnen met hun master? Dat is naar mijn mening een onevenredigheid in het systeem. Als het de bedoeling is om dat te voorkomen, dan verwacht ik dat de minister niet alleen zegt "ik hoop dat het wat meer wordt" maar ook dat zij zegt: als compensatie voor het nominaal studeren, de strakke regels, de harde knip en al die dingen meer, en om doorstuderen mogelijk te maken, moeten studenten zo vlot mogelijk erna kunnen instromen. Dat betekent meer instroommomenten per jaar, tenzij er heel dringende redenen zijn om die niet te hebben.

Minister **Bussemaker**: Op dat punt is er een relatie met de vormgeving van het onderwijs en hoe strak dat wordt vormgegeven. Een voorbeeld van nominaal studeren is de Universiteit Leiden die daaraan heel strak de hand houdt en veel inschrijfmomenten heeft. Er is dus sprake van een correlatie. Volgens mij verschillen wij niet zo erg van mening. Ik vind het ook van belang dat het aantal instroommomenten omhooggaat, hoger dan 54%. Daarbij geef ik echter aan dat er ook opleidingen zijn waarvan de kennis zo precies moet worden opgebouwd dat er niet meer instroommomenten dan één keer per jaar mogelijk zijn. Daarmee moeten wij ook rekening houden. In het algemeen geldt evenwel dat hoe meer de instelling van de student verwacht, hoe gemakkelijker het aanbieden van studeerbare programma's moet zijn, ook in de overgang van bachelor naar master.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Ik denk dat wij de wens delen. De minister is in de gelegenheid om er wat aan te doen. Ik ben benieuwd wat zij daaraan gaat doen, in plaats van alleen maar wensen.

Minister **Bussemaker**: Ik heb al gezegd dat mijn eerste stap is om dit met de instellingen te bespreken. Aan de instellingen die veel vragen aan studenten in het kader van nominaal studeren, zal ik vragen wat zij doen om ervoor te zorgen dat het studeerbaar blijft.

Mevrouw Gerkens vroeg in dit verband naar de wijze waarop de aanvullende eisen zich

verhouden tot artikel 7.24 van de WHW. Zij vroeg of er niet te veel extra eisen worden gesteld en of er niet te veel selectie aan de poort gaat plaatsvinden. Ik heb daarover al het een en ander gezegd. Ik ben het met haar eens wat betreft het belang van het toelatingsrecht op basis van het juiste diploma. Om de kwaliteit van de instromers in het hoger onderwijs te garanderen, moeten instromers in het bezit zijn van het juiste diploma, eventueel aangevuld met een bepaald profiel of met bepaalde vakken. Dit neemt niet weg dat het bij sommige opleidingen gewenst is om extra eisen te kunnen stellen. Ik noem als voorbeeld een kunstopleiding. Daar wordt dat al sinds jaar en dag gedaan en daar is eigenlijk niemand op tegen. Om het onderwijsaanbod gedifferentieerder te maken en recht te doen aan die gevarieerde studentenpopulatie -- een mbo'er die naar het hbo gaat, heeft vaak heel andere wensen en een ander referentieniveau dan een vwo'er die naar het hbo gaat, maar beiden moeten daar goed kunnen studeren -- kan het nodig zijn om specifieke eisen aan studenten te stellen. Een en ander houdt verband met de differentiatie in het onderwijs en met differentiatie in onderwijsconcepten. Ik denk dan aan de international classroom die wij graag willen stimuleren. Dat vraagt van studenten om op een goed niveau Engels te spreken, want anders komen zij zelf niet uit de verf en werkt dat belemmerend voor andere studenten. Het moet echt gaan om kwaliteit, niet om algemene selectie aan de poort, want dan blijft het artikel waarnaar mevrouw Gerkens verwees van kracht.

Mevrouw **Gerkens** (SP): Ik hoor graag van de minister hoe zij waarborgt dat er niet zo veel extra eisen komen dat de opleiding de student kiest in plaats van de student de opleiding. Het is voorstelbaar dat er bij kunstopleidingen om iets extra's wordt gevraagd. Mensen moeten dat extra's hebben om het vak goed te kunnen uitvoeren. Waar ligt echter de grens?

Minister **Bussemaker**: Als het niet meer om echt kwalitatieve eisen gaat die verband houden met de opleiding. Ik laat mij op dit punt adviseren door de NVAO. De instellingen moeten de selectie-eisen baseren op een specifiek onderwijsconcept. Zij moeten daar wel een verhaal over hebben. Ook moet sprake zijn van een gedegen toelatingsprocedure zodat voorkomen wordt dat studenten zich specifiek gaan voorbereiden op toetsen et cetera. De NVAO gaat adviseren over de noodzaak daarvan en over de vraag of die eisen passen bij het concept.

Mevrouw **Gerkens** (SP): De minister raakt daarmee aan een ander punt dat ik maakte: hoe voorkomen we dat daaromheen een cultuur van toetsen en voorbereidingen ontstaat zoals nu ook al bestaat rond de Cito-toets? Anders wordt niet de kwaliteit van de student gemeten maar de slimheid om door de toets te komen.

Minister **Bussemaker**: Het is aan instellingen om dat goed te doen en om ervoor te zorgen dat er niet allemaal toetsen worden voorgelegd die studenten met een slimme voorbereiding altijd kunnen halen. Intertijd werd weleens gezegd dat studenten een brief zouden moeten sturen met hun motivatie. De vraag is dan echter: wie heeft die brief geschreven, wie heeft bij het schrijven ervan geholpen? Dat is dus geen gedegen voorbereiding. Proefstuderen, waarbij studenten fysiek in een collegezaal zitten en aldaar opdrachten moeten maken, is misschien veel beter. Dan moet de student het immers echt zelf doen. Ik zou er zeer op tegen zijn als dit tot de oprichting van allerlei bedrijfjes zou leiden die daaraan vooral veel geld verdienen zonder dat dat bijdraagt aan verbetering van de instroom. Dat is echter ook een verantwoordelijkheid van instellingen en studenten want ik kan het oprichten van bedrijven natuurlijk niet verbieden. Bovendien kan bijscholing heel nuttig zijn voor studenten die heel graag een opleiding willen volgen maar daarvoor eerst deficiënties moeten goedmaken.

Ik kom op de vragen die gesteld zijn over differentiëren in het onderwijsaanbod. De heer Kuiper vraagt zich af of de Ad's in alle sectoren even nuttig zijn. Hij noemde daarbij met name de zorg en het onderwijs. Die zijn niet in alle sectoren even nuttig want die moeten vooral in het kader van macrodoelmatigheid worden ontwikkeld. Dat betekent dat voor de Ad's afstemming moet zijn tussen de onderwijsinstelling en de arbeidsmarkt, op regionaal niveau, met name op hbo-niveau, in samenwerking met mbo-niveau. Daaraan moet een kwaliteitstoets vastzitten zodat niet zomaar aan elke opleiding kan worden begonnen. Die toets moet gericht zijn op zowel kwaliteit als op arbeidsmarktrelevantie. Het Landelijk Platform Associate Degree, waarin alle betrokken organisaties vertegenwoordigd zijn, faciliteert die uitrol van de Ad's en de kennisdeling. Het bedrijfsleven is gevraagd om per branche in kaart te brengen wat de behoefte is. VNO-NCW heeft vorig jaar een top 5 daarvan gemaakt. Die moet wel vertaald worden naar regionaal niveau. Ik wil niet dat overall Associate degrees komen en ik wil al helemaal niet dat overall dezelfde Associate degrees komen. Als men in Rotterdam tussen mbo- en hbo-niveau een aantal functies die te maken hebben met het werken in de haven ontwikkelt, dan zou dat een goed voorbeeld zijn van iets wat past bij de regionale arbeidsmarkt. Als men dat in Eindhoven en Helmond rond automotive en techniek doet, dan kan dat met name voor mbo'ers voor wie die stap naar vier jaar heel groot is, een aantrekkelijk perspectief zijn om in twee jaar een vervolgopleiding te doen.

De heren Kuiper en Ganzevoort vroegen naar de driejarige trajecten voor vwo'ers: is het nodig om daarvoor een ander traject te volgen of kan dat met vrijstellingen? Eigenlijk willen wij daarvan een ander onderwijsconcept maken. Ik wil meer vwo'ers naar het hbo krijgen want het aantal vwo'ers dat naar het hbo is gegaan, is in de afgelopen jaren eigenlijk alleen maar gedaald. Dat is zonde, want voor veel vwo'ers kan een hogere beroepsgerichte opleiding buitengewoon

aantrekkelijk zijn. Als er alleen met vrijstellingen wordt gewerkt, dan ontstaat er geen ander onderwijsconcept. De vraag is of dat dan ook aantrekkelijk is voor studenten. Eigenlijk wil ik dus niet werken met vrijstellingen, maar een compactere, verdiepende opleiding tot stand brengen. De heer Engels sprak in dit kader over onderzoekstaken. Ik zie ook graag meer onderzoekvaardigheden, maar beroepsgericht, niet academisch vormend. Het moet passen bij het hbo. Ik blijf wat dat betreft namelijk vasthouden aan de binariteit van hbo en wo. Beide richtingen moeten sterk zijn in waar zij van oudsher voor opgericht zijn: de ene voor fundamenteel wetenschappelijk onderzoek en de andere voor hoger maar beroepsgericht onderwijs en onderzoek. Dat leidt ertoe dat je voor een ander tempo moet kiezen; een hoger tempo, meer verdieping. Dat programma mag echt afwijken. Ook daarvoor geldt dat het goedgekeurd moet worden door de NVAO. Nu is dat niet zo. Studenten met een vwo-achtergrond kunnen nu binnen het hbo een aantal vrijstellingen krijgen en dat is het dan.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): In de tekst worden de woorden "traject" en "opleiding" naast elkaar gebruikt. De minister heeft het nu over aparte accreditatie. Dan hebben we het toch over aparte opleidingen en niet alleen maar over een traject?

Minister **Bussemaker**: Het heet een traject maar we gaan ook de wet wijzigen, want het aantal punten moet ook gewijzigd worden. De bedoeling is dat het echt over een ander soort concept gaat. Ik begrijp dat het verwarrend is en daarom kom ik hier in tweede termijn op terug. Ik moet er even de wetstekst bij hebben.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): En een eigen CROHO?

Minister **Bussemaker**: Volgens mij hoeft het geen eigen CROHO te zijn. Binnen een CROHO kun je een ander concept ontwikkelen. Het gaat erom dat het een concept is dat interessant is voor de vwo-studenten. Nu hebben we een afgezwakte variant. We bieden een opleiding ook aan voor vwo'ers maar we doen er eigenlijk niets extra's aan om het aantrekkelijk voor hen te maken. We moeten juist proberen om de vwo-studenten in een klas bij elkaar te zetten met een andersoortig uitdagend programma.

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Wat ik hier hoor, spreekt mij zeer aan. Mijn zorg was dat er kwaliteitsverlies zou ontstaan in het hbo, ook omdat het aantal punten voor vwo'ers door de Tweede Kamer naar beneden is bijgesteld. Ergens is dat jammer, ook met het oog op wat de minister zegt, namelijk dat het de bedoeling is dat er een eigen concept ontstaat. Nogmaals, dat spreekt mij zeer aan. Daarin zouden bijvoorbeeld de lectoren sterker in positie kunnen worden gebracht. Die moeten soms nog zoeken naar hun eigen plek binnen het hbo. Dan zou dit een geweldig

aanhaakpunt voor ze zijn, ook bij het stimuleren van het doen van onderzoek bij deze vwo-stroom. Het gaat dus om de kwaliteit. In dat opzicht vind ik het jammer dat het puntenaantal naar beneden is gegaan. Waarom zou dit ook niet heel mooi passen in een vierjarige opleiding voor vwo'ers? Dan doe je echt iets aan de kwaliteit. Het is uiteindelijk hoger onderwijs. Dus daar lag mijn zorg.

Minister **Bussemaker**: Wat daartegen pleit, is dat studenten met een vwo-diploma dan een vierjarige hbo-opleiding gaan doen en dus steeds langer studeren in vergelijking met hun leeftijdgenoten die naar de universiteit gaan. Dat willen we ook niet. We willen misschien ook nog wel dat zij vervolgens op hbo-niveau een master gaan doen of anderszins doorstromen naar een wo-opleiding. Ik denk overigens dat dit concept vooral interessant is voor opleidingen die van oudsher sterk ontwikkeld zijn op het hbo-niveau: sport, fysiotherapie, verpleegkunde. Dan moet je het die studenten niet aandoen dat zij langer dan alle andere leeftijdsgenoten moeten studeren als dat niet nodig is. Maar dat vraagt wel dat in die drie jaar een compact, gedegen en op deze doelgroep toegespitst programma wordt gemaakt.

De heer **Bruijn** stelde in dit kader vragen over de macrodoelmatigheid. Hij vroeg of het niet voor de hand ligt om in het kader van de cyclische NVAO-visitatie de macrodoelmatigheid die daar slechts in beperkte mate aan de orde komt, grondiger te toetsen. In de cyclische NVAO-visitatie wordt altijd al gekeken naar de aansluiting van de opleiding op de arbeidsmarkt als onderdeel van het oordeel over de kwaliteit van de opleiding. Dus de nadruk ligt bij de heraccreditatie op de kwaliteit van de opleiding en dan niet meer heel direct op de doelmatigheid. Het is wel goed om dat onderscheid te maken tussen doelmatigheid en kwaliteit. Ik wil niet dat die twee dingen al te veel met elkaar vermengd worden. Daarom hebben wij de CDHO die in eerste instantie adviseert over doelmatigheid en de NVAO die adviseert over kwaliteit. Dat zijn echt twee verschillende zaken. Ik zou dat ook niet verder op die manier willen ontwikkelen. Ik zie wel meer nut in sectorale herordeningen van het opleidingsaanbod in sectoren waarvoor vooraf op basis van analyses is vastgesteld dat verbetering van het bestaande aanbod mogelijk en ook zinvol is. Wij hebben de afgelopen tijd een aantal van die sectoranalyses gezien. Die worden nu op een goede manier uitgevoerd.

De **voorzitter**: Ik zie dat de heer Bruijn wil interrumperen. Mijnheer Bruijn, ik geef u zo het woord maar eerst vraag ik de leden om zich een beetje te beperken. In principe moeten we om 12.30 uur klaar zijn en er is ook nog een tweede termijn.
**

De heer **Bruijn** (VVD): De arbeidsmarkt evolueert en verandert permanent. Hetzelfde geldt voor curricula. Dan is het ondenkbaar dat de doelmatigheid die er bij de start van een opleiding is -- waar de minister overigens al de helft van

afwijkt -- voor de rest van de komende 100 jaar dat die opleiding bestaat ook altijd op hetzelfde niveau blijft. Ik pleit ervoor om in overweging te nemen om die doelmatigheidstoets, stringenter dan nu wordt gedaan, bij de cyclische NVAO-toets mee te nemen. Dat het iets anders is, is juist de reden om dit te vragen.

Minister **Bussemaker**: Het probleem daarbij is dat ik niet iets wil organiseren dat veel nieuwe bureaucratie en administratieve lasten met zich brengt. Ik ben juist in gesprek met de VSNU en de Vereniging Hogescholen om manieren te vinden om dat tegen te gaan, zodat zij hun middelen zo veel en zo goed mogelijk aan de kwaliteit van het onderwijs kunnen besteden.

De heer **Bruijn** (VVD): Dat ben ik met de minister eens. Alleen de kosten van ondoelmatige opleidingen waardoor mensen op de arbeidsmarkt geen baan vinden, zijn vele malen hoger dan de kosten van een doelmatigheidstoets. Dat is ook de reden waarom de minister zelf de doelmatigheidstoets uitvoert aan het begin van een nieuwe opleiding.

Minister **Bussemaker**: Daarom vragen wij ook aan de instellingen om daar scherp op te zijn. Daarom hebben wij ook prestatieafspraken gemaakt om ervoor te zorgen dat men niet met elkaar concurreert om ondoelmatige opleidingen in het leven te houden. Ik heb de indruk dat het met de sectoranalyses, met de prestatieafspraken en met de onderlinge druk tussen instellingen op dit moment goed loopt en dat we daar niet meer dan nodig in moeten interveniëren, want dan zou het leiden tot veel administratieve lasten en ook tot dubbel werk. Bij het hoger onderwijs is de systematiek in die zin anders dan in het mbo, dat wij verwachten dat de instellingen zelf de afstemming zoeken. Overigens weten wij dat afgestudeerden uit het hoger onderwijs uiteindelijk in een andere functie of op een andere werkplek terecht komen. Tegelijkertijd zie ik dat opleidingen die geen aanbod hebben, daar duidelijker mee omgaan in de werving, want het is geen reclame om op te leiden tot werkloosheid.

Dit debat zal vast in de komende jaren een vervolg krijgen. Wij komen hier zeker bij het mbo uitgebreid over te spreken. Misschien kunnen wij dan herpakken wat wij van het mbo kunnen leren voor het hoger onderwijs.

De **voorzitter**: Mevrouw de minister, hoe lang denkt u nog nodig te hebben?
**

Minister **Bussemaker**: Ik kom nu bij een aantal financiële maatregelen. Daar heb ik niet zo lang voor nodig, maar daar zijn wel veel vragen over gesteld. Ik weet dat dit een heikel thema is. Dan heb ik nog de titulatuur en dan ben ik klaar, voorzitter.

De **voorzitter**: Lukt het u in 15 minuten?
**

Minister **Bussemaker**: Zal ik dat proberen?

De **voorzitter**: Heel graag.

**

Minister **Bussemaker**: Dan begin ik bij de collegegelddifferentiatie. Daar heeft iedereen het over gehad. Laat ik vooropstellen dat het hier gaat over de intrinsieke spanning tussen toegankelijkheid aan de ene kant en excellentie aan de andere kant. Of, zoals de heer Ganzevoort zei, de emancipatie die je wilt bereiken, de selectie om tot die excellentie te komen en de extra eisen die je kunt stellen aan de andere kant. In algemene zin ben ik zeer terughoudend met het toelaten van extra gedifferentieerd collegegeld maar er zijn wel redenen om te bedenken waarom dat kan. Anders dan de heer Ganzevoort zie ik ook niet een lappendeken maar zie ik in de kern twee categorieën collegegeld: het wettelijk collegegeld en het instellingscollegegeld. Dat is gebaseerd op een helder argument. De overheid voelt zich verantwoordelijk om de studenten die nog geen bachelor of master hebben in staat te stellen tegen relatief laag collegegeld een dergelijke graad te behalen. Dus die studenten worden meegeteld bij de hoogte van de bekostiging van een instelling.

Voor het instellingscollegegeld geldt dit niet. Dat betreft bijvoorbeeld tweede studies. Dan gaat het niet meer om de verantwoordelijkheid die je als overheid voelt om een aankomend student een graad te laten halen. Het wettelijk collegegeld is over het algemeen geïndexeerd en het is een vast bedrag. Als uitzondering daarop hebben we nu al een kleine uitzondering voor collegegelddifferentiatie in specifieke gevallen, steeds met toestemming van de minister. De huidige WHW biedt slechts in één specifiek geval de mogelijkheid van collegegelddifferentiatie. Dat zijn de kleinschalige intensieve residentiële opleidingen. In zijn algemeenheid zijn dat de university colleges. Die doen dat al. Dat mag volgens de huidige wet. Volgens de huidige wet mogen ze ook maximaal vijf keer het wettelijk collegegeld vragen. In de praktijk doen ze dat niet. In de praktijk vragen ze eigenlijk allemaal twee keer het wettelijk collegegeld. Dat lijkt mij ook redelijk.

Toestemming om dat te doen volgt pas na een positief advies van de NVAO. Dan moet het ook daadwerkelijk gaan om kleinschalig, intensief en residentieel onderwijs. Het voorstel dat ik nu doe voor de kwaliteit en verscheidenheid is wat dat betreft -- ik zeg het maar zelf -- niet zo heel wereldschokkend. Wij willen de mogelijkheid die bestaat voor university colleges uitbreiden naar excellente opleidingen. Dat zijn opleidingen die door de NVAO als excellent zijn beoordeeld. Daar gelden dezelfde toetsen en waarborgen voor als bij de university colleges. Het mag alleen als het door de NVAO als excellent is beoordeeld en vervolgens mag het ook alleen als daarna de minister toestemming heeft gegeven. Dus zeg ik tegen de heer Koole: het gaat niet per se sec om onderwijs gericht op excellente studenten maar het gaat om opleidingen die als excellent beoordeeld zijn. Ik vind dat alle studenten recht hebben op excellent

onderwijs. Een van de prettige bijeffecten van excellente opleidingen maar ook van honours tracks, waar ik zo over kom te spreken, is dat het een uitstralingseffect naar de andere opleidingen heeft, dus dat andere studenten daarvan profiteren.

Het gaat bij de excellente opleidingen om acht opleidingen van de 560. Dus laten we ook niet doen alsof wij nu het hele onderwijsveld een andere kant opsturen. Het gaat echt om een beperkte groep. Er moet nog een beleidskader voor ontwikkeld worden waarin staat wat de excellente opleidingen precies inhouden.

Als derde waarborg heb ik aangegeven dat wij pas toestemming zullen geven voor collegegelddifferentiatie nadat er parlementaire duidelijkheid is over het sociaal leenstelsel. Ik wil niet dat al die instrumenten die gevolgen hebben voor de financiële aspecten van de student over elkaar heen gaan buitelen.

Als ik toestemming verleen, geldt ook hiervoor maximaal vijf maal het wettelijk collegegeldtarief. Maar ik zeg er heel nadrukkelijk bij dat dit een maximum is en geen richtlijn. Dat zal ik ook zo bespreken met de instellingen, in lijn met de university colleges. Zo heb ik het ook de Tweede Kamer aangegeven. Het lijkt mij redelijk dat het blijft bij twee keer het wettelijk collegegeld. Dat lijkt mij een goed richtsnoer in lijn met wat wij bij de university colleges doen. Ik ben graag bereid om het beleidskader dat ik aan de Tweede Kamer zal sturen, ook aan de Eerste Kamer te sturen.

De fractie van het CDA vroeg naar het amendement van de heer Klaver. Dat amendement zou de systematiek die ik net heb geschetst doorbreken. Daarom is dat geen begaanbare weg. Ik zou het ook niet logisch vinden om daar een novelle over in te dienen, want de Tweede Kamer heeft nu net deze hoofdlijn afgesproken. Als ik de Eerste Kamer een novelle zou geven, zou ik een groot probleem met de Tweede Kamer hebben. Ik denk dat we met deze weg een alleszins redelijke middenweg hebben gevonden waar we het gesprek met de sector nog over aan zullen gaan.

De heer **Essers** (CDA): Het gaat erom welke criteria de minister gaat hanteren om een hoger collegegeld te rechtvaardigen. Een aantal criteria staat in het wetsvoorstel. Wat daaraan ontbreekt is dat er vooral gekeken wordt naar de kostenstructuur. Om een hoger collegegeld te rechtvaardigen moet je laten zien dat je hogere kosten moet maken om een excellente opleiding aan te bieden. Dat is volstrekt redelijk en logisch. Dus ik snap niet goed waarom de minister zich zo halsstarrig verzet tegen dat criterium. Dan hoeft het niet beperkt te worden tot een bepaalde omvang, want soms is twee keer redelijk maar kan het ook onredelijk zijn. In heel bijzondere gevallen kan misschien wel vijf keer het wettelijk collegegeld redelijk zijn, maar er moet toch ergens een koppeling kunnen worden gemaakt met de extra kosten die de instellingen maken?

Minister **Bussemaker**: Maar het probleem is dat die niet een-op-een gemaakt kan worden. Er is niet een een-op-eenrelatie tussen de hoogte van het

collegegeld en de mate van kostendekkendheid. Je kunt wel verwachten dat die opleidingen extra kosten met zich brengen. Het is aan de instellingen om die kosten te bepalen. Dat is de vrijheid van de instellingen, maar de medezeggenschap heeft daarbij adviesrecht. De medezeggenschap kan daar scherp in optreden. Ik zie dat dit bij de university colleges niet tot uitwassen leidt. Daar zijn wij tenslotte allemaal bij. Instellingen prijzen zich natuurlijk enorm uit de markt als zij al te forse bijdragen gaan vragen. Als ik een instelling was, zou ik me daar graag mee profileren en dus ook niet noodzakelijkerwijs meer vragen dan nodig is. In de Tweede Kamer heb ik er wel bij gezegd -- en dat herhaal ik graag met nadruk -- dat ik het niet wenselijk vind als dat massaal vijf keer zou zijn. Dan kunnen we het gesprek ook aangaan over wat een richtsnoer is en hoe men daarmee om moet gaan. Maar als het een-op-een vertaald moet worden, krijg je allerlei heel juridische implicaties in verband met de vraag welke kosten nu precies aan die extra kwaliteit toegerekend moeten worden. Dan voeren we geen discussie meer over kwaliteit maar over administratieve normen.

De **voorzitter**: Mijnheer Essers, u mag heel kort interrumperen. We zitten namelijk in een tijdskleem en dat weet iedereen.

**

De heer **Essers** (CDA): Ik heb nog niet geïntervenieerd tot dusver. Nog één punt. Ik heb het niet gehad over een een-op-eenrelatie. Dat zijn uw woorden. Dat kan ook niet. Het gaat mij erom dat er een marginale toets komt, waarbij de kostenstructuur wordt meegenomen. Dat dat een-op-een niet altijd spoort, begrijp ik ook wel, maar dat die kosten wel degelijk worden meegenomen in de afweging of het hoge collegegeld gerechtvaardigd is, daar wil ik mij sterk voor maken.

Minister **Bussemaker**: Ik heb het gehad over een reëel richtsnoer voor opleidingen die nu al de mogelijkheid hebben, zoals de university colleges. Dan kom je op twee maal het wettelijk collegegeld. Dus per saldo kom je dan uit waar de heer Essers ook uit wil komen, zonder dat ik dat wettelijk op die manier ga vastleggen. De ene opleiding is de andere niet. Een opleiding kan ook ingebed zijn in een groter geheel. Dat vind ik het probleem. Nogmaals, ik ben graag bereid om het beleidskader dat wij aan het ontwikkelen zijn, waar ook de NVAO naar moet kijken, ook aan de Eerste Kamer te sturen. Dat richtsnoer zal ik met de sector blijven bespreken en daar wil ik deze Kamer ook nader over informeren. Dan heb ik er alle vertrouwen in dat wij met zijn allen tot een oplossing kunnen komen die voor excellente opleidingen deze uitzonderingen bevat, zonder dat wij het nodeloos ingewikkeld maken en de universiteiten belemmeren in hun vrijheid.

Er is nog een vorm waarbij de collegegelddifferentiatie aan de orde is en dat betreft de honours tracks. Dit wetsvoorstel maakt geen collegegelddifferentiatie mogelijk voor

honours tracks. Ik vind dat in algemene zin onwenselijk omdat de honours tracks voor alle studenten toegankelijk zouden moeten zijn. Bij honours tracks is geen externe accreditatie zoals de NVAO. Een instelling kan zeggen dat het gaat om honours tracks. De instelling wordt daar wel bij ondersteund maar de bescherming daarvan is minder groot.

Ik heb van de VSNU signalen gekregen dat het van groot belang is dat er voor een aantal honours tracks iets gebeurt. Dat heeft een directe relatie met prestatieafspraken. Er is in ieder geval één universiteit die de honours tracks heeft gekoppeld aan de prestatieafspraken en die wel door wil kunnen gaan met financiering. Dat heeft er ook mee te maken dat de Sirius-middelen aflopen. De heer Bruijn had het daarover. Daar willen wij een oplossing voor vinden. Ik vind wettelijke invoering echt te vroeg. We weten nog te weinig over de mogelijke gevolgen van de toegankelijkheid en de kwaliteit van de honours tracks, want er is immers nog veel werk te doen als het gaat om de objectieve vaststelling. Ik heb de VSNU toegezegd dat ik bereid ben om een experiment op kleine schaal te doen. Uit zorg voor de toegankelijkheid heb ik met de verenigingen op voorhand strikte afspraken gemaakt over de financiële condities. Dat betekent dat het collegegeld in geen geval hoger mag zijn dan twee maal het wettelijk collegegeld en dat deelname aan het experiment alleen mogelijk zal zijn indien studenten voor deelname aan deze tracks indien nodig een beroep kunnen doen op het profileringsfonds. VSNU, ISO en LSVb zijn daarbij betrokken. Daar moet een experimenteer-AMvB voor gemaakt worden. Die zal ik voorleggen bij de Raad van State en die hoop ik dit jaar nog aan de Tweede Kamer en aan deze Kamer te kunnen voorleggen. Dat is een experiment. Daar worden we niet in gerommeld. Ik wil juist experimenteren omdat ik ook nee wil kunnen zeggen op een gegeven moment. We zijn met veel veranderingen bezig. We weten niet op voorhand of al die veranderingen uitwerken zoals wij denken. Dus wij worden er niet in gerommeld. Wij gaan heel goed volgen hoe dit uitwerkt.

Dan wil ik het bij dit blokje nog hebben over promotieonderwijs. De heer Engels vroeg zich af of het wel wenselijk is om een slecht experiment door te laten gaan. Mede naar aanleiding van het advies van de Raad van State ben ik afgestapt van het voornemen om grootschalig bursalen in te voeren. Ik zou zeggen: tel uit uw winst. Ook wil ik voorkomen dat er afbreuk wordt gedaan aan de positieve effecten van het huidige voorstel, waar mevrouw Gerkens het over had. Ik heb wel besloten dat het zinvol kan zijn om met promotieonderwijs te experimenteren, want er kunnen positieve effecten inzitten. Het zou een leemte in onze kwalificatiestructuur kunnen oplossen. We hebben lagere kosten voor promotieonderwijs; dus er kunnen meer promovendi komen. Het kan bijdragen aan een goede voorbereiding van promovendi op de arbeidsmarkt. Hier geldt eigenlijk hetzelfde als bij de honours tracks, namelijk dat er in ieder geval één universiteit is die dit in zijn prestatieafspraken

heeft opgenomen. Het is dus wenselijk om te bekijken of zij kunnen voldoen aan hun prestatieafspraken en ook om te kijken wat dit betekent. Uiteindelijk heb ik gezegd dat ik een experiment aanvaardbaar vind. Daarom is het onmogelijk dat instellingen massaal overstappen van werknemers naar promotiestudenten. Wij zullen moeten zien wat dit met zich meebrengt. De VSNU zal met voorstellen komen voor de inrichting van het experiment. Die experimenteer-AMvB zal dan ook bij de Kamer worden voorgehangen.

Tot slot noem ik in het kader van de financiële problematiek de schakelprogramma's. Dat gaat over de kosten die verbonden zijn aan de overgang van studenten die een hbo-opleiding hebben gedaan naar het wo. Nu zijn instellingen vrij om de hoogte van het tarief te bepalen. Wij hebben geconstateerd dat de tarieven voor de schakelprogramma's de afgelopen jaren heel sterk zijn toegenomen. Dit belemmert de overstap van hbo naar wo. Dat vind ik onwenselijk. Ik vind het wenselijk dat studenten die dat kunnen, over kunnen stappen. Overigens vind ik het nog veel wenselijker dat dit via "ingedaalde" programma's gebeurt, dus tijdens de hbo-opleiding. Dan word je al voorbereid op een wo-opleiding en niet pas als iemand zijn hbo-opleiding heeft afgerond en weer opnieuw moet kijken wat er moet gebeuren om aan een universiteit verder te kunnen studeren. Maar als dat wel zo is, hebben we te maken met schakelprogramma's. Afhankelijk van de vraag hoeveel tekortkomingen er zijn, dient de student te kunnen volstaan met een schakelprogramma. Dat kan kort duren, 30 punten, en dat kan lang duren, bijvoorbeeld 60 punten. Het is reëel dat de instellingen voor het verzorgen van langere programma's ook een hogere vergoeding kunnen vragen, mede gezien het feit dat zij hiervoor ook geen bekostiging ontvangen en de student zelf een verantwoordelijkheid heeft voor het kiezen van goed aansluitend onderwijs.

Hoe geven wij daar vorm aan? Wat mij betreft doen wij dat, als dat al moet, met een afzonderlijk traject waarbij de tarieven zijn afgeleid van het wettelijk collegegeld. Die grens tot 30 studiepunten is het maximum tarief overeenkomstig het proportioneel deel van het wettelijk collegegeld. Tussen 30 en 60 punten is het maximaal tarief overeenkomstig het proportionele deel van twee maal het wettelijk collegegeld. De tarieven zijn daardoor nu erg onoverzichtelijk. Per instelling en opleiding worden zeer verschillende tarieven gevraagd, omdat men heel verschillende dingen kan doen. Ik wil nu voor de eerste 30 punten het wettelijk collegegeld en voor de tweede 30 punten, dus tot 60 punten, twee keer het wettelijk collegegeld. Dat betekent dat een instelling voor in totaal 60 punten maximaal anderhalf keer het wettelijk collegegeld kan vragen.

Uit signalen die ook ik van de universiteiten heb gekregen, blijkt dat niet alle instellingen aangeven dat zij al vanaf september aanstaande kunnen rekenen met die 60 studiepunten. Sommige geven aan dat zij dat wel kunnen. Er zijn universiteiten, zoals Radboud en die van Tilburg, die aangeven dat zij ook voor 60 punten één keer

het wettelijk collegegeld vragen; het is dus wel degelijk mogelijk om dat te doen. Andere zeggen dat zij geen probleem hebben met deze lijn, maar wel met het moment van invoering. De leden Bruijn, Koole en anderen hebben daarnaar gevraagd en zeiden dat het allemaal wel heel snel gaat. Mijn voorganger heeft al veel eerder, in april 2012, in een brief uiteengezet welke wetswijzigingen zouden worden voorgesteld. Daarbij is ook de vormgeving van het tarief van het schakelprogramma beschreven. Met andere woorden, de instellingen hebben heel veel tijd gehad om hun administratieve processen op orde te brengen. Ook is het wetsvoorstel voor en na die tijd ambtelijk besproken met de VSNU en met financiële medewerkers van de instellingen. Na de goedkeuring door de Tweede Kamer, waar die anderhalf keer het wettelijk collegegeld voor 60 punten uiteindelijk terecht is gekomen, heb ik daar zelf over gesproken met de VSNU. Die heeft aangegeven dat een aantal instellingen problemen daarmee hebben, maar waar die problemen precies zitten en voor welk bedrag, kan eigenlijk niemand goed helder maken. Met het amendement van de Kamer is er een tarief toegevoegd voor tussen de 30 en 60 studiepunten; dus niet voor de eerste 30. De universiteiten hadden dus allemaal kunnen weten dat ze op dat punt hun zaakjes op orde zouden moeten hebben. Als dit nog niet is geregeld, moet de instelling de studenten informeren over het lagere tarief dat de studenten tussen 30 en 60 studiepunten betalen. Dat is ook in het belang van de studenten. De studentenorganisaties geven aan dat zij hechten aan een zeer snelle inwerkingtreding: per 1 september 2013. Ik vind het ook daarom onwenselijk om dit uit te stellen, temeer daar dit dan weer samen zou gaan met de invoering van de masteropleiding in het leenstelsel. Als het kan, wil ik dit voor die tijd geregeld hebben, omdat het veel wenselijker is om niet alles op hetzelfde moment te doen. Naar mijn volle overtuiging kan dat. Ik begrijp dat sommige instellingen hierdoor wel enige extra werkzaamheden zullen krijgen. Naar mijn idee is dat geen reden om de bepaling uit te stellen, want het aantal schakelstudenten waarover we spreken, is relatief beperkt; het zijn er niet meer dan zo'n kleine 5.000. Het aantal schakelaars is beperkt. Per instelling zal het nooit gaan om meer dan 400 studenten. Er kan dus niet gezegd worden dat dit allemaal zo heel ingewikkeld is. Een aantal zal bovendien het schakelprogramma volgen door inschrijving in de wo-bachelor of hbo-bachelor, waarvoor het tarief van het wettelijk collegegeld wordt gevraagd en waarvoor de nieuwe tariefstelling dus niet geldt. Niet alle schakelprogramma's zullen groter zijn dan 30 punten. Er blijft daarmee echt een kleine groep over waarvoor dit wel geldt. Ik wil wel proberen om die groep tegemoet te komen. Ik weet dat in ieder geval Utrecht en Wageningen hebben gezegd dat zij hun studiepunten en tarieven nog niet allemaal op orde hebben, dat zij hun administratie moeten aanpassen en dat de studenten die nog niet hebben betaald, een nieuw besluit moeten krijgen. Ik snap dat wel in deze vakantieperiode, hoewel men dit

allemaal al veel langer had kunnen weten: van die 30 punten vanaf april vorig jaar, van die 30 en 60 punten vanaf april dit jaar. We kunnen hen misschien tegemoetkomen door de bepaling omtrent de tarieven voor het schakelprogramma in te laten gaan per 1 september aanstaande, maar de instellingen de ruimte te geven dat zij de boel niet meteen administratief helemaal op orde hoeven te hebben. De instellingen kunnen dan een of twee maanden extra tijd krijgen om administratieve werkzaamheden te verrichten. Daarmee voldoen ze dan in feite met terugwerkende kracht aan de wettelijke bepaling. Naar mijn idee is zo iedereen tevreden, zijn we af van de al te hoge bedragen voor schakelprogramma's die echt te snel zijn gegroeid, doen we dit op een moment dat dit het best past en vragen we wat we in redelijkheid van instellingen mogen en kunnen verwachten.

De heer **Bruijn** (VVD): Ik waardeer dit gebaar. De geluiden uit de instellingen zijn duidelijk. Er was nog geen uitzicht op een ingangsdatum, dus er is ook geen sprake van uitstel, maar van een bepaling van de ingangsdatum. De instellingen en de studenten hebben erop gerekend dat dit jaar de afspraken nog zullen zijn zoals in april 2012 en door de voorganger van de minister aangekondigd. Er is dus geen reden om nu, overhaast, alsnog die prijzen te veranderen. Volgens de geluiden die ik krijg, is dat voor de instellingen administratief ook niet meer haalbaar. Het criterium dat in de memorie van toelichting wordt genoemd, is juist de geschapen verwachting. Dat criterium heeft de minister dus zelf naar voren gebracht in de memorie van toelichting. Op basis van dat criterium zie ik niet dat het redelijk zou zijn om nu alsnog op deze korte termijn de instellingen met deze hogere last op te zadelen. Dit laat onverlet dat er structureel wel sprake is van een politiek besluit van de Tweede Kamer, dat wij respecteren.

Minister **Bussemaker**: Hoewel ik de redeneringen van de heer Bruijn vaak goed kan volgen, ben ik het in dit opzicht niet met hem eens. Ik probeerde net uiteen te zetten dat het om een relatief beperkte groep gaat: 4.700 studenten. Een aantal universiteiten hebben al aangegeven dat zij één keer het wettelijk collegegeldtarief zullen vragen, of een percentage daarvan; of het nu gaat om 30 of 60 punten. Een aantal instellingen hebben niet geantwoord of hebben niet concreet kunnen aangeven wat de problemen zijn. Van twee instellingen weet ik dat zij problemen hebben. Het gaat dus om een kleine groep. Laten we eens kijken naar de groep studenten bij één universiteit: het zullen er gemiddeld niet meer dan 400 zijn. Wij geven wat extra ruimte om dit uit te voeren. De instellingen kunnen dit dan op het juiste moment doen, en niet tegelijkertijd met de invoering van de master in het leenstelsel. De studenten, die hier ook op rekenden, weten dan waar zij aan toe zijn. Als wij hen tegemoet willen komen -- en dat willen we, want ik heb net gezegd dat wij hun als dat kan de kans willen bieden om een master te volgen -- denk ik dat het van belang is dat de universiteiten een alleszins redelijk tarief vragen.

De **voorzitter**: Voordat u reageert, mijnheer Bruijn, moet ik u er helaas op wijzen dat u nog een tweede termijn heeft. Ik vraag u om uw reactie in de tweede termijn te plaatsen.

**

Minister **Bussemaker**: Ik kom tot slot te spreken over de titulatuur. Verschillende fracties hebben daarnaar gevraagd, en de heer Essers indringend. Hij had niet veel vragen, dus ik zou hem geen recht doen als ik hier niet nog het nodige over zou zeggen. Hij en andere leden hadden het ook over verwarring. De geschiedenis van de titulatuur is heel lang. De commissie-Veerman heeft zich hier uitgebreid over gebogen en daarover al in 2009 een, mag ik wel zeggen, scherpe conclusie getrokken. Met het oog op de internationale positionering van het hbo wilde de commissie een stap zetten in het, toen al, "slepende" titulatuur dossier. Ik citeerde de commissie-Veerman en ga daarmee door. Zij was van mening dat in Nederland te zwaar aan dit onderwerp wordt getild. De overheid moest zo snel mogelijk een punt zetten achter dit dossier. De commissie bevestigde het belang van de binariteit, maar was ook van mening dat het onderscheid tussen hogescholen en universiteiten niet via de titulatuur zou moeten worden geborgd. Dit waren dus niet mijn woorden, maar de woorden van de commissie-Veerman.

Dit ligt dus allemaal al enige jaren achter ons. Toen had men al een groot gevoel van urgentie. Ik hecht zwaar aan dit advies. Ik heb dat ook op andere onderdelen gedaan en zou daarom niet licht een onderdeel terzijde willen schuiven. Ik denk dat er goede redenen zijn om deze discussie in een perspectief te plaatsen en die lange, slepende discussie nu te beëindigen. Nu mogen hbo-opleidingen de toevoegingen "of Science" en "of Arts" niet opvoeren. Dat levert voor hbo-studenten echt problemen op, omdat hun diploma's daardoor niet internationaal herkenbaar zijn. In lijn met het wo wordt ook het hbo internationaler. Onze studenten lopen daardoor achter. Zelfs op onderwijsgebied traditionele landen als Oostenrijk en Duitsland, die heel veel waarde hechten aan titels -- nog meer dan Nederland -- zijn ons daarin voorgedaan. De heer Kuiper zei dat Nederland uit de pas loopt. Jazeker, we lopen dus steeds verder uit de pas en als we niet uitkijken, lopen we helemaal in de andere richting. Dat zou voor onze hbo-studenten een groot nadeel betekenen.

Ik wil wel benadrukken dat dit niet betekent dat we nu alles maar loslaten en dat er geen enkel onderscheid meer wordt gemaakt. We gaan zorgvuldig om met de titulatuur, ook na de voorgestelde wijziging. Tegen de heer Kuiper zeg ik dat dit betekent dat de herkomst van het diploma, evenals het profiel van de opleiding en de instelling natuurlijk van belang blijven. De instelling moet zich verantwoorden bij de accreditatie en bij de toets van een nieuwe opleiding. De NVAO zal bij elke opleiding toetsen of de door de hogeschool voorgestelde titulatuur past in de internationale context. Ook hierin zitten dus allerlei waarborgen. Het gebeurt dus bij de accreditatie en bij de toets

van nieuwe opleidingen, waardoor er continu aandacht is voor de vraag of zaken nog passen.

Uit de door de Nuffic opgestelde indicatieve lijst blijkt ook dat de toevoegingen "of Science" en "of Arts" zeker niet over de volle breedte van het hbo mogen worden opgevoerd, omdat die toevoegingen niet voor elke opleiding internationaal gebruikelijk zijn. Dit geldt daarom alleen als het internationaal gebruikelijk is. In de ons omringende landen mogen alle studenten met een hbo-opleiding die titels dus allang dragen, maar onze studenten niet. Ook is het van belang dat een aantal gebieden niet in aanmerking zullen komen voor die toevoeging, bijvoorbeeld de bachelor of fine arts, of de bachelor of business administration op hbo-niveau, omdat die titels internationaal niet gebruikelijk zijn. We gaan dus niet verder dan wat internationaal gebruikelijk is, maar we passen ons wel aan aan wat daar gebeurt.

Met de heer Essers zeg ik -- en daar hecht ik zeer aan -- dat we niet bang moeten zijn dat we het verschil in titulatuur tussen wo en hbo in de waagschaal stellen. Dat is ook allerminst de bedoeling. Ik blijf de binariteit op alle mogelijke manieren benadrukken. Ik vind het van groot belang dat het wo en het hbo laten zien waar zij zelf sterk in zijn ten opzichte van elkaar, en daarvoor een duidelijk profiel maken. Ik kan het volgende toezeggen. Dit weer voor ons uitschuiven, lost niets op. Ik denk echt dat het wenselijk is dat wij het als volgt doen: de wettelijke bescherming van de bachelor- en mastertitel blijft de kwaliteit garanderen; en de toevoeging aan de titel en de diplomasupplementen houden een nadere duiding in van de oriëntatie van de opleiding, waarmee ook duidelijk wordt of het wo of hbo is. Met alles wat ik net heb genoemd, denk ik dat we daarmee voldoende garanties hebben ingebouwd. Overigens stel ik ook vast dat die nieuwe titels voor de nieuwe bachelor- en masteropleidingen niet tot veel maatschappelijke verwarring hebben geleid, ook niet bij werkgevers. Ik denk dus dat wij hier vrij gemakkelijk aan kunnen wennen. Het is misschien wel wenselijk als we over twee studiejaar de balans opmaken en bekijken of de voorlichting en communicatie helder genoeg zijn. Dat wil ik de Kamer wel toezeggen, om de zorg over de titulatuur, die zoals ik heb gezien in deze Kamer toch bestaat, hopelijk te kunnen wegnemen. Zo kunnen we in navolging van alle ons omliggende landen die stap, waarop wij zo lang hebben gewacht en die we zo lang voor ons uit hebben geschoven, ook eens zetten.

Voorzitter. Hiermee ben ik gekomen aan het eind van mijn beantwoording in eerste termijn.

De voorzitter: Dank u wel. We gaan snel over naar de tweede termijn van de Kamer. Nogmaals, wij zitten in een tijds-klem, dus ik hoop dat de leden het mij niet kwalijk nemen als ik hun verzoek om het kort te houden en hun vragen aan de minister to the point te stellen.

**

*N

De heer **Essers** (CDA): Voorzitter. Ik dank de minister voor de uitgebreide beantwoording van onze vragen. Inderdaad had ik maar een tweetal prangende punten: de kwestie van de collegegelddifferentiatie bij excellente opleidingen en de kwestie van de titulatuur. Ik zal ook in mijn tweede termijn de aandacht daarop richten, binnen mijn vijf minuten.

Ik begin met de collegegelddifferentiatie. De woorden van de minister zijn geruststellend: er komt een richtlijn aan, twee jaar zal de norm zijn, het zal in alle redelijkheid worden bekeken. Dat mag allemaal zo zijn, maar in de wet, in artikel 6.8, vijfde lid, staat nog wel altijd de mogelijkheid dat het collegegeld maximaal vijf maal het wettelijk collegegeld bedraagt bij door de NVAO aangewezen excellente opleidingen. Bij de toetsingscriteria, in het tweede lid, staat niet dat ook wordt gekeken naar de kostenstructuur. Ik heb al in mijn interruptie gezegd dat ik er niet van uitga dat er een een-op-eenrelatie kan bestaan tussen kosten en hoger collegegeld, maar ik vind wel dat die kosten daarbij moeten worden meegenomen. In dat verband heb ik een motie geformuleerd, die de minister oproept om bij het maken van die richtlijn in ieder geval te kijken naar de kostenstructuur. Het kan niet zo zijn dat naast de toetsingscriteria in het tweede lid van artikel 6.8, alleen het feit dat een instelling zegt dat zij een fantastische en excellente opleiding heeft, rechtvaardigt dat zij op vijf keer het wettelijk collegegeld gaat zitten. Wij vinden het volstrekt redelijk dat een toets wordt aangelegd die is gerelateerd aan de hogere kosten die nodig zijn om zo'n excellente opleiding aan te bieden. Die kosten kunnen worden verwacht en liggen ook voor de hand, maar zulks moet wel blijken bij de aanvraag van het hogere collegegeld. In dat verband heb ik de volgende motie geformuleerd.

*M

De voorzitter: Door de leden Essers, Ganzevoort, Engels, De Vries en Martens wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat het in wetsvoorstel 33519 voorgestelde artikel 6.8, vijfde lid het mogelijk maakt dat collegegeld voor door de NVAO aangewezen excellente opleidingen maximaal vijf maal het wettelijk collegegeld mag bedragen;

overwegende dat een hoog collegegeld voor veel studenten een barrière kan vormen om vorenbedoelde excellente opleidingen te volgen;

roept de minister op om voor de toestemming van een hoger collegegeld als vorenbedoeld niet alleen te toetsen aan de in het voorgestelde artikel 6.8, tweede lid gestelde voorwaarden maar ook aan de voorwaarde dat het instellingsbestuur aannemelijk dient te maken dat de verhoging van het

collegegeld noodzakelijk is ter bestrijding van de kosten die zijn of worden gemaakt voor het verkrijgen of behouden van het specifieke eindoordeel excellent,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter E (33519).

**

De heer **Essers** (CDA): Tot slot de titulatuur. Ik heb goed geluisterd naar wat de minister daarover heeft gezegd, maar dat stelde mij nog niet gerust. Wij zijn er nog steeds bezorgd over dat het gelijkstellen van die titulatuur op het terrein van arts en science zal leiden tot verwarring met betrekking tot de wo-titulatuur. Wij begrijpen de redenering erachter, maar bij mij blijft toch de gedachte overheersen dat het vooral gaat om een uitlegproblematiek, dus om een praktische problematiek. Wij hebben met ons binaire stelsel nu eenmaal een heel bijzonder stelsel, maar wij hebben ook een buitengewoon goede reputatie in het buitenland. Als de minister de Nuffic nu een lijst laat opstellen waarin duidelijk wordt gemaakt hoe ons systeem eruitziet, hoe die titulatuur bij de hbo's tot stand komt en wat daarvan de betekenis is, lijkt het mij onwaarschijnlijk dat men die in het buitenland niet zou accepteren. Ik blijf daarom van mening dat dit een heel principiële oplossing is voor een praktisch probleem. Maar ik heb dus goed naar de minister geluisterd. Zij zal haar best doen om dit heel duidelijk te maken in het buitenland, voornamelijk met betrekking tot de wo-titulatuur. Na twee jaar zal de zaak worden geëvalueerd, al ga ik er niet van uit dat we de zaak dan wéér gaan veranderen. Alles van waarde is weerloos. Ik blijf het jammer vinden dat de wo-titulatuur nu gelijk wordt getrokken met de hbo-titulatuur, omdat dit naar mijn mening weer tot vragen zal leiden in gevallen waarin men tegelijkertijd wordt geconfronteerd met sollicitaties van hbo- en wo-afgestudeerden met dezelfde titulatuur. Dan zullen er dus vragen ontstaan. Ik denk dat dit te relateren blijft aan onze heel bijzondere positie, met ons binaire stelsel. Ik bevestig wat de minister zei, namelijk dat het absoluut nodig is om dit zeer goed in het buitenland uit te leggen.

*N

De heer **Bruijn** (VVD): Voorzitter. Ik dank de minister namens mijn fractie hartelijk voor haar uitgebreide beantwoording, die een groot deel van onze zorgen heeft weggenomen, voor zover die er nog waren. Een paar korte punten. 12 uur contact lijkt ons het minimum voor goed onderwijs, dus wij steunen de minister hier van harte in. Ik dank haar voor de toezegging om met de VSNU te overleggen over de PhD-trajecten als variant op de excellente trajecten. Dank ook voor de beweging die de minister heeft gemaakt met betrekking tot de ingangsdatum van de schakelprogramma's, om de instellingen zodoende in ieder geval de mogelijkheid te geven om een en ander achteraf administratief te regelen.

Twee wensen van mijn fractie blijven overeind: die ten aanzien van het noemen van de naam van de instelling bij de titulatuur, ook indachtig de profilering; en die ten aanzien van de macrodoelmatigheid, namelijk om deze niet eenmaal te toetsen, maar in redelijkheid herhaald toe te voegen aan de NVAO-kwaliteitstoets. Die kan uiteraard op dat moment wel door de CDHO worden uitgevoerd, want het is inderdaad een andere toets en de CDHO heeft die expertise ook. Op dit moment zien wij nog steeds te veel ondoelmatigheid, en die is nu juist zo ontzettend duur.

Ten slotte. Ik ben blij met de brede aandacht in deze Kamer voor de werkelijke kosten van excellente trajecten. Het is eigenlijk een herhaling van de motie uit de Tweede Kamer. Als mijn fractie het allemaal goed heeft beluisterd, zou dit wel betekenen dat vijf maal het collegegeld niet meer het plafond mag zijn als de werkelijke kosten die vijf maal overschrijden; dat zou namelijk consequent zijn. Ik heb zelf een voorbeeld gegeven van zo'n excellentietraject, dat in ieder geval aantoonbaar en berekenbaar meer kost dan vijf keer het wettelijk collegegeld. Ik neem aan dat ook daarvoor een brede steun zal zijn in deze Kamer.

*N

De heer **Sörensen** (PVV): Voorzitter. In de eerste plaats mijn verontschuldiging voor het feit dat ik er gisteren niet bij kon zijn; force majeure, in dit geval in de gedaante van een benzinedief die een gigantische chaos veroorzaakte. Mijn hartelijke dank dat u tevergeefs nog zo veel geduld heeft opgebracht. Ik ga nu niet mijn hele eerste termijn doen; dat zou niet fair zijn. Daarbij komt dat ik de beraadslagingen niet heb gevolgd, dus dat kan ook niet.

Laat ik beginnen met het positieve van deze wet: het invoeren van de Associate degree geeft veel mbo'ers de mogelijkheid om hun kennis te vergroten en hun vakbekwaamheid te verbeteren, zonder dat zij een hele hbo-opleiding van vier jaar moeten volgen. Wij zien dat als zeer positief. Ook de mogelijkheid voor vwo'ers om binnen drie jaar een hbo te halen, vinden wij een uitstekende maatregel. Wij stemmen daar dus helemaal mee in.

Nederland was en is internationaal bekend om zijn goede wetenschappelijke onderwijs. Wij zien echt niet hoe de voorgestelde veranderingen de kwaliteit ervan gaan verhogen. Wij hebben de indruk dat dit gebeurt onder invloed van Europa; in dit geval van de Lissabonstrategie van 2001, die beoogde dat Europa in 2010 het grootste economische blok zou moeten vormen. Daarbij werd gesteld dat bijna de helft van de studenten uiteindelijk op hbo-niveau zou moeten eindigen. Volgens ons gaat dat in de praktijk leiden tot vervlakking, en zo iets blijkt ook uit deze wet. Ons onderwijs wordt al sinds 1968, met de invoering van de Mammoetwet, geteisterd door de misvatting dat gelijkwaardigheid en gelijkheid dezelfde begrippen zijn. Onder socialistische c.q. sociaaldemocratische dwang werden talenten gedwongen om zich aan te passen aan de middelmaat. Dit wetsvoorstel illustreert deze

gedachte nogmaals. Er is en blijft een wezenlijk verschil tussen een hbo- en een wetenschappelijke opleiding. Natuurlijk is er in de laatste 40 jaar veel veranderd, zodat mijn ervaring in zowel het hbo als het wetenschappelijk onderwijs niet meer representatief is. Maar een hbo is vooral gericht op de praktijk en op vaardigheden, en wo op onderzoek en kennisvermeerdering. Daar is niets mis mee, dus waarom geforceerd dat verschil verkleinen? Accepteren van en anticiperen op verschil is volgens mijn fractie veel beter.

In dat kader vinden wij het gedeeltelijk afschaffen of gelijkstellen van titulatuur onverstandig. Ons land heeft, net als vele andere landen, een eigen systeem van titulatuur. Het afschaffen daarvan is onzes inziens het kind met het badwater weggoeien. Het systeem heeft zich in de laatste eeuw op organische wijze ontwikkeld en is ook typisch voor ons land. In welk land zetten mensen, zoals ik, voor hun naam dat ze eigenlijk niet zijn afgestudeerd? Dat is toch wel grappig. En het is niet alleen grappig; het geeft ook een heel goede indicatie, zoals net werd gesteld. Wij vinden het zonde dat dit wordt afgeschaft. Wij hebben het vermoeden dat dit een te geforceerde concessie is aan de Europese en misschien wel mondiale gedachte.

Verder is er nog een ander probleem. Dit is geen vraag aan de minister. Het is ook al aan de overkant besproken en ik heb uitgebreid bestudeerd wat daar is gezegd. Wij vinden dat de eisen aan de aankomende docenten op de pabo's en de lerarenopleidingen op het gebied van de Nederlandse taal niet hoog genoeg zijn.

Om deze redenen zal ik mijn fractie adviseren om tegen dit wetsvoorstel te stemmen.

De **voorzitter**: Dank u wel, mijnheer Sörensens. U bent prima binnen de tijd gebleven die u had aangegeven.

**

*N

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de minister voor alle goede antwoorden die zij heeft gegeven en de positieve elementen in dit wetsvoorstel. Ik heb deze ook al eerder genoemd. Er blijft echter een aantal lastige punten over.

De goede wensen van de minister op het punt van de meerdere instroommomenten delen we wel, maar een gesprek met de instellingen lijkt me wat te weinig. Ik zie graag wat meer actie van de minister om die meerdere instroommomenten voor studenten te realiseren. Daar gaat het namelijk uiteindelijk om.

Het punt waar we de grootste zorgen over hebben en waar we ook de meeste aandacht aan hebben gegeven, is de differentiatie in de collegegelden. De minister ziet twee typen, wettelijk collegegeld en instellingscollegegeld. Vervolgens stelt zij dat het wettelijke collegegeld één keer het bedrag kan zijn, anderhalf keer, twee keer, maximaal vijf keer of alles daartussenin. Collega Bruijn wil zelfs nog verdergaan en wil ongelimiteerde collegegelden. The sky is the limit,

als de student maar betaalt. We hebben hier grote vraagtekens bij. De redenen voor die hoge collegegelden blijven een beetje open. Daarom hebben we de motie van collega Essers ondertekend. Als je dit al wilt, moet er wel een duidelijke relatie zijn met de meerkosten.

Dat dit nodig is, blijkt uit de signalen die we krijgen van onder andere university colleges, maar ook van universiteiten. Zij zeggen dat zij het collegegeld soms verhogen, gewoon omdat het kan. Als zij niet meedoen, prijzen zij zichzelf uit de markt. Waarom zouden zij goedkoper zijn dan anderen? Dat vinden wij een verkeerde beweging.

Bij de discussie over de honours tracks speelt eigenlijk hetzelfde. De minister zegt dat er niet wordt gerommeld en dat het alleen maar een experiment is. Met dat experiment worden echter precies de principes tegengesproken die zij kort daarvoor nog heeft geformuleerd, namelijk dat de honours tracks als een onderdeel van de basisopleiding voor iedereen toegankelijk moeten zijn. Om die reden moet hier geen hoger collegegeld voor gevraagd worden. In het experiment gebeurt dit vervolgens wel weer. De minister zegt erbij dat de financiering van de honours tracks onder andere onderdeel kan zijn van de prestatieafspraken. Dan zit er dus al extra geld. Het is onze inschatting dat er via zo'n experiment wel degelijk wordt gerommeld. Er ontstaat ruimte waardoor men bij de evaluatie over een paar jaar zal zeggen: nu hebben we de financiering echt nodig, want we zijn eraan gewend geraakt. De criteria van de experimenten en de evaluatie zijn onduidelijk. We vinden dit dus een verkeerde beweging. Het is uit het wetsvoorstel gehaald, maar het wordt nu via een brief en een experiment alsnog geregeld. Dat staat ons tegen.

De vraag over de relatie met het leenstelsel is onbeantwoord. De minister zegt dat zij eerst duidelijkheid wil hebben of het leenstelsel überhaupt door de Kamers komt et cetera. Op grond daarvan zal zij zeggen hoe deze zaken zullen worden ingevoerd. Ik heb echter in de eerste termijn gevraagd of dit betekent dat de minister eerst wil weten wat de uitspraak zal zijn van de Kamers over het leenstelsel of dat zij deze zaken alleen maar zal invoeren als het leenstelsel daadwerkelijk wordt ingevoerd. Er is namelijk een wereld van verschil tussen die twee. Op deze vraag heb ik nog geen antwoord gekregen. Graag een helder antwoord.

Voor mijn fractie blijft het principiële probleem van de toegankelijkheid staan. Ik heb dit eerder benoemd en er een onbevredigend antwoord op gekregen. De toegankelijkheid, de kwaliteit en de betaalbaarheid staan met elkaar in relatie. Dat heb ik onderstreept. Als je de kwaliteit verhoogt zonder de betaalbaarheid en dus de bekostiging te veranderen, heb je het probleem van de toegankelijkheid. Dat is wat hier de facto gebeurt. Het onderwijs wordt door een reeks van maatregelen in dit voorstel minder toegankelijk voor studenten, vooral voor studenten uit groepen met een sociaal-economische achterstand. De collegegelddifferentiatie is hiervan misschien wel de

ergste maatregel. Het is niet onze richting om collegegelden nog verder te differentiëren.

Dat er gekozen wordt tussen wettelijk collegegeld en instellingscollegegeld is één ding. Dat is een gepasseerd station, zal ik maar zeggen. De verdere uitwaaiing hiervan vermindert echter de toegankelijkheid. Tot op heden heeft de minister ons er niet van kunnen overtuigen dat het anders ligt. Ik wacht de beantwoording in de tweede termijn af. Uiteraard zullen we in de fractie ons eendoordeel afwegen, maar ik ben niet hoopvol.

*N

De heer **Kuiper** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik vond het een heel plezierig debat. Het was heel plezierig om dit te voeren met een minister die zo heel duidelijk ingevoerd en deskundig is in de materie. Dat geeft onze fractie veel vertrouwen.

Er zijn wat ons betreft nog een paar thema's overgebleven. Ik ben ingegaan op de situatie van de internationale student, net als collega Engels. Ik begrijp dat we later nog zullen terugkomen op het nut, de noodzaak, de toegevoegde waarde en de eventuele verdringingseffecten voor andere studenten. Dat lijkt me goed. Het is goed om eens goed te bekijken hoe dit zich ontwikkelt en wat we ermee willen, ook in het licht van de SER-studie die de minister noemde.

Ik heb nogal de nadruk gelegd op de kwaliteit van het hbo. Ook daarover zou een afzonderlijk debat te voeren zijn. Ik ben zelf acht jaar lector geweest in het hbo. Ik ken de situatie een beetje van binnenuit. Ik denk dat er terecht zorgen zijn over de kwaliteit en de noodzaak van het hbo om daarin stappen te zetten. Daarom legde ik zo veel nadruk op de excellentie in het hbo, de positie van de vwo'ers en de onderzoekspositie binnen het hbo.

De minister zegt dat hbo's ook kunnen differentiëren. De ene zal zich meer richten op de mbo-instream, de andere zal misschien meer doen met onderzoek. Mijn waarneming is dat hbo's eigenlijk alles willen. Ze willen dat allemaal tegelijkertijd omdat ze studenten willen. Dan krijg je de spagaten en de hutspot en noem maar op. Ik vraag daar aandacht voor. De minister is er nog niet op ingegaan, maar ik vraag haar wat zij eigenlijk doet om de kwaliteit van het hbo als thema op te pakken. Het duurt volgens mij erg lang voordat de ontwikkelingen daar goed doorkomen. Ik vind het een belangrijk onderwerp in dit debat.

Er is iets interessants gebeurd. De minister heeft mij geciteerd terwijl ik dat stukje in mijn spreektekst heb overgeslagen. Het stond dus wel in de schriftelijke weergave en ik wil het even bevestigen. Wat mij betreft mag dit ook in de Handelingen van dit debat terecht komen. Het betrof de hbo- en de wo-titels. Ik heb inderdaad geschreven dat we toegaan naar een situatie zoals in de Angelsaksische landen, waar men kijkt naar de herkomst van het instituut en het type opleidingen dat je hebt genoten. Ik denk dat dit voorstel acceptabel is. Dat neemt niet weg dat ik de zorgen deel die enkele collega's hebben geuit.

Collega Bruijn en collega Essers hebben hier belangrijke dingen over gezegd die ik met hen onder de aandacht van de minister breng. Dit is voor ons geen reden om het wetsvoorstel niet te steunen. Om het netjes te zeggen, zal ik mijn fractie adviseren om dit wetsvoorstel te steunen.

*N

De heer **Engels** (D66): Voorzitter. De hoffelijkheid jegens een net aangetreden voorzitter brengt met zich mee dat ik mij zal beperken. Ik heb heel veel blaadjes, maar niet alles wat hier staat, zal ik adresseren.

Ik bedank de minister nadrukkelijk voor haar heldere en vooral inhoudelijke reactie op de inbreng van mijn fractie. De heer Kuiper stelde dit ook terecht vast. Ik moet ook vaststellen dat er over het merendeel van de door mij geadresseerde kwesties een zekere mate van overeenstemming bestaat. De minister erkent dat er verbeteringen nodig zijn in het hoger onderwijs. Zij zet in op kwalitatief hoger onderwijs in de toekomst, maar maakt heel nadrukkelijk een koppeling met het leenstelsel. Daar heb ik met belangstelling naar geluisterd. Dit voorstel ligt nu eerst bij de Tweede Kamer, dus zal ik dat verder laten zitten. Ik stel wel vast dat er op dit moment dus geen extra middelen zijn en mogelijk zelfs in de komende maanden minder middelen. Ook daar loop ik echter niet op vooruit.

Ik heb met veel plezier geluisterd naar de reactie van de minister op het punt dat onder anderen door collega Koole is geadresseerd, namelijk de dreigende verdere verschooning. Dat heeft mij enigszins gerustgesteld. Ook de opmerkingen over het belang van een sterke kenniseconomie in internationaal perspectief kunnen wij delen.

Over collegegelddifferentiatie wil ik nog een opmerking maken. De minister vindt het niet wenselijk om uitvoering te geven aan wat nu nog in het wetsvoorstel staat, namelijk een maximum van vijf keer het wettelijke collegegeld. Zij wil hier via een beleidskader en gesprekken op inzetten. Ik stel vast dat we langzamerhand misschien een trend krijgen. Wat wij wettelijk willen vastleggen in de vorm van rechtsregels, nemen wij vervolgens in de toepassing in de praktijk terug, in de vorm van andersoortige instrumenten, zoals beleidsregels of een beleidskader. Rechtstatelijk is dit geen goede ontwikkeling. Wij hebben dit onlangs met minister Opstelten ook gehad. Ik denk dat deze manier juist vanuit de Eerste Kamer niet moet worden bevorderd. Ik denk dat het handiger is en staatsrechtelijk beter om in heldere wetgeving neer te leggen wat wij wel of niet willen. Ik begrijp dat de minister nu geen novelle wil. Ik honoreer ook zeker de inzet die zij wil plegen. Uit staatsrechtelijk oogpunt is dit echter geen fraaie weg. Ik pleit ervoor om er nu niet echt een punt van te maken. Het kabinet moet wel nadenken over de vraag of dit een trend moet worden. Het antwoord hierop moet zijn: nee, dat moet geen trend worden.

Ik neem genoeg met de opmerkingen van de minister over de promotiestudent. Het is een

experiment dat de minister de moeite waard vindt. Vooruit, we gaan het zien.

Over de titulatuur zou ik nog heel veel willen zeggen. Mijn zorg is niet weggenomen door hetgeen de minister erover heeft gezegd. Ik denk dat de verwarring zal blijven. Ik bemerk in de hbo-wereld, nadrukkelijk niet bij de Vereniging Hogescholen maar bij hbo-instellingen zelf, een vrij structurele onderstroom om toch aan te willen haken bij dat universitaire niveau, om allerlei redenen. Dat zou op een gegeven moment de druk op het wegnemen van het binaire stelsel kunnen vergroten. Die kant moeten wij echter zeer zeker niet op. De aarzelingen die hier zijn geuit, kan ik volmondig hier alleenstaand -- er is niemand aanwezig van mijn fractie -- bevestigen.

De **voorzitter**: Dank u wel, mijnheer Engels. U hebt het keurig binnen de tijd gedaan die we hebben afgesproken.

**

*N

De heer **Koole** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister voor de uitvoerige beantwoording van de vele vragen en de goede insteek die zij daarbij, volgens onze fractie, heeft gekozen.

Ik heb toch nog een aantal opmerkingen. Ik heb een paar algemene opmerkingen gemaakt en de minister heeft gezegd dat zij daar graag uitgebreid op in zou willen gaan, maar dat we er dan vanmiddag nog zouden staan en dat er nog andere agendapunten zijn. Een van de punten die de minister nog niet heeft geadresseerd maar die ik wel heb genoemd bij de algemene punten, is de kwaliteit van het onderwijs. Het gaat mij er vooral om dat er in feite sprake is van een maximale cumulatieve opbouw van kennis op de universiteiten van drie jaar. Vroeger was dit vijf jaar. Ik heb de minister gevraagd om daar oog voor te hebben en om een debat te stimuleren over de effecten van de vermindering van de cumulatieve opbouw van kennis voor het uiteindelijke niveau van het onderwijs. De rankings mogen allemaal goed zijn. Deze zijn voor een groot gedeelte door onderzoek bepaald. Er is echter een groot gevoel dat het hiermee structureel niet goed zit en dat je er toch iets aan moet doen. Graag een debat hierover. Ik vraag de minister om dit te stimuleren.

De heer Engels heeft al gesproken over de verschoolsing. Ik ben blij met de antwoorden van de minister hierover. Ik roep haar echter op om er oog voor te blijven houden. Er is een risico op verschoolsing van het hoger onderwijs en dat is niet altijd goed.

De voorlichting aan studenten is heel belangrijk. De goede student moet op de goede plaats komen. De minister heeft gezegd dat dit bijvoorbeeld via proefstuderen kan gebeuren. Studenten moeten niet zomaar een essay schrijven -- dit kan ook door anderen geschreven worden -- maar moeten proefstuderen. Op dit moment gebeurt dit beperkt bij de opleidingen. Als het moet gebeuren op het massale niveau van alle studenten in de periode tussen 1 mei en 1 september, wordt

dat een heel hoge belasting voor de instellingen. De minister zal waarschijnlijk zeggen dat ze ook heel veel kunnen doen voor 1 mei, maar heel veel studenten schrijven zich pas vlak voor 1 mei in. De universiteiten zijn dan bezig met de al zittende studenten door hun studiejaar heen te krijgen en met het lezen van scripties. Daarnaast moeten ze dan ook nog dit soort voorlichting geven aan de studenten. Is dit niet een te grote belasting voor de instelling?

Ik heb al eerder gezegd dat onze fractie het ermee eens is dat de figuur van de promotiestudent nu niet structureel wordt ingevoerd maar dat er eerst een experiment wordt gedaan. Ik ben blij dat de minister geen derde variant op systeemniveau wil realiseren, zoals de VVD heeft voorgesteld. Er bestaan nu al mogelijkheden en die kunnen blijven bestaan, maar om dit apart te regelen als derde variant naast twee andere, lijkt ons geen goede weg.

Er is één vraag blijven liggen over de promotiestudent, namelijk over het niveau van de proefschriften en vooral over de coauteurschappen van de proefschriften en de artikelen die er soms onderliggen. Ik vraag de minister of dit een wenselijke situatie is.

Er is al veel gezegd over de schakelprogramma's. De minister heeft net in de eerste termijn gezegd dat sommige instellingen die dit niet hebben kunnen voorbereiden, één tot twee maanden extra krijgen om de administratieve zaken te regelen. Met de andere informatie die de minister heeft gegeven, is dit voor ons een belangrijke geste. We hopen dat het hiermee goed komt.

De minister heeft in reactie op de vragen van de heer Ganzevoort gezegd dat het aantal instroommomenten moet toenemen, maar het hoeft niet per se 100% te zijn. Ik stel vast dat ook de minister vindt dat er in de meeste opleidingen echt sprake is van kennisopbouw, waardoor een tweede instroommoment niet altijd wenselijk is.

Onze fractie is zeer blij dat de minister zeer terughoudend wil zijn in de goedkeuring van collegegelddifferentiatie voor de excellente opleidingen. Ze zegt dat maximaal twee keer redelijk is. Wat ons betreft mag het nog veel minder zijn, maar maximaal twee keer is redelijk. De minister heeft toegezegd om de beleidskaders en de experimenteer-AMvB over de honours tracks naar de Eerste Kamer te sturen. Daar kunnen we dan over spreken. Dank voor die toezeggingen.

Er is net iets gezegd over de kosten. Het rekening houden met de kosten van de excellente opleidingen, moet volgens mijn fractie niet leiden tot een enorme administratieve rompslomp. Als je dit doet, moet het binnen het maximum blijven dat is vastgesteld, bijvoorbeeld twee keer. Het kan niet zo zijn dat je met het kostenargument voorbij de twee keer of drie keer of zelfs boven de vijf keer uitkomt, of dat het zelfs ongelimiteerd wordt. Dat is absoluut niet de bedoeling. Als je bijvoorbeeld in de alfawetenschappen zonder extra kosten toch een excellente opleiding kan doen, moet men niet naar maximaal twee keer gaan, maar moet men gewoon het wettelijke collegegeld vragen. Dat is volgens

mij de bedoeling. Het is niet de bedoeling dat alle grenzen opengaan. Daar zijn wij zeer tegen.

Ik dank de minister voor de beantwoording. Ik heb nog een aantal vragen, maar ik zal mijn fractie zeker positief adviseren over dit wetsvoorstel.

De heer **Essers** (CDA): Voor de helderheid: dit is ook nadrukkelijk de bedoeling van de motie. Als je de mogelijkheid biedt ook boven die vijf keer het wettelijke collegegeld uit te gaan, is er echt een novelle nodig. Die grens staat namelijk in de wet. Als de kosten lager zijn, is het de bedoeling dat het collegegeld dienovereenkomstig lager zal zijn.

De **voorzitter**: Ik begrijp dat dit geen reactie behoeft van de heer Koole. Het is meer een statement.

**

*N

Mevrouw **Gerkens** (SP): Voorzitter. Ik dank de minister voor de beantwoording. Ik heb geïnteresseerd geluisterd naar de discussie over de studiekeuzebegeleiding en de conclusies van de minister. Zij zei dat onze studenten de minst gemotiveerde studenten zijn en dat zij vaak lang over hun studie doen. Mij bekreep even het gevoel dat we enorm gekunsteld proberen iets op te lossen wat misschien niet eens een probleem is van de student of van de opleiding, maar van onze samenleving. What you give is what you get. Een gemotiveerde universiteit of opleiding krijgt ook gemotiveerde studenten. Misschien moeten we bekijken of we aan die kant nog iets kunnen verbeteren aan de kwaliteit. Mijn fractie steunt de minister in ieder geval in haar pogingen om het onderwijs in het eerste jaar te versterken. Ik denk dat dit inderdaad een goede zaak is.

Er blijft een spanningsveld tussen de toelatingseisen en de vrijheid van onderwijs. De minister heeft uitgelegd hoe die extra opleidingseisen eruit kunnen zien en ik begrijp haar heel goed. Ze zegt dat die met veel controle gepaard zullen gaan. Wij horen graag bij welke opleidingen die extra eisen gevraagd zullen worden. Wil de minister ons hiervan op de hoogte houden? Kan zij jaarlijks een lijstje naar de Kamer sturen? Zo kunnen we zelf de ontwikkeling hiervan bekijken.

De minister zegt dat de collegegelddifferentiatie wordt besproken in de medezeggenschapsraad. Deze geeft hierover advies. Ik kijk even naar de motie van de heer Essers. Het collegegeld is namelijk niet transparant. Dat betekent dat het voor de medezeggenschapsraad heel moeilijk is om daar een advies over uit te spreken. Hij kan namelijk niet zien op welke wijze het collegegeld is opgebouwd. De medezeggenschapsraden geven dan ook vaak aan dat ze hierbij het nakijken hebben. Het moet duidelijk zijn wat de extra kostencomponent is als je hoger collegegeld vraagt. Misschien is het een idee om voor de medezeggenschapsraad de structuur van het

collegegeld helder te maken. Zo kan hij beter adviseren en zien hoe het is opgebouwd. Dat lijkt me voor alle partijen heel gunstig.

De minister is uitgebreid ingegaan op de waarborgen rondom de differentiatie van het collegegeld. Dat is heel fijn. Ze had dit overigens ook allemaal op schrift staan. Ik had het dus al begrepen. Zij is echter niet ingegaan op het principiële punt dat je hiermee de solidariteit uit het systeem haalt. We hebben het over excellente studies, maar we willen eigenlijk dat al ons onderwijs excellent is en het beste wat je kunt krijgen. Excellente studenten verdienen net zo veel aandacht als de zwakke studenten. Wellicht kunnen we hierover een keer verder praten. De heer Koole zei het aan het einde en de minister zei het aan het begin. Misschien moeten we een keer een beleidsdebat houden over het hele hbo. Daar is vandaag geen tijd voor, maar het lijkt me een goed punt.

Voor mij blijft de vraag staan waarom de minister in de wet vasthoudt aan maximaal vijf keer als in de praktijk blijkt dat maximaal twee keer goed is en voor het grootste deel van de mensen ook aannemelijk. Het argument van de minister dat dit al ergens anders in de wet staat, vind ik niet voldoende. Ik hoor graag van haar waarom ze dit handhaaft.

De **voorzitter**: Is de minister in de gelegenheid om meteen te antwoorden? Ik zie dat dit het geval is.

**

*N

Minister **Bussemaker**: Voorzitter. Ik loop de resterende vragen langs. Ik begin bij de motie van de heer Essers over het terugkerende punt tijdens deze discussie, namelijk collegegelddifferentiatie, in het bijzonder voor excellente opleidingen. Ik benadruk nogmaals -- ik zeg dit ook tegen mevrouw Gerkens -- dat ik juist terughoudend ben bij differentiatie, omdat ik vind dat deze de toegankelijkheid en dus de solidariteit niet mag bedreigen. Ik vind dat alle studenten die dit kunnen de mogelijkheid moeten hebben om deel te kunnen nemen aan hoger onderwijs. Daarom heb ik nadrukkelijk het onderscheid gemaakt tussen wettelijk collegegeld en instellingscollegegeld.

Bij verhoogd collegegeld geldt altijd het collegegeldkrediet. Bovendien zijn er ook instellingen die nog een profileringsfonds hebben. We hebben dus op veel manier gewaarborgd dat de solidariteit niet in gevaar komt.

Ik snap echter de zorgen over vijf keer het collegegeld. Nogmaals, ik heb nadrukkelijk gezegd dat ik het niet wenselijk vind als dit de norm wordt. Ik wijs erop dat we het principe van twee keer het wettelijke collegegeld vastleggen in een richtsnoer. Ik kan echter niet toezeggen -- dat kan echt niet -- dat ik een-op-een een relatie zal vastleggen tussen het gevraagde tarief en de kwaliteit van de opleiding. Ik heb al gezegd dat hiervoor de NVAO nodig is, net als mijn toestemming. Ik let op de kwaliteit, maar ook op de toegankelijkheid en dus ook, zeg ik tegen mevrouw Gerkens, op de

betekenis van solidariteit bij het invoeren van dit soort maatregelen. Ik zie echter dat dit een zorg is van velen van u. Ik zou het oordeel over deze motie aan de Kamer kunnen laten, als ik haar als volgt uit mag leggen. In het beleidskader dat ik ga maken, zal ik een marginale toets opnemen op de onderbouwing van de extra kosten. In de motie staat nu letterlijk: "voor het verkrijgen of behouden van het specifieke eindoordeel excellent". Dat kan niet, want dat doet de NVAO. In het beleidskader kan ik wel vragen om een soort marginale toets op de onderbouwing van de extra kosten. Als ik de motie zo mag begrijpen, ben ik bereid om het oordeel over deze motie aan de Kamer te laten.

De heer **Essers** (CDA): Ik denk dat we een heel eind komen. In de motie staat dat het instellingsbestuur aannemelijk dient te maken dat de verhoging van het collegegeld noodzakelijk is ter bestrijding van de kosten die zijn of worden gemaakt voor het verkrijgen of behouden van het specifieke eindoordeel excellent. Dat laatste is aan de NVAO. Bij de minister ligt de toetsing of het hogere collegegeld akkoord is. Ik heb al gezegd dat ik niet uitga van een een-op-eenrelatie. Dat verwacht ik dus ook niet van de minister. Ik verwacht wel een toetsing of de verhoging van het collegegeld aannemelijk kan worden gemaakt door de hogere kosten.

Minister **Bussemaker**: Ik begrijp het dan als volgt. In het beleidskader zal iets worden opgenomen, wat ik een marginale toets noemde, voor de verhouding tussen de kosten die worden gevraagd en datgene wat uiteindelijk wordt aangeboden door de excellente opleiding. Als ik de motie zo mag begrijpen, laat ik het oordeel erover aan de Kamer. Het is dan wel duidelijk dat we het niet in een een-op-eenberekening kunnen vastleggen.

Voorzitter. Ik heb goed geluisterd naar de woorden van de heer Essers en de heer Engels over de titulatuur. Ik zeg tot beide heren dat ik het heel belangrijk vind dat deze maatregel over titulatuur er niet toe leidt dat het binaire stelsel onderuit wordt gehaald. Dat hoeft ook niet. Er zijn andere landen die deze titels hebben en ook een duidelijk onderscheid blijven maken tussen hbo en wo. Ik wil per se niet dat er in het hbo te dicht tegen de universiteit aan wordt geschurkt. Ik zie weleens hbo-instellingen die eigenlijk het liefste universiteit willen spelen. Dat zouden we niet moeten willen. We moeten juist willen profiteren van die heel bijzondere beroepspraktijk die het hbo biedt, alsmede van het beroepsonderzoek. Daarvan kan ook het wo soms leren, net zoals het hbo kan leren van het academische onderwijs. Die scherpte moeten we er wel in houden. Ik zie het als een opdracht aan mezelf om daarop toe te zien.

Ik ben graag bereid om met de Kamer een uitgebreider beleidsdebat over het hoger onderwijs te voeren. Dit zijn allemaal thema's om uitgebreid met elkaar te blijven bespreken, maar ook de instellingen zelf moeten er scherp op blijven. Ik let daar heel nauwlettend op in de gesprekken die ik voer met de Vereniging Hogescholen en met de universiteiten. Ik voel me door de Kamer weer

aangemoedigd om dit ook in lezingen en publieke debatten naar voren te blijven brengen. Ik hoop dus dat we de verwarring met de titulatuur waarvoor de heer Essers bang is, zo veel mogelijk kunnen terugbrengen. Ik zal daarover praten met andere partijen, zoals de werkgevers, zodat zij ook weten wat er nu aankomt. Ook kunnen we het misschien nog meenemen in de informatie die we aan studenten en ouders geven bij de inschrijving van studenten.

De heer Bruijn heeft eveneens gesproken over de titulatuur. De opleiding komt natuurlijk ook op het getuigschrift naar voren. Een van de manieren om de verwarring op te lossen is om het getuigschrift een grotere rol te laten spelen. Daar staat namelijk van alles op, ook waar iemand heeft gestudeerd. Dat zou een van de opties kunnen zijn om onnodige verwarring te voorkomen.

Inzake de macrodoelmatigheid zeg ik dat ik de NVAO niet weer met nieuwe taken wil opzadelen. Dit is iets wat wij via de instellingen zelf scherp onder ogen moeten blijven zien. Ik ben wel geneigd om dit punt mee te nemen in de discussie over de wijze waarop we met de prestatieafspraken omgaan. Leidt het nu daadwerkelijk tot differentiatie in opleidingen? Daarnaast moet ervoor worden gezorgd dat de instellingen zijn gericht op kwaliteit en niet op kwantiteit. Dat gaat eigenlijk meer over een cultureel fenomeen, waarover staatssecretaris Dekker en ik in de governancebrief van alles hebben geschreven. Het moet er niet alleen om gaan om zo veel mogelijk studenten te krijgen, maar het moet er vooral om gaan om zo goed mogelijk onderwijs te bieden. Die uitdaging proberen we met dit wetsvoorstel te borgen.

De heer Sörensen heeft gesproken over de Ad's en over het verschil tussen hbo en wo. Ik heb dat net al aangegeven. Ik hoop dat de heer Sörensen zich een beetje in die lijn kan vinden.

Als het gaat om de eisen voor pabo-studenten en studenten aan lerarenopleidingen, hebben we juist in dit wetsvoorstel aangekondigd dat we voor de lerarenopleidingen misschien nog aanvullende eisen willen stellen. De staatssecretaris en ik sturen de Kamer in het najaar een lerarenagenda toe. Er worden thans allerlei kennisbases ingevoerd in de pabo's en de lerarenopleidingen. Vanaf 2015 worden aankomende pabo-studenten strenger getoetst op een aantal vakken, zoals aardrijkskunde en geschiedenis. Kortom, als dat de reden zou zijn om tegen dit wetsvoorstel te stemmen, denk ik dat ik de heer Sörensen uit de droom kan helpen, want op dit vlak nemen wij nog een heleboel maatregelen, juist omdat we zo hechten aan de kwaliteit van lerarenopleidingen.

De heer Ganzevoort heeft een vraag gesteld over de collegegelddifferentiatie. Daar heb ik het over gehad. Wat de honours tracks betreft, zeg ik nog maar een keer dat ik daar in zijn algemeenheid geen collegegelddifferentiatie wil. Volgens mij heb ik dat heel duidelijk benadrukt. Ik heb ook gezegd dat een pilot een pilot is en geen manier om beleid voor elkaar te krijgen zonder goedkeuring van de Eerste Kamer of de Tweede Kamer. Het is wel een manier om rekening te houden met wat er bij

instellingen leeft en met de wensen die zij hebben in het kader van de differentiatie. Naar mijn mening ben ik redelijk duidelijk geweest over het leenstelsel. Ik heb gezegd dat collegegelddifferentiatie pas in kan gaan als er parlementaire duidelijkheid is over het leenstelsel. De wet over het leenstelsel is een wet als alle andere wetten. Het wetsvoorstel ligt nu in fase 1 bij de Tweede Kamer en komt vervolgens deze kant op, om dan weer in fase 2 bij de Tweede Kamer terecht te komen. Ik heb geen enkele behoefte om voor deze wet andere condities te creëren dan voor welke andere wet dan ook die de regering indient. Een wet is pas een wet als zij door beide Kamers is aanvaard.

Tot de heer Engels zeg ik dat met deze wet wel extra ruimte en financiële middelen worden gecreëerd om de Siritrajecten en de honourstrajecten toegankelijk te houden. Het zou een van de financieringsvormen kunnen zijn. Wat mij betreft is het dus een logisch vervolg op wat we hier doen om de financiële middelen ook in de toekomst te behouden.

De **voorzitter**: Heel kort, mijnheer Ganzevoort.
**

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Ik snap het bijna. Zegt de minister nu dat als deze of de andere Kamer besluit dat het leenstelsel er niet komt, de collegegelddifferentiatie er dan ook niet komt?

Minister **Bussemaker**: Daar kan ik niets over zeggen. Er ligt een wetsvoorstel voor een leenstelsel. Ik ga ervan uit dat als er een wetsvoorstel wordt ingediend, dat ook wordt aangenomen. Dat is althans mijn inzet en daar ga ik voor. De vraag wat er gebeurt als een wet niet wordt aangenomen, is een soort als-danvraag. De heer Ganzevoort kan zich voorstellen dat er met het leenstelsel financiële middelen vrijkomen. Er zijn ook andere manieren om financiële middelen vrij te maken. Een van die manieren is om nu het collegegeld te verhogen. Als we dat nu al deden, bijvoorbeeld door het te vervienvoudigen, zouden we ook meer financiële middelen hebben. Ik vind dat niet wenselijk. Ik vind het wenselijk en aanvaardbaar om het met een sociaal leenstelsel te doen, omdat studenten dan lenen en het niet nu hoeven op te hoesten, omdat het onderwijs dan toegankelijk blijft voor alle studenten en omdat ze het niet hoeven terugbetalen als ze het onverhoopt niet kunnen terugbetalen.

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Die discussie wil ik nu niet voeren. Ik wil alleen het volgende weten. Als de minister zegt dat zij afhankelijk van het besluit over het leenstelsel gaat besluiten om de collegegelddifferentiatie in te voeren, denk ik dat ik haar als volgt moet begrijpen. Ze wacht de besluitvorming af en zij voert, ongeacht wat daar uitkomt, de differentiatie in.

Minister **Bussemaker**: Nee, dat zeg ik niet. Ik zeg dat ik eerst het leenstelsel wil, want dat doet een beroep op studenten. Zij moeten daarvoor gaan lenen. Je moet daarmee rekening houden voordat

je beslist voor welke opleidingen en in welke mate je verdere collegegelddifferentiatie mogelijk wilt maken. Je kunt van studenten niet alles tegelijk vragen.

Voorzitter. De heer Ganzevoort had een vraag gesteld over de driejarige vwo-trajecten. Ik had beloofd om daarop terug te komen. Het gaat hier echt om een traject en dus niet om een eigenstandige opleiding. Daarom is er ook geen ander CROHO-nummer. De gehele opleiding is gericht op bepaalde eindtermen; dat geldt dus ook voor het vwo-traject. Het is wel echt een ander traject met andere accenten, bijvoorbeeld op onderzoeksvaardigheden, maar het is geen andere opleiding.

Op de vragen van de heer Engels ben ik ingegaan.

De heer Kuiper heeft gevraagd naar de zorgen over de kwaliteit. Dat is een belangrijk punt, met name in het hbo. Ik heb daar ook een tijd rondgelopen en ik ken de zorgen van de heer Kuiper. Ik benadruk overigens dat ik ook juweeltjes van onderwijs en van praktijkgericht onderzoek zie op het hbo. Het is dus niet over de hele linie niet goed. Het gaat met name om de heel grote opleidingen, waar veel studenten zitten die niet goed weten wat ze willen en zich uiteindelijk pas in een heel late fase inschrijven. We zien overigens ook in het wo dat door de combinatie van grote aantallen en een lage gemotiveerdheid problemen ontstaan. We zien dat zeker ook in het hbo. We hebben veel maatregelen in werking gezet. Naast het wetsvoorstel Kwaliteit in verscheidenheid zijn we ook bezig met de kennistoets in het hbo. Daarover is indertijd een mooi boekje van de heer Bruijn verschenen. De Vereniging Hogescholen is die kennistoets nu aan het implementeren. Dat doet zij vrij voortvarend. Ik kom binnenkort in de Tweede Kamer met het wetsvoorstel Kwaliteitswaarborgen voor het hoger onderwijs, dat met name is gericht op examens en accreditaties. Ook dat is belangrijk voor het hbo. We geven stimulansen, bijvoorbeeld door praktijkgericht onderzoek via RAAK, dat nu wordt ondergebracht bij NWO. Kortom, ook los van dit wetsvoorstel lopen er verschillende trajecten.

De heer Koole heeft gesproken over de grenzen aan de verschooning. Ik ben dat met hem eens, maar het hangt wel af van de fase waarin je je bevindt in het wetenschappelijk onderwijs of in het hbo. Het hangt voor een deel ook af van het soort opleiding. Kleine opleidingen en opleidingen met grote studentenaantallen verschillen namelijk ook weer. Dit is zeker een punt dat aandacht moet blijven krijgen. Dat geldt ook voor de vraag of ons kennisniveau op peil blijft. De heer Koole had het over drie en vijf jaar. Ik dacht dat ik daar in termen van internationale vergelijking wel op was ingegaan. Gezien de PISA-scores, de OECD-rapporten en de rankings van universiteiten doen wij het grosso modo nog steeds goed. Ik ben het echter met de heer Koole eens dat wij ervoor moeten blijven zorgen dat er in die drie jaar echt veel wordt geleerd. In het mbo gaan wij verkorten van 4 jaar naar 3 jaar. Dat doen we niet omdat we studenten minder willen laten leren, maar omdat

we de programma's compacter en uitdagender willen maken en tevens minder versplinterd. Ik wil maar zeggen dat korter niet altijd slechter is. Het is wel een punt waarop we moeten blijven letten.

De heer Koole heeft gesproken over de intakegesprekken. Als die in een paar maanden massaal moeten worden ingevoerd, is dat inderdaad veel werk. Daarom staat er ook geen vormvereiste in de wet. Het is aan instellingen om te bepalen hoe ze dit doen. Dat kan met proefstudieren, maar ook door contacten met ouderejaarsstudenten of door assessments. Ook kan het voor een deel worden uitbesteed. Kortom, het is van groot belang dat een instelling daarvoor de vorm kiest die bij de instelling en bij de opleiding past. Het zal zeker werk met zich meebrengen, maar het zal uiteindelijk, verderop in dat eerste jaar, ook heel veel werk schelen. Er vallen dan namelijk minder studenten uit zodat je met een groep kunt beginnen die coherent blijft.

Ik ben het met de heer Koole eens over het aantal instroommomenten. Natuurlijk moet dat omhoog, maar we moeten ook denken aan de opbouw van kennis. Het moet dus niet onnodig belastend worden voor de opbouw van het programma.

De heer Koole heeft ook gesproken over coauteurschappen bij promoties. Een promotie blijft altijd een individuele proeve van bekwaamheid. Ik wil ervoor oppassen om hiertoe al te veel vereisten in de wet op te nemen, want dit moet eigenlijk onderdeel zijn van een kwaliteitscultuur aan de universiteiten waarbinnen men weet hoe men daarmee moet omgaan. Ik weet dat er coauteurschappen voorkomen, maar ik vind dat dit echt geborgd moet zijn door de promotiecommissie. Die moet erop letten dat een promotie een individuele proeve van bekwaamheid blijft.

Mevrouw Gerkens heeft gesproken over de motivatie van instellingen. Ik ben het helemaal met haar eens. De prestatieafspraken zijn ook een motivatie voor instellingen om goed onderwijs te bieden. Als ze strengere eisen aan studenten stellen, hebben ze ook een eigen verantwoordelijkheid om studeerbare programma's aan te bieden die passen bij wat studenten aankunnen, logisch opgebouwd zijn en ook uitdagend zijn. Instellingen moeten dus uitdagend onderwijs bieden. Als ze dat bieden, mogen ze ook van studenten vragen dat ze hun werk voorbereiden en er aandacht voor hebben. Het moet dus echt van beide kanten komen.

Mevrouw Gerkens heeft gezegd dat de medezeggenschap vaak het nakijken heeft. Ik zou niet al te veel financiële vraagstukken bij de medezeggenschap willen neerleggen, want een instelling moet wel de begroting rond kunnen maken. In algemene zin zijn wij bezig met de professionalisering van de medezeggenschap, zoals ook in de brief over bestuurskracht staat. Dat vind ik heel belangrijk: hoe wij er in algemene zin voor kunnen zorgen dat de medezeggenschap in het hoger onderwijs de vragen kan stellen die hij moet stellen.

Op de solidariteit ben ik net al ingegaan. Die wordt dus juist niet uit het stelsel gehaald.

Mevrouw Gerkens heeft ten slotte gevraagd of de Kamer op de hoogte kan worden gehouden van opleidingen die aanvullende eisen gaan stellen. Ik zou dat niet per opleiding willen doen, maar ben wel bereid om over een paar jaar te rapporteren. Ik denk aan twee jaar, want dat heb ik ook beloofd ten aanzien van de titulatuur. We kunnen dan bekijken hoe het gaat en welke algemene conclusies we daaruit kunnen trekken. We kunnen dan bezien of het gaat zoals wij willen. Ik zeg nogmaals dat opleidingen niet zomaar aanvullende eisen kunnen stellen. Er moet een ministeriële regeling komen. Die regeling kan altijd worden besproken, dus er is ook nog een waarborg vooraf.

De **voorzitter**: Mevrouw Gerkens, omwille van de tijd vraag ik u om heel kort te interrumperen. Om 12.45 uur begint het overleg van het College van Senioren.

**

Mevrouw **Gerkens** (SP): Ik zou het fijn vinden als de minister hierover inderdaad over een jaar of twee rapporteert.

Minister **Bussemaker**: Voorzitter. Dat was mijn laatste zin.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik dank de minister. Ik heb inmiddels begrepen dat verschillende woordvoerders nader willen overleggen binnen hun fracties. Ik stel voor om vanavond aan het einde van de vergadering over dit wetsvoorstel en de ingediende motie te stemmen.

**

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 12.42 uur tot 13.30 uur geschorst.

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Op verzoek van de fractie van de PvdA heb ik aangewezen:

- mevrouw Koning als lid van de vaste commissie voor Economische Zaken (EZ) in plaats van de heer Witteveen;
- de heer Witteveen als lid van de commissie voor Immigratie en Asiel/JBZ-Raad (I&A/JBZ) in plaats van de heer De Vries;
- mevrouw Koning als lid van de vaste commissie voor Infrastructuur, Milieu en Ruimtelijke Ordening (IMRO) in de bestaande vacature;
- mevrouw Koning als lid van de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) in de bestaande vacature;

- mevrouw Koning als lid van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) in de bestaande vacature;
- mevrouw Barth als lid van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) in plaats van de heer Duivesteijn.

Voorts deel ik u mede dat in de vacature van mevrouw Broekers-Knol, de voorzitter van de vaste commissie voor Veiligheid en Justitie, is benoemd mevrouw Duthler.

**

*B
!Hamerstukken!

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Regels tot uitvoering van de Verordening (EU) nr. 211/2011 van het Europees Parlement en de Raad van 16 februari 2011 over het burgerinitiatief (PbEU 2011, L 65) (Uitvoeringswet verordening Europees burgerinitiatief) (33423);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafrecht BES, en enkele andere wetten in verband met de strafbaarstelling van het financieren van terrorisme (strafbaarstelling financieren van terrorisme) (33478);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Elektriciteitswet 1998, de Gaswet, de Wet op het financieel toezicht, de Wet op de economische delicten en het Wetboek van Strafvordering (uitvoering van een verordening betreffende de integriteit en transparantie van de groothandelsmarkt voor energie) (33510);**

- **het wetsvoorstel Regels over de aanleg, het beheer, het gebruik en de veiligheid van lokale spoorwegen (Wet lokaal spoor) (33324);**

- **het wetsvoorstel Aanpassing van wetten aan de Wet basisregistratie personen (Aanpassingswet basisregistratie personen) (33555).**

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

*B
!Informatieverzoek Algemene Rekenkamer!

Aan de orde is de behandeling van:

- **de brief van de voorzitter van de vaste commissie voor Europese Zaken en de voorzitter van de vaste commissie voor Financiën aan de Voorzitter van de Eerste Kamer d.d. 4 juli 2013 houdende het voorstel, een informatieverzoek te richten tot de Algemene Rekenkamer (33454, letters AX).**

De **voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, het voorstel van de commissies te honoreren en het informatieverzoek aan de Algemene Rekenkamer te richten.

**

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Ik heet de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, die namens de regering bij de stemmingen aanwezig zal zijn, en de heer Heijnen van harte welkom in de Eerste Kamer.

Voordat wij stemmen over het wetsvoorstel Wijziging van de Wet vervoer gevaarlijke stoffen en enige andere wetten in verband met de totstandkoming van een basisnet (Wet basisnet) (32862), geef ik het woord aan mevrouw Vos, die heeft gevraagd om heropening van de beraadslaging.

**

*B
!Wet basisnet!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet vervoer gevaarlijke stoffen en enige andere wetten in verband met de totstandkoming van een basisnet (Wet basisnet) (32862).**

(Zie vergadering van 2 juli 2013.)

De beraadslaging wordt heropend.

*N

Mevrouw **Vos** (GroenLinks): Voorzitter. Ik heb gevraagd om nog een korte derde termijn, omdat ik graag een vraag wil stellen aan het kabinet. Ik heb een verzoek tot inlichting. Ik zal het even kort toelichten.

In de Wet basisnet wordt het transport van gevaarlijke stoffen van een bepaalde route beperkt, namelijk de lijn Apeldoorn-Deventer-Almelo-Hengelo-Oldenzaal. Dat zal leiden tot meer vervoer van gevaarlijke stoffen over een andere route, namelijk de route Elst-Zutphen-Hengelo-Oldenzaal. Ik heb daarover in het debat vragen gesteld aan de staatssecretaris. Zij zei dat het vervoer op het laatste stuk van het traject Elst-Zutphen-Hengelo-Oldenzaal inderdaad zal toenemen met gemiddeld twee treinen per dag. Zij zei toen ook: de veiligheidswinst voor velen leidt tot een toename van de risico's voor enkelen.

Deze opmerking van de staatssecretaris heeft tot nogal wat onrust geleid bij allerlei omwonenden langs deze lijn. Zij hebben daarover ook brieven gestuurd aan deze Kamer. Het heeft overigens ook tot onrust geleid bij leden van de gemeenteraad van onder meer Hof van Twente en de gemeente Hof van Twente. Zij zijn het er niet mee eens dat die toename slechts tot twee treinen per dag beperkt zou worden. Zij zeggen dat het om veel meer treinen gaat, uiteindelijk maximaal 3.000. Het zal leiden tot meer onveiligheid en er zal sprake zijn van overschrijding van geluidsnormen et cetera.

Ik verzoek de staatssecretaris daarom om nog eens in een brief toe te lichten wat zij precies

heeft bedoeld met de uitspraak: de veiligheidswinst voor velen leidt tot een toename van de risico's voor enkelen. Ik vraag haar ook om aan te geven hoe zij rekening houdt met de bezwaren van de inwoners in onder meer de gemeente Hof van Twente die langs de lijn Elst-Zutphen-Hengelo-Oldenzaal wonen, en welke maatregelen zij zal nemen ten behoeve van de veiligheid en de geluidsoverlast. Ik vraag de staatssecretaris ook om in de brief toe te lichten hoe zij rekening zal houden met de bezwaren die zijn geuit wanneer zij straks de ministeriële regeling zal vaststellen, waarin zij de routes en de bijbehorende risicoplafonds bepaalt. Mijn fractie vraagt dus niet om uitstel van de stemming, maar zij wil wel graag per brief een nadere toelichting van de staatssecretaris, om daarmee de onrust in ieder geval op een heldere manier van een antwoord te voorzien.

De **voorzitter**: Ik zag dat mevrouw Martens haar vinger in de lucht hield. Ik hoor dat het gaat om een stemverklaring. Dan is het woord aan de minister.

**

*N

Minister **Plasterk**: Voorzitter. Ik kan deze brief namens de staatssecretaris toezeggen.

Mevrouw **Vos** (GroenLinks): Kunt u aangeven op welke termijn deze brief zal komen?

De **voorzitter**: Gaan wij dat nog horen, minister?

**

Minister **Plasterk**: Nu overvraagt u mij. Die brief zal zo snel mogelijk naar de Kamer worden gestuurd.

De beraadslaging wordt gesloten.

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van de Wet vervoer gevaarlijke stoffen en enige andere wetten in verband met de totstandkoming van een basisnet (Wet basisnet) (32862)**.

(Zie vergadering van 2 juli 2013.)

De **voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.

**

*N

Mevrouw **Martens** (CDA): Voorzitter. Onze fractie zal tegen het wetsvoorstel stemmen, omdat de risicoplafonds geen bijdrage beogen te leveren aan de veiligheid, omdat er een willekeurige en bizar hoge norm wordt gehanteerd en er grote twijfels zijn bij de kwaliteit van het rekenmodel. Onze

fractie is echter wel blij met de toezegging dat betrokken partijen niet alleen inzicht krijgen in het eindresultaat van de berekeningen van de onderzoeken, maar ook in de berekeningen zelf en in de achterliggende documenten.

Er zijn ook grote twijfels bij de handhaafbaarheid. Het heeft een negatief effect op het level playing field. Het bevat een nationale kop. Bovendien zijn de sancties in deze wet, ook nu al mogelijk. En het bevoegd gezag behoudt met deze wet de mogelijkheid om tot op het spoor te bouwen. Kortom, wat betreft de toetsing van de wet aan kwaliteit, uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid, scoort deze wet voor onze fractie negatief.

*N

De heer **Schaap** (VVD): Voorzitter. De VVD-fractie heeft uitvoerig blijk gegeven van haar bezwaren tegen het voorliggende wetsvoorstel. Deze bezwaren hadden te maken met de onvoldragen risicobenadering die aan deze wet ten grondslag ligt.

In het debat van vorige week heeft de staatssecretaris toegezegd thans beschikbare instrumenten en beoordelingskaders in te willen zetten voor de door ons gevraagde integrale afweging van de risico's in de verschillende domeinen van het veiligheidsbeleid voor de fysieke leefomgeving. Het doel hiervan is het in beeld brengen van de onderlinge vergelijkbaarheid van de risicosituaties. Dit moet de besluitvorming al in de fase van beleidsvorming helpen structureren.

De staatssecretaris heeft eveneens toegezegd de resultaten binnen een jaar aan de Kamer aan te bieden in de vorm van een hoofdlijnennotitie, die als einddoel heeft een en ander in wetgeving te vertalen. Op basis van deze toezegging beschouwen wij het voorliggende wetsvoorstel als een tussenstop naar beter, om maar een toepasselijke metafoor te gebruiken. Wij geven onze stem aan dit wetsvoorstel.

*N

Mevrouw **Vos** (GroenLinks): Voorzitter. De fractie van GroenLinks heeft zeer kritische vragen gesteld bij dit wetsvoorstel. Onze belangrijkste vraag was: wat is de meerwaarde van deze wet? Zal deze wet de wetgever inderdaad beter in staat stellen om tot meer veiligheid en betere risicosturing van het vervoer van gevaarlijke stoffen te komen?

Daarnaast hebben wij kritische vragen gesteld over de handhaafbaarheid van deze wet. Het is ons opgevallen dat de wet niet wordt benut om ook het volume van het vervoer te beperken en om de risicoplafonds te saneren.

Ten slotte waren wij kritisch over de wijze waarop omwonenden tot dusverre betrokken zijn bij en geïnformeerd worden over, en hun inbreng verwerkt wordt bij de uiteindelijk op te stellen routing en risicoplafonds.

Uiteindelijk heeft mijn fractie, gezien de antwoorden van de staatssecretaris, besloten om toch ja tegen deze wet te zeggen. De

staatssecretaris heeft ons ervan kunnen overtuigen dat er wel degelijk meerwaarde zit aan de wet en dat zij absoluut meer instrumenten in handen krijgt om te sturen op de risico's. Ook heeft zij onze vragen ten aanzien van de handhaafbaarheid op een redelijk goede wijze kunnen beantwoorden, en aangegeven dat zij transparantie naar de omwonenden van groot belang vindt. Desalniettemin zal mijn fractie haar juist op deze punten zeer kritisch blijven volgen, want handhaafbaarheid en zeker ook het betrekken van omwonenden bij het vervoer van gevaarlijke stoffen achten wij van heel groot belang.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PVV, de VVD, de PvdA, de ChristenUnie, de SGP, GroenLinks, de SP, D66 en 50PLUS voor het wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de OSF, de PvdD en het CDA ertegen, zodat het is aangenomen.
**

*B
!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het **Voorstel van wet van het lid Heijnen tot wijziging van de Gemeentewet in verband met het terugbrengen van het aantal gemeenteraadsleden tot op het niveau van voor de dualisering van het gemeentebestuur (33084)**.

(Zie vergadering van 2 juli 2013.)

De **voorzitter**: Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.
**

*N

Mevrouw **Van Bijsterveld** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Mijn fractie zal tegen het wetsvoorstel stemmen. Het CDA acht het niet opportuun om nu een verlaging van het aantal raadsleden door te voeren. Het voorstel is gepresenteerd als een dualiseringscorrectie, maar sinds de invoering van de dualisering is er het nodige veranderd. Ik noem de afschaffing van de deelraden, de plannen in het regeerakkoord voor de opschaling van gemeenten en de taakverzwaring voor gemeenten door de grote decentralisatieoperaties die nu op stapel staan.

*N

De heer **Koole** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. De leden van de PvdA-fractie hebben de voors en tegens van dit wetsvoorstel grondig gewogen en zijn tot de conclusie gekomen dat het doorvoeren van een dualiseringscorrectie op dit moment ongewenst is. In een tijd dat door de herindelingen van gemeenten het totaal aantal raadsleden reeds fors afneemt, terwijl het werk voor gemeenteraden door de implementatie van decentralisaties de

komende tijd juist zal toenemen, gaat van een dualiseringscorrectie naar het oordeel van onze fractie een verkeerd signaal uit. Zij zal dus tegen het wetsvoorstel stemmen.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD en 50PLUS voor het wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de PVV, de PvdA, de ChristenUnie, de SGP, GroenLinks, de SP, D66, de OSF, de PvdD en het CDA ertegen, zodat het is verworpen.
**

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*B
!Verkiezing ondervoorzitters der Kamer!

Aan de orde is **de verkiezing van de eerste en tweede ondervoorzitter der Kamer**.

De **voorzitter**: Voordat ik de stemmingen voor de verkiezing van de eerste en tweede ondervoorzitter van de Kamer aan de orde stel, heb ik een mededeling. De stemmingen over de wetsvoorstellen die gisteravond en vanochtend behandeld zijn, zullen plaatsvinden meteen na de dinerpauze. Dat betekent dat vanavond laat alleen nog gestemd zal worden over het wetsvoorstel Wet versterking bestuur pensioenfondsen (33182).

Aan de orde is de verkiezing van de eerste en tweede ondervoorzitter van de Kamer.

Ik deel u mede dat de heer Franken voor de aanvang van deze vergadering aan de Griffier te kennen heeft gegeven dat hij zijn kandidatuur voor het eerste ondervoorzitterschap van de Kamer intrekt. Dat betekent dat er één kandidaat is voor de functie van eerste ondervoorzitter, mevrouw Linthorst, en één kandidaat voor de functie van tweede ondervoorzitter, de heer Franken. Beide kandidaten hebben zich vorige week gepresenteerd.
**

De heer **Thissen** (GroenLinks): Voorzitter. Mijn fractie is uitermate verbaasd. Zou ik mogen vragen waarom de potentiële eerste ondervoorzitter, de heer Hans Franken van het CDA, zich heeft teruggetrokken? Zou hij dat kunnen toelichten?

De **voorzitter**: De heer Franken zelf zal dit toelichten.
**

De heer **Franken** (CDA): Voorzitter. In deze Kamer is het gebruikelijk dat in de ondervoorzittersplaatsen wordt voorzien door leden van de elkaar in volgorde van grootte opvolgende fracties. Op die regel valt veel af te dingen, maar in dit geval heb ik die regel aanvaard.

Het tweede punt is dat met deze benadering dezelfde situatie zou ontstaan als voor het aftreden van de vorige Voorzitter. Ik denk dat het goed is om deze periode op die manier af te maken.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Volgens mij hebben wij afgesproken dat wij niet volgens de wetmatigheid van grootte van fracties voorzitters dan wel ondervoorzitters kiezen, maar dat wij volstrekt vrije verkiezingen organiseren. Ik dring erop aan om niet volgens het vaste stramien van grootte van fracties ondervoorzitters te kiezen, maar gewoon op grond van de kwaliteit van mensen en het feit dat de fracties in de gelegenheid moeten zijn om de beste eerste ondervoorzitter en de beste tweede ondervoorzitter te kiezen. Ik overweeg een schorsing aan te vragen, als de heer Franken dat wenst, want ik wil vrij kunnen kiezen en niet volgens een stramien. Ik wil mijn fractie namelijk niet in overweging geven om blanco te stemmen.

De **voorzitter**: De heer Franken heeft zelf toegelicht waarom hij deze keuze heeft gemaakt.
**

De heer **Van Boxtel** (D66): Dat is bekend, maar niettemin doet de heer Thissen een verzoek. Ik steun dit verzoek. Ik betreur het namelijk in hoge mate dat de heer Franken afziet van zijn kandidatuur. Dat blijft altijd zijn eigen keus, maar ik vind het wel jammer. Mocht de heer Franken persisteren, dan stel ik voor om helemaal geen stemming meer te houden. Dan is het namelijk gewoon klaar.

De **voorzitter**: Dat laatste is niet mogelijk. Het Reglement van Orde schrijft namelijk voor dat er sowieso gestemd wordt.
**

De heer **Brinkman** (CDA): De heer Franken heeft zijn overwegingen gegeven. Ik voeg eraan toe dat er in de afgelopen twee rondes, die voor het voorzitterschap en ook die daarna, wel oriëntaties zijn geweest. Uiteindelijk is het aan iedereen die zich in dit huis voor een bepaalde functie wil kandideren, om een eigen afweging te maken over de mate van zekerheid die kan worden verkregen. Mijn hele fractie respecteert de beslissing die de heer Franken heeft meegedeeld. Om die reden heb ik ook geen behoefte aan een nader debat.

De heer **Marcel de Graaff** (PVV): Ik sluit mij aan bij de woorden van de heer Van Boxtel en de heer Thissen. Zij gaven aan dat in het College van Senioren is gesproken over vrije verkiezingen voor het voorzitterschap en de ondervoorzitterschappen. Ik betreur de gang van zaken dus bijzonder.

De heer **Kox** (SP): Voor alle duidelijkheid merk ik het volgende op. We hebben vorige week een keurige vrije verkiezing van de Voorzitter gehad. Daar zijn we allemaal erg gelukkig mee. Ik vind het echter gênant dat een aantal fracties, nu er twee ondervoorzitterschappen te verdelen zijn, toch weer in de oude modus zijn vervallen. Zij zijn namelijk met elkaar gaan onderhandelen om posten te verdelen. Dat doet de waardigheid van dit huis geen goed. We hadden graag ook voor deze twee functies een normale verkiezing gehad. Ik zeg

tegen de partijen die het betreft: leer de rare gewoonte af om dingen allemaal buiten af te spreken als je hier met 75 mensen kunt stemmen. Ik wil ook duidelijk maken dat in mijn fractie geen afspraken gemaakt worden. Fractievoorzitters van andere partijen moeten dat ook niet rondvertellen, want dat is eigenlijk dubbelop.

De heer **Hermans** (VVD): De lijn van onze fractie is ook vandaag nog steeds: vrije verkiezingen. Onze fractie heeft geen fractiestandpunt over de verkiezing van de ondervoorzitters ingenomen. Daarnaast moeten wij ons goed realiseren dat het ondervoorzitterschap automatisch opnieuw aan de Partij van de Arbeid was toegefallen als geen sprake was geweest van vervanging van de Voorzitter. Wij hebben die lijn de afgelopen periode heel consequent bekeken en gezegd: wij bekijken hoe wij verder gaan opereren. Laat helder zijn dat wij steeds voor vrije verkiezingen zijn geweest, ook nu. Het is in onze fractie geen enkel punt geweest om voor de een of de ander te stemmen; iedereen is daar vrij in.

De heer **Nagel** (50PLUS): Ik wil twee opmerkingen maken. Ik reageer allereerst op de opmerking van de heer Hermans dat het ondervoorzitterschap automatisch aan de Partij van de Arbeid zou toevallen indien de Voorzitter niet was afgetreden. Ik zeg daarbij het volgende over de consistentie. Het ligt mij zwaar op de maag wat vorige week is gebeurd. De drie belangrijkste functies voor advies in talrijke belangrijke kwesties zijn weer in handen gekomen van één partij, mede door toedoen, door de switch, van de laatste twaalf stemmen tijdens de laatste ronde. Een coalitiegenoot was hiervoor verantwoordelijk. Het ware toch veel beter geweest dat niet drie functies, premier, Tweede Kamervoorzitter en Eerste Kamervoorzitter, bij één partij waren terechtgekomen? Dat is mijn opvatting. Daarnaast steun ik gaarne het voorstel om de heer Franken ruimte voor een heroverweging te geven. Het lijkt mij namelijk geen goede zaak dat er veel blanco stemmen komen.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Ik wil de Hermans nog iets voorhouden. Het is geen automatisme. Wij hebben in dit huis afgesproken om vrije verkiezingen te houden voor de Voorzitter en de twee ondervoorzitters. Dat voor het aftreden van goede collega Fred de Graaf, de eerste ondervoorzitter een PvdA'er was en de tweede ondervoorzitter een CDA'er, doet niks af aan het feit dat de meeste fracties in dit huis nu graag een vrije ronde willen hebben om een eerste ondervoorzitter en vervolgens een tweede ondervoorzitter te kiezen. Dat staat los van de personen. Ik zeg uitdrukkelijk tegen de fractie van de Partij van de Arbeid dat wij niet persoonsgericht zijn. Het gaat om vrije verkiezingen. Blijkbaar hebben wij in deze Kamer te maken met twee coalitiefracties die elkaar van alles gunnen, maar de oppositie niks. Ik pleit ervoor om als countervailing power goed na te denken hoe wij vaststellen wie de eerste en tweede ondervoorzitter worden. Vorige week waren wij uitermate tevreden dat er volslagen

vrije verkiezingen zijn geweest die mevrouw Broekers op deze post hebben gezet. Daarom pleit ik er nu voor om volslagen vrij te kunnen kiezen tussen twee kandidaten voor het eerste ondervoorzitterschap. Dan zien wij wel wie het wordt.

Mevrouw **Barth** (PvdA): Wat de Partij van de Arbeid betreft, bestaan er geen automatismen voor dit soort functies, niet voor het voorzitterschap, niet voor het eerste ondervoorzitterschap en niet voor het tweede ondervoorzitterschap. Tegen iedereen die veronderstelt dat bepaalde afspraken ten grondslag liggen aan de stap van de heer Franken zeg ik dat dergelijke afspraken niet gemaakt zijn. De CDA-fractie is vanochtend volgens mij tot een eigenstandige afweging gekomen. Er zijn geen deals gesloten. Wij geloven niet in dit soort afspraken. Wij hebben wel respect voor de afweging die de heer Franken heeft gemaakt.

De heer **Hermans** (VVD): Ik zeg nog een keer heel duidelijk het volgende. De VVD-fractie heeft in het College van Senioren voorgesteld om een vrije keuze te hanteren voor de verkiezingen van de diverse posities. Die keuze is vrij, ook voor mijn fractie. Dat gold vorige week en dat geldt ook deze week. Zo simpel is de situatie.

De **voorzitter**: We kunnen nu toch overgaan tot de verkiezingen. Allereerst is de verkiezing van de eerste ondervoorzitter aan de orde.

Kandidaat is mevrouw Linthorst. Ik constateer dat zij niet de behoefte heeft om een toelichting te geven. Ik constateer ook dat geen van de leden een vraag wil stellen.

Dan gaan we nu over tot de verkiezing. Conform het gestelde in artikel 113 van het Reglement van Orde zal de verkiezing schriftelijk plaatsvinden.

Om tot eerste ondervoorzitter te worden gekozen, heeft een kandidaat de volstrekte meerderheid van de geldig uitgebrachte stemmen nodig. Ik wijs erop dat niet, niet behoorlijk of niet duidelijk ingevulde stembriefjes op grond van artikel 114 van het Reglement van Orde ongeldig zijn. Geldig is een biljet waar alleen de naam van mevrouw Linthorst op staat.

Ik benoem tot stemopnemers de leden Kneppers-Heijnert, als voorzitter, Essers, De Lange en Sent.

Ik verzoek de Kamerbewaarder, de stembriefjes rond te delen en de leden, het stembriefje in te vullen.

**

Hierna wordt tot schriftelijke stemming overgegaan.

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan mevrouw Kneppers-Heijnert, voorzitter van het stembureau.

**

Mevrouw **Kneppers-Heijnert**, voorzitter van het stembureau: Voorzitter. Er zijn 73 stemmen uitgebracht. Daarvan zijn 34 stemmen ongeldig. Er zijn 39 stemmen uitgebracht op mevrouw Linthorst.

De **voorzitter**: Ik dank u wel.

Ik constateer op grond van de uitslag van deze stemming dat mevrouw Linthorst overeenkomstig het vereiste in artikel 115 van het Reglement van Orde een volstrekte meerderheid heeft gekregen. Ongeldige stemmen tellen namelijk niet mee. Daarmee is zij gekozen tot eerste ondervoorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Mijn gelukwensen.

**

(applaus)

De **voorzitter**: Wij gaan nu over tot de verkiezing van de tweede ondervoorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Kandidaat voor die functie heeft zich gesteld het lid Franken. Ik kijk even naar de heer Franken om te peilen of hij nog behoefte heeft aan een toelichting. Dat is niet het geval.

Wil een van de leden nog een vraag stellen aan de heer Franken? Dat is niet het geval.

Ik denk dat ik niet hoeft te herhalen hoe de procedure zal verlopen bij de verkiezing van de tweede ondervoorzitter. Die heb ik al uiteengezet bij de verkiezing van de eerste ondervoorzitter.

Ik benoem wederom tot stemopnemers de leden Kneppers-Heijnert, als voorzitter, Essers, De Lange en Sent.

Ik verzoek de Kamerbewaarder, de stembriefjes rond te delen en de leden, het stembriefje in te vullen.

**

Hierna wordt tot schriftelijke stemming overgegaan.

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan mevrouw Kneppers-Heijnert, voorzitter van het stembureau.

**

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (voorzitter van het stembureau): Voorzitter. Er zijn 73 stemmen uitgebracht. Daarvan zijn 10 stemmen ongeldig. Er zijn 63 stemmen uitgebracht op de heer Franken.

De **voorzitter**: Dank u wel, mevrouw Kneppers. Ik constateer op grond van de uitslag van deze stemming dat de heer Franken overeenkomstig het vereiste in artikel 115 van het Reglement van Orde een volstrekte meerderheid heeft verkregen en daarmee is gekozen tot tweede ondervoorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

**

(applaus)

De **voorzitter**: Ik dank de leden van de commissie van stemopnemers voor de verrichte werkzaamheden. Ik schors de vergadering voor een enkel moment om de leden de gelegenheid te geven om beide gekozen ondervoorzitters te feliciteren. Ik zal dit zelf onderstrepen met een bos bloemen. Ik meld de Kamer ook dat ik mij verheug op de samenwerking met de beide ondervoorzitters.

**

De vergadering wordt van 14.26 uur tot 14.35 uur geschorst.

*B

!Wet versterking bestuur pensioenfondsen!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Pensioenwet en enige andere wetten in verband met versterking van het bestuur bij pensioenfondsen en enige andere wijzigingen (Wet versterking bestuur pensioenfondsen) (33182).

De **voorzitter**: Ik heet de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van harte welkom in de Eerste Kamer.

**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Hoekstra** (CDA): Voorzitter. Laat ik beginnen met zeggen dat het in onze optiek verstandig is van het kabinet, zoals het ook verstandig was van het vorige kabinet, om het bestuur van de pensioenfondsen te versterken. Pensioenen zijn voor mensen, of ze nu jong zijn of oud, van cruciaal belang. Wij zijn ons er bovendien inmiddels allemaal van bewust dat het gaat om heel erg veel geld.

De elementen die het kabinet bij de discussie over de governance betreft, zijn in de ogen van mijn fractie de juiste. Het is verstandig om de vakinhoudelijke expertise binnen pensioenfondsen op te vijzelen. Het is verstandig om gepensioneerden een plek aan tafel te geven. Het is ook verstandig om ongelijksoortige pensioenfondsen een keuze uit verschillende bestuursmodellen te bieden. Het is verstandig om checks and balances in te bouwen. Bovendien is het verstandig om als algemeen uitgangspunt te hanteren dat de dragers van risico ook zeggenschap krijgen, ofwel, in gewoon Nederlands, wie betaalt, bepaalt.

Van een afstand bekeken lijken we dus op de goede weg. Als je wat dichterbij komt en het wetsvoorstel in detail bekijkt, ziet het er eerlijk gezegd aanmerkelijk minder mooi uit. Het ziet er rommelig uit. Het ziet er uit als een zelfgebreide trui waar de hele familie enthousiast aan heeft mee gebreid, maar die daar niet noodzakelijkerwijs mooier op is geworden.

Voorzitter, u zit daar opeens wat eenzaam, maar daar zal ik verder geen opmerking over maken. Dit voorstel heeft een rijke geschiedenis. Er is uitvoerig met de sector over van gedachten gewisseld. Behalve de Raad van State heeft ook de SER advies uitgebracht. De Tweede Kamer heeft het voorstel gedegen behandeld. In deze Kamer is zeer veel aandacht besteed aan de schriftelijke behandeling en is op een groot aantal aspecten opnieuw ingegaan. Juist daarom lijkt het mijn fractie niet zinvol om alle punten die zich lenen voor discussie -- dat zijn er namelijk een heleboel --

nogmaals aan de orde te stellen. In plaats daarvan wil ik namens mijn fractie ingaan op en stilstaan bij een aantal punten die voor ons cruciaal zijn en die ook van belang zijn voor het uiteindelijk bepalen van onze stem.

Het eerste punt betreft het aandeel van de gepensioneerden. Het zal niemand ontgaan zijn, ook ver buiten dit huis, dat dit aandeel is gemaximeerd op 25%. Over de Europeesrechtelijke houdbaarheid van dit percentage hebben wij in de nadere schriftelijke ronde al uitgebreid van gedachten gewisseld. Daarmee is overigens nog lang niet alles gezegd. Ik wil op dit moment in aanvulling daarop graag terug naar het begin, naar de praktische implicaties en de doelmatigheid van dat percentage. Wij vinden op zichzelf, vermoedelijk net als het kabinet, dat het verstandig is om de belangen van een minderheid te beschermen tegen een -- in theorie, zo zeg ik er expliciet bij -- zelfzuchtige meerderheid, wie ook die minderheid en meerderheid zijn. Het is echter wel de vraag of de invulling die het kabinet hieraan denkt te geven, met deze regel de meest adequate is. Immers, waar moet een pensioenfonds dat uitsluitend ICT'ers als deelnemers heeft, de gepensioneerden vandaan halen? Het is een voorbeeld dat velen eerder zullen hebben gehoord. Waar moet verder een pensioenfonds dat vrijwel uitsluitend gepensioneerde deelnemers heeft, de deelnemers die niet gepensioneerd zijn vandaan halen? De heer De Lange was gisteren tijdens het diner zo vriendelijk om mij het zeer aansprekende voorbeeld van de Holland-Amerika Lijn aan te reiken. Deze vragen zijn in allerlei varianten gesteld. Eerlijk gezegd ontbreekt een afdoend en bevredigend antwoord nog. Graag hoor ik daarom ook in deze zaal een reactie van de staatssecretaris.

Nu we het toch over percentages hebben, kan de staatssecretaris misschien ook het percentage van 50 nader duiden, dat is toebedeeld aan de werkgevers en dat in beton gegoten lijkt te zijn?

De heer **Postema** (PvdA): Het eerste voorbeeld dat de heer Hoekstra gaf, ging over ICT'ers. Daarmee bedoelde hij ongetwijfeld jonge mensen. In zo'n geval kan toch ook worden gekozen voor een onafhankelijk model? Dan doet zich dit vraagstuk niet voor.

De heer **Hoekstra** (CDA): Dat is op zichzelf natuurlijk juist. Mijn fractie, en vermoedelijk ook veel andere fracties, gaat het er echter om dat wij hier iets introduceren dat lijkt op een paardenmiddel. Dat wordt gedaan met een beroep op de wens om de minderheid te beschermen tegen de meerderheid. Wij introduceren een paardenmiddel, en de sector moet vervolgens de problemen oplossen die daardoor ontstaan. De heer Postema doet nu een suggestie voor een mogelijke oplossing. Het is echter de vraag of je daarmee voldoende tegemoetkomt aan iets wat een paardenmiddel lijkt te zijn en iets wat dat volgens mij in de praktijk ook zal zijn.

Ik kom op mijn tweede punt. Dat gaat over de raad van toezicht. In de toelichting bij dit voorstel geeft het kabinet expliciet aan, het interne toezicht te willen versterken. Laat ik daarover duidelijk en eerlijk zijn: dat lijkt ons een uitstekend idee. Checks-and-balances zijn van groot belang, en dus is ook effectief toezicht van groot belang. Niet voor niets kijken wij in Nederland raden van toezicht en raden van commissarissen er in toenemende mate op aan wanneer zij niet doen wat zij zouden moeten doen, namelijk toezicht houden. Wij nemen ze dan in toenemende mate ook de maat. De voorbeelden zullen de leden en de staatssecretaris bekend zijn. Het verbaast mijn fractie dan ook zeer dat de staatssecretaris de raad van toezicht zo weinig formele macht geeft. De raad van toezicht mag het bestuur niet benoemen. De raad van toezicht mag ook geen veto over benoemingen uitspreken. De raad van toezicht mag het bestuur ook niet ontslaan. Wat de raad van toezicht wel mag, en zelfs moet doen, is melden. De raad moet bijvoorbeeld melden aan de Nederlandsche Bank, en natuurlijk staat ook de gang naar de rechter open. Ik heb sterk de indruk dat een dergelijke raad van toezicht er voor joker bij zit en dat zo'n raad niet zal brengen wat we daarvan mogen verwachten. In verschillende bewoordingen heeft een aantal partijen hierop ook gewezen.

De reactie van de staatssecretaris daarop kan ik mijns inziens samenvatten met: dat gaan we nog regelen in de code. Ondanks het feit dat ik in theorie veel vertrouwen heb in een code, vind ik dit toch wat merkwaardig. Juist bij deze governance proberen wij namelijk vrijwel alles in wetten te gieten. Op dit voor de checks-and-balances zo essentiële punt laten we het echter op zijn beloop. Ik vraag de staatssecretaris daarom ook met klem om dit punt te heroverwegen. Ik vraag haar om in haar eerste termijn duidelijk te maken hoe zij het voorstel op dit punt denkt te kunnen aanpassen.

Bovendien zou ik nog van haar willen horen of het specifiek klopt dat de consequentie van de huidige constructie is dat het zonder rechtsgevolgen blijft als het bestuur zou besluiten om het ontbreken van goedkeuring door de raad van bestuur te negeren, ook als dat een wettelijk goedkeuringsrecht betreft.

Dit brengt mij bij mijn derde punt. Het kabinet geeft ondernemingspensioenfondsen de mogelijkheid om, waar het het toezicht betreft, te kiezen uit twee smaken. Men kan voor een raad van toezicht kiezen, maar ook voor een visitatiecommissie. Ook dit vind ik eerlijk gezegd merkwaardig. Hoe kan het kabinet in redelijkheid volhouden dat een raad van toezicht en een visitatiecommissie gelijkwaardige, of min of meer gelijkwaardige grootheden zijn? Een raad van toezicht opereert per definitie intern en houdt per definitie permanent toezicht. De raad van toezicht doet dat, als het goed is, zowel reactief als proactief. Een visitatiecommissie is echter volgens mij naar haar natuur extern gericht. Zij houdt juist per definitie periodiek toezicht en doet dat uitsluitend reactief.

Eerlijk gezegd vind ik dat de staatssecretaris hierbij wel een erg zachte heelmester is. Immers, hoewel zij zelf zegt dat zij op termijn wel weer van de visitatiecommissies af wil, laat zij de boel gedurende een periode van ten minste drie jaar op zijn beloop. Laat ik citeren wat zij daarover heeft opgeschreven. "Drie jaar nadat het volledige wetsvoorstel, dus ook de organisatiebepalingen, in werking zijn getreden, zal worden geëvalueerd hoe het stelsel van intern toezicht functioneert. Dan wordt bekeken of ook ondernemingspensioenfondsen verplicht kunnen worden tot het instellen van een permanente raad van toezicht." We gaan dus evalueren drie jaar nadat het volledige wetsvoorstel is ingevoerd. Dan gaan we bekijken of we het verplicht kunnen stellen. Niet "dat", maar "of". Dat is eerlijk gezegd zachter dan boterzacht. Ik vraag de staatssecretaris ook op dit punt of zij mogelijkheden ziet om het voorstel aan te scherpen en aan te passen.

Ik kom op het vierde punt. De positie van gepensioneerden gaat er, in vergelijking met de situatie van vóór 1 juli, binnen pensioenfondsen significant op vooruit. Dat is volgens mij waar als dit voorstel wordt afgestemd en we het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok overhouden. Het is echter volgens mij ook waar als de Eerste Kamer dit voorstel vanavond aanneemt. Volgens mij is dat goed nieuws. De vraag die in mij opkwam toen ik het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok bestudeerde en die ook vandaag weer bij dit voorstel bij mij opkomt, is hoe het zit met de generaties van mensen van minder dan 35 jaar oud. Zijn deze mensen graag geziene gasten in de wereld van de pensioenfondsen? Zitten zij in de besturen van pensioenfondsen? Worden zij adequaat vertegenwoordigd door de vakbond? Het antwoord op al die vragen is nee. Dat spijt mij overigens. De belangen van deze groep zijn daarmee kwetsbaar. Dit is bovendien een groep die sowieso in de samenleving slecht is georganiseerd. Dat zullen we vermoedelijk allemaal herkennen. Ook daarmee zijn de belangen van deze groep kwetsbaar. Het is ook al geen groep die in de Eerste Kamer zijn eigen equivalent van de heer Nagel heeft. Ik zal verder in het midden laten of dat deze groep ook extra kwetsbaar maakt, maar het feit dat er wel een partij 50PLUS is, maar geen partij "35MIN", illustreert mijn punt.

Nu begrijp ik wel dat de staatssecretaris het niet wil en kan organiseren dat er leeftijdsquota in de besturen komen. Dat lijkt mij een verstandige keuze. Ik heb echter nog niet begrepen hoe we dit probleem dan wel zouden kunnen oplossen. Hoe kunnen we er met elkaar voor zorgen -- dit is volgens mij iets dat alle partijen delen -- dat de generatie van 35-minners in de verdrukking komt? Ik vraag daarom welke mogelijkheden de staatssecretaris ziet om de belangen van deze groep beter te waarborgen.

De **voorzitter**: Mijnheer Ester wil een vraag stellen.

**

De heer **Postema** (PvdA): Het is mijnheer Postema, voorzitter.

De **voorzitter**: Neemt u mij niet kwalijk.
**

De heer **Postema** (PvdA): Ik voel mij vereerd dat u deze vergelijking durft te maken.

De **voorzitter**: Neemt u mij niet kwalijk. Dit is echt ernstig. De heer Postema wil een vraag stellen.
**

De heer **Postema** (PvdA): Hoekstra, Postema, het komt allemaal uit het noorden, voorzitter.

Ik wil de heer Hoekstra graag bijvallen in dit pleidooi. Ik moet zeggen dat ik met enige verbazing en ook wel met wat irritatie de schriftelijke antwoorden van de staatssecretaris op deze punten heb gelezen. Daarin staat: we gaan dit ook niet doen voor vrouwen of voor minderheden. Ik vind dat geen goede vergelijking. Het gaat hier echt om toekomstige pensioenaanspraken. Dan is er wel degelijk de dreiging van intergenerationele spanning. Ik zou de heer Hoekstra dus graag willen bijvallen. Dit zegt ook iets over de voorzichtigheid die wij moeten betrachten: wij moeten niet eenzijdig te veel aandacht besteden aan pensioengerechtigden in de besturen.

De heer **Hoekstra** (CDA): Ik ben de heer Postema zeer erkentelijk voor zijn bijval en zijn steun. Ik denk dat zijn observatie naar aanleiding van de memorie van antwoord exact dezelfde was als de mijne: het antwoord op de vragen die hij, anderen en ik daarover hebben gesteld, voldeed niet. Wat de vraag van de heer Postema betreft: volgens mij proberen we met dit wetsvoorstel de kool en de geit te sparen. Eerst via het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok en nu ook via dit wetsvoorstel hebben we terecht aandacht gevraagd voor een plaats aan tafel voor de gepensioneerden. De conclusie, volgens mij van de heer Postema en van mij, moet echter zijn dat de generatie van 35-min toch een beetje het kind van de rekening is.

De heer **Backer** (D66): De opmerking van collega Hoekstra over 50PLUS is bijna een uitnodiging om "66" in "33" te veranderen, maar dat is misschien te veel rebranding. Ik wil een ander punt aansnijden. We hebben deze discussie ook gevoerd in het debat over het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok; daar is toen een motie-Thissen over aangenomen. Eigenlijk hebben we toen vastgesteld dat iedereen de wens tot betere representatie deelt, maar dat dit binnen het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok niet kon worden opgelost. Dat geldt ook voor het voorliggende wetsvoorstel, want het gaat niet over leeftijden en generaties, maar wel over solidariteit. Over solidariteit wordt beslist in besturen en daarin moet sprake zijn van een goede afspiegeling. De normen daarvoor liggen echter in de wet. Deze discussie gaat nergens toe leiden, want wij sympathiseren allemaal met de gedachte dat er een goede diversiteit moet zijn.

De heer **Hoekstra** (CDA): Ik zal mij verder onthouden van brandingadviezen aan alle collega's, inclusief de heer Backer. Ik wil echter ook een serieuze reactie geven op zijn opmerking. Mogelijk heeft hij daar gelijk in, maar tegelijkertijd lijkt het mij verstandig om de staatssecretaris nadrukkelijk ertoe uit te nodigen om te articuleren wat wij daar wel of niet aan gedaan hebben en waarom, zoals ik destijds minister Kamp en de indieners van het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok daar ook nadrukkelijk toe heb uitgenodigd.

De heer **Nagel** (50PLUS): Ik wilde eerst niet ingaan op de opmerking over 50PLUS, maar nu er nog een opmerking over werd gemaakt, doe ik dat toch maar. Als er wordt gezegd dat men betreurt dat er een 50-pluspartij is, moet dat uitgelegd worden als: men betreurt dat die 50-pluspartij nodig is. Of die partij nodig is, wordt uitgemaakt door de kiezers. Het is goed als steeds meer kiezers uitmaken dat er minder behoefte is aan het CDA.

De heer **Hoekstra** (CDA): Voordat we op een soort glijdende schaal terecht komen, merk ik op dat ik geenszins betreurd dat die partij er is. Ik betreurd nog minder dat de heer Nagel in dit huis is. Wel heb ik gezegd -- en dat houd ik staande -- dat dit een illustratie is van de situatie waarin onze samenleving zich bevindt. Degenen die wat ouder zijn en zeker gepensioneerd zijn in staat om zich te organiseren, maar jongeren zijn daar niet toe in staat. Juist bij dit dossier zie je weer dat het onvermogen om zich te organiseren, zich in negatieve zin voor jongeren zou kunnen uitbetalen. Mijn fractie en ik maken ons daar zeer grote zorgen over.

De heer **De Lange** (OSF): De heer Hoekstra breekt zeer terecht een lans voor de positie van jongeren in de pensioenfondsen. Gelukkig steunt de heer Postema dat; ook mijn fractie steunt dat van harte. De heer Backer suggereert dat een discussie over de wijze waarop een bestuur en de medezeggenschap worden samengesteld, vandaag bij de behandeling van dit wetsvoorstel misschien niet aan de orde is. Ik heb de neiging om hem tegen te spreken, want er was geen enkele reden om geen wetsvoorstel in te dienen om juist al die elementen van afspiegeling, zowel in het bestuur van de pensioenfondsen als in de medezeggenschap van de pensioenfondsen, tot stand te brengen. Het feit dat dat in het voorliggende wetsvoorstel niet gebeurt, is naar mijn mening juist een van de grootste tekortkomingen van het geheel.

De heer **Hoekstra** (CDA): Ik wens mij meer interrupties toe zoals die van de heer De Lange, die adequater dan ik dat deed, de brokken van de heer Backer opruimt.

Het vijfde en laatste punt betreft het overgangsrecht. Anderhalf jaar geleden stonden wij hier ook. Toen behandelden wij het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok. Het interessante is dat het voorliggende wetsvoorstel toen al bij de Raad van State lag. Dat heeft minister

Kamp toen, volgens mij ook plenair, bevestigd. Meerdere partijen, waaronder zeker het CDA, hebben er toen bij herhaling op aangedrongen om de sector één keer te confronteren met een fundamentele koerswijziging, dus niet twee keer. Ook in de aanloop naar dit wetsvoorstel heb ik daar bij de staatssecretaris, bij de voorzitter van de commissie voor SZW en ook bij de leden, meermaals op aangedrongen. Toch is dat ons met elkaar niet gelukt, want acht dagen geleden is de wet van Koşer Kaya en Blok ingegaan. Het spijt mij dat ik het moet zeggen, maar deze gang van zaken was volgens mij te vermijden, is slordig en weinig rechtsstatelijk. De staatssecretaris kan en moet zich dat aanrekenen, ook als zij zich beroept op de uitgebreide consultatie die zij heeft gedaan in de Tweede Kamer en zelfs als wij met haar van mening zouden zijn dat die uitgebreide consultatie verstandig was. In het hier en nu, op 9 juli, is daar echter niet veel meer aan te doen.

De vraag rest natuurlijk wel waar dit ons brengt met betrekking tot het overgangsrecht en de overgangsrechtelijke problemen waarmee wij de sector mogelijk confronteren. Ik heb de memorie van antwoord op dat punt meermaals gelezen. Het zal ongetwijfeld aan mij liggen, maar het werd mij niet geheel duidelijk. Misschien wil de staatssecretaris nog een poging doen en misschien kan zij in het bijzonder nog bevestigen dat pensioenfondsen bij aanneming van deze wet kunnen beginnen met het aanpassen van hun governancestructuur en daarmee niet hoeven te wachten tot een jaar na inwerkingtreding van deze wet?

Zoals altijd wachten wij de antwoorden van de staatssecretaris met buitengewone belangstelling af.

*N

De heer **Ester** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Graag wil mijn fractie staatssecretaris Klijnsma van harte welkom heten bij de verdediging van haar eerste wetsvoorstel in de senaat, althans tijdens deze zittingsperiode. Wij zien uit naar een goede samenwerking. Veel dank aan haar ambtelijke staf voor de uitstekende technische briefing over dit complexe wetsvoorstel.

Er komt veel op pensioenfondsen af. Het voortduren van de financiële crisis, de instabiliteit van de financiële sector en de onrust op de financiële markten vergen uiterst zorgvuldig beleggingsbeleid en deskundig risicobeheer. De noodzaak van voldoende buffervorming, het aanscherpen van rendementseisen en de zorg over dekkingsgraden vragen veel van de besturen van de pensioenfondsen. Daarbij komt dat de vergrijzing nu snel gaat aantikken bij een stijgende levensverwachting. De commissie-Frijns en de commissie-Goudswaard hebben laten zien dat ons pensioenstelsel onvoldoende toekomstbestendig is en kwetsbaar blijft voor financiële schokken.

De maatschappelijke druk op de fondsbesturen is groot en de politiek bemoeit zich volop met de governance van de pensioenfondsen. De actuele kwestie van de maximumopbouw- en

premiepercentages is daarvan een treffend voorbeeld. Ook Europa mengt zich inmiddels in de discussie. Dit alles overziend, is de roep om gekwalificeerde bestuurders en transparantie van beleid begrijpelijk. Mijn fractie onderschrijft veel van de diagnose die aan de basis van dit wetsvoorstel ligt. Het gaat ook ergens over: de pensioenfondsen beheren ongeveer 1000 miljard, waaruit de pensioenvoorzieningen van huidige en toekomstige generaties gepensioneerd betaald moeten worden. Het heftige politieke en maatschappelijke debat over ons pensioenstelsel weerspiegelt hoe belangrijk dit onderwerp voor Nederlanders is. Het gaat immers om hun welvaart, hun toekomst. Vele Nederlanders vrezen, zo blijkt uit onderzoek, dat de zekerstelling van pensioenen, waaronder hun eigen pensioen, op de tocht staat. De financiële crisis maakte dat deelnemers aan pensioenfondsen geconfronteerd werden met de mogelijkheden van langdurige indexatiekortingen en zelfs het afstempelen van pensioenrechten.

Pensioenfondsen opereren op een ingewikkeld speelveld. Zij dienen vanzelfsprekend rekening te houden met de belangen van de huidige generatie gepensioneerd, maar ook de belangen van toekomstige generaties pensioengerechtigden moeten worden meegewogen. Deze belangen lopen niet per definitie parallel. We hoeven alleen maar te denken aan de discussie over de te hanteren rekenrente die bepalend is voor het vaststellen van de hoogte van de buffers van de pensioenfondsen. Het vinden van de juiste balans tussen de verschillende generaties is een kernopgave voor de pensioenfondsen. Dat impliceert dat bestuurders van pensioenfondsen korte- en langetermijnoverwegingen op verantwoorde wijze met elkaar moeten verbinden. Voor de ChristenUnie-fractie is dat een essentieel uitgangspunt en richtinggevend voor hoe zij goed governance door besturen van pensioenfondsen waardeert. Het gaat ten principale om de juiste verhouding tussen professionalisering en democratisering, tussen deskundigheid en representatie.

Mijn fractie is groot voorstander van het nader en goed regelen van de governance van de pensioenfondsen. Dat geldt ook voor de wijze waarop de belangrijkste stakeholders (gepensioneerd, deelnemers, werkgevers) vertegenwoordigd zijn in de fondsbesturen. Tegelijkertijd geldt dat we rust moeten brengen op dit front. Het voorliggende wetsvoorstel bespreken we op een moment dat de inkt van het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok over de samenstelling van de pensioenfondsbesturen nog maar nauwelijks droog is. Dat wetsvoorstel is vorige week officieel ingegaan. Dit over elkaar duikelen van wetsvoorstellen leidt tot onduidelijkheid en er gaat een verwarrend effect naar de pensioensector en belanghebbenden van uit. We moeten nu een bestuursmodel kiezen dat even mee kan, dat recht doet aan alle belanghebbenden en dat het pad effent naar een bestendig pensioenstelsel.

We moeten vooral ook streven naar transparantie van een nieuw governancemodel. Het

moet gezegd dat het wetsvoorstel qua transparantie nog een wereld te winnen heeft. Het maakt de indruk aan de tekentafel te zijn uitgedacht. Er is sprake van twee basismodellen: het paritair bestuur en het onafhankelijk model en daarbinnen de keuze voor een one-tier- en een two-tiermodel. En dan is er nog een wat vreemde eend in de bijt: een omgekeerd gemengd model. Het voordeel van het aanbieden van deze vijf modellen is dat pensioenfondsen wat te kiezen hebben, het nadeel is dat het de complexiteit van de governance niet echt vermindert. Mijn fractie wil de staatssecretaris vragen wat haar inschatting is van de modelkeuze die de pensioenwereld zal maken. Zijn sommige modellen meer geschikt voor bepaalde fondsen dan andere modellen? Heeft het kabinet vanuit governanceoptiek eigen voorkeuren of scoren ze allen gelijk op de principes van professionalisering en democratisering?

Een juiste representatie van alle belanghebbenden en generaties in de pensioenfondsen is, zoals aangegeven, voor mijn fractie elementair. Hierover twee opmerkingen. Waar het wetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok de deelname van gepensioneerden van een ondergrens voorzag (pensioengerechtigden en werknemers tezamen ten minste evenveel zetels als werkgevers), spreekt dit wetsvoorstel van een maximum van 25%. De onderbouwing hiervan blijft wat mager. Hoe je het ook draait of keert, de pensioengerechtigden zijn een prioritaire belangengroep en hun toegang tot en aandeel in fondsbesturen moet dit adagium weerspiegelen. Dat geldt evenzeer de positie van werknemers. In de praktijk van bedrijfstakpensioenfondsen hebben we het dan over georganiseerde werknemers. Het probleem hierbij is -- ik hoef dat deze staatssecretaris niet te vertellen -- dat nog slechts 20% van de werknemers in Nederland lid is van een vakbond, dat dit aantal sinds 2000 met een vijfde is afgenomen, dat ook hier de vergrijzing snel doorwerkt en dat van de werkende jongeren nog maar 3% lid van een vakbond is. De vraag die mijn fractie hier wil stellen, is hoe de staatssecretaris het vraagstuk gaat adresseren op welke wijze niet-vakbondsleden toegang krijgen tot de besturen van de pensioenfondsen. Representatie van deze omvangrijke groep kan uiteraard via de deelnemersraad, gefaciliteerd door het amendement-Van Weyenberg/Lodders, maar dat is toch een wat indirecte route. Ziet de staatssecretaris representatiemodellen waarin de overgrote meerderheid van niet-georganiseerde werknemers een plek heeft?

Een volgende, hiermee verwante opmerking betreft de positie van jongeren. Voor mijn fractie vooronderstelt goed governance dat pensioenfondsbesturen de belangen van huidige en toekomstige generaties gepensioneerden evenwichtig met elkaar verbinden. Een toekomstbestendig bestuursmodel moet ook generatiebestendig zijn. Om deze redenen waren wij mede-indiener van de motie over de vertegenwoordiging van jongeren in de pensioenbesturen bij de bespreking van het wetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok. Die motie werd met

ruime meerderheid aangenomen. In het huidige wetsvoorstel is de positie van jongeren niet helemaal duidelijk en zit die vooral weggestopt in de diversiteitsclausule zoals die is opgenomen in artikel 107. Dat is toch bepaald pover. Pensioenbesturen worden gehouden in hun jaarverslag te rapporteren over diversiteit naar leeftijd en geslacht, maar daar zijn verder geen sancties aan verbonden. Mijn fractie wil de staatssecretaris vragen hoe zij de positie van jongeren in de aangereikte bestuursmodellen evalueert, ook in verhouding tot de zeteltoedeling die expliciet aan gepensioneerden is toegekend. Welke mogelijkheden ziet zij om de inbreng van de jongste generatie in de pensioenfondsbesturen te verbeteren? Dan gaat het vooral om de bedrijfstakpensioenfondsen. Dit punt is in de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer ten onrechte onderbelicht gebleven.

Mijn fractie is verheugd dat het wetsvoorstel een aanscherping biedt van taken, bevoegdheden, intern en extern toezicht en verantwoordings- en rapportageplicht van de pensioenfondsbesturen. Dat zijn prima zaken. Ook de deskundigheidseisen worden aangescherpt. Professionalisering is daarbij een sleutelwoord. Vraag is hier evenwel of de vijver van potentiële bestuurders groot en diep genoeg is om deze bestuurders uit te rekruteren. Daar staat of valt het wetsvoorstel immers mee. Daarbij komt dat het Ontwerpbesluit FTK Pensioenfondsen een wat omslachtige regeling kent voor het tijdsbeslag van bestuurders en toezichthouders. Is er trouwens een reden dat de cesuur in artikel 35a wordt gelegd bij een beheerd vermogen van 10 miljard? Hoeveel fondsen bevinden zich boven en onder deze grens? Graag een korte reflectie op deze rekruteringskwestie.

De Nederlandsche Bank toetst de geschiktheid en de betrouwbaarheid van bestuurders van pensioenfondsen en leden van de visitatiecommissie. Het gaat daarbij net als in de Wet op het financieel toezicht om een open norm. Mijn fractie is overigens geschrokken van de vaststelling dat een vierde van de kandidaat-pensioenfondsbestuurders hun kennis en competenties diende te vergroten. Wordt hier nog aanvullend beleid op gezet? Daar voegen wij aan toe dat een bestuur uit deskundige en geschikte bestuurders kan bestaan, maar dat er toch deskundigheidsmanco's in het collectief van het bestuur kunnen zijn. Het gaat immers ook om de juiste verdeling van competenties. Hoe gaan DNB en AFM deze kwestie adresseren? Artikel 1.4 van de "beleidsregel geschiktheid" is niet erg verhelderend op dit punt.

Zowel het paritaire als het onafhankelijke model werkt met een visitatiecommissie die periodiek het intern toezicht tegen het licht houdt. Mijn fractie steunt dit idee. Gaan de commissies werken met een uniform visitatieformat? Dat zou de vergelijkbaarheid zeer ten goede komen. Wat het omgekeerd gemengd model betreft: kan de staatssecretaris aangeven welke extra waarborgen nu precies zijn ingebouwd om goed toezicht te kunnen garanderen? Dat blijft wat ongewis.

De pensioenfondsen beschikken over een enorm beleggingskapitaal, dat voor het overgrote deel in het buitenland wordt belegd. Welke mogelijkheden heeft het kabinet om het de fondsen aantrekkelijk te maken ook in Nederland te beleggen? PvdA-fractievoorzitter Samsom gebruikte zelfs de term "verleiden". Mijn fractie wil de staatssecretaris daarnaast vragen of zij de pensioenfondsen in hun jaarverslagen wil laten rapporteren welk deel van hun vermogen in Nederland en welk deel buiten Nederland belegd wordt. Graag een reactie.

Dan nog een vraag over het beloningsbeleid. Artikel 21a, lid I, van het Ontwerpbesluit rept van beleid inzake beloningen dat "niet aanmoedigt tot het nemen van meer risico's dan voor het fonds aanvaardbaar is". Een prachtzin, maar wel een vage prachtzin. Kan de staatssecretaris uitleggen hoe deze cryptische formulering moet uitmonden in een concrete vaststelling van de hoogte van beloningen voor bestuurders van pensioenfondsen?

Tot slot de evaluatie. Mijn fractie hecht veel waarde aan een omvattende en integrale evaluatie van deze belangrijke wet. Die moet gaan om het functioneren van de nieuwe toezichtsgremia, het beleggingsbeleid en het risicobeheer. In het bijzonder verzoeken wij om daarnaast in de evaluatie na te gaan hoe de pensioenfondsbesturen omgaan met de verschillende belangen van verschillende generaties en de weging die ze daarbij aanbrengen in korte- en langetermijndoelstellingen. Kan de staatssecretaris dit toezeggen?

Ik sluit af. Dit wetsvoorstel markeert een belangrijke stap in de ontwikkeling van de governance van de pensioenfondsen in ons land. Het gaat de ChristenUnie-fractie daarbij om de juiste balans tussen professionalisering en democratisering. Wij zien winstpunten wat betreft professionalisering, maar ook vraagpunten bij de democratisering van de besturen. Mijn fractie wacht de antwoorden van de staatssecretaris af en zal dan haar eindoordeel vormen.

*N

De heer **De Lange** (OSF): Mevrouw de voorzitter. Ik spreek mijn bijdrage uit mede namens de Partij voor de Dieren. Om maar met de deur in huis te vallen: dit wetsvoorstel is met voorsprong het slechtste dat ik in de afgelopen twee jaar voorbij heb zien komen. Dat is een krachtige veroordeling en die behoeft onderbouwing. Ik zal mijn betoog van vandaag benutten om die onderbouwing te leveren. Ik zal dat doen in de vorm van een twintigtal kritiekpunten. Liever dan bij elk punt dat ik naar voren zal brengen, de staatssecretaris steeds weer om een reactie te verzoeken, vraag ik haar gewoon op al mijn punten in te gaan. Dat is effectiever en het voorkomt een herhaling van zetten in tweede termijn.

Voordat ik op de diverse punten inga, moet me iets van het hart. De brief van de staatssecretaris van 17 juni 2013 met het verzoek om de behandeling van het wetsvoorstel in de

Eerste Kamer nog voor 1 juli 2013 af te ronden, heb ik ervaren als weinig respectvol. Voorts heeft de staatssecretaris de vragen van de vaste commissie SZW van donderdag 27 juni in grote haast op vrijdag 28 juni beantwoord. De gebrekkige kwaliteit van die beantwoording onderstreept de juistheid van het Nederlandse spreekwoord dat haastige spoed zelden goed is. Ook dat getuigt niet van veel respect voor de constitutionele rol die de Eerste Kamer te spelen heeft.

In mijn bijdrage zal ik me, tenzij anders vermeld, speciaal richten op de situaties bij bedrijfstakpensioenfondsen, waarbij zo'n 80% van alle deelnemers bij een pensioenfonds is aangesloten. Ook is de uitwerking van het voorliggende wetsvoorstel juist bij de bedrijfstakpensioenfondsen het meest problematisch. Ik zal nu puntsgewijs de onderwerpen die naar mijn mening van belang zijn naar voren brengen, waarbij ik een indeling in categorieën hanteer. Allereerst kom ik op de categorie eigendomsrechten.

1. Pensioen is uitgesteld loon. De vermogens van de bedrijfstakpensioenfondsen zijn voor ongeveer de helft opgebracht door de huidige generatie gepensioneerden. Niettemin zijn hun eigendomsrechten niet gedefinieerd. Sterker nog, de regering stelt op pagina 9 van het vierde stuk, waarin gereageerd wordt op de zeer fundamentele kritiek van de Raad van State dat de eigendomsrechten bij het pensioenfondsbestuur berusten. Bij een systeem dat zich steeds meer ontwikkelt in de richting van defined contribution liever dan defined benefit, wordt de eigendomsvraag steeds belangrijker. Dat mensen een leven lang sparen om het eigendomsrecht van hun uitgestelde loon bij een bestuur gedeponereerd te zien is bovendien aan de deelnemers niet uit te leggen.

2. Door de sociale partners is in 2012 een zogenaamd pensioenakkoord gesloten. Voor dit pensioenakkoord is binnen de FNV ternauwernood een meerderheid gevonden. Doorslaggevend is de steun van de ANBO geweest. Bij die ouderenbond, die toen deel uitmaakte van de FNV, konden de ongeveer 200.000 leden een telefonische stem uitbrengen. Ongeveer 1% van de leden heeft die mogelijkheid benut, maar de uitslag van deze "stemming" is nooit bekendgemaakt. Wel heeft het ANBO-bestuur voor het akkoord gestemd. Sindsdien is de ANBO uit de FNV getreden. Naar de mening van mijn fractie bestaat dus omtrent het draagvlak voor het zogenaamde pensioenakkoord zelfs binnen de vakorganisatie grote twijfel. Dit klemmt des te meer omdat een cruciaal onderdeel van dit akkoord het zogenaamde invaren van rechten van gepensioneerden behelst. Dit is verhullend jargon voor het inperken van de rechten van en gedane toezeggingen aan gepensioneerden zonder dat zij daar zelf iets over te zeggen hebben. Ook hier zijn nadrukkelijk eigendomsrechten in het geding. Mijn fractie heeft grote behoefte aan een onomwonden omschrijving van de huidige eigendomsrechten en de manier waarop de regering probeert die te wijzigen. Het volgende

kopje is governance en zeggenschap. Dat brengt mij bij het derde punt.

3. Het is tegenwoordig algemeen geaccepteerd dat zij die de risico's lopen, ook de zeggenschap dienen te bezitten. In het bedrijfsleven is dat gelukkig ook praktijk, doordat alle stakeholders -- dat zijn het bestuur van de onderneming, de werknemers en de aandeelhouders -- op hun eigen manier zeggenschap hebben en vertegenwoordigd zijn. Bij de bedrijfstakpensioenfondsen is volstrekt duidelijk dat de deelnemers de risico's lopen, terwijl hun zeggenschap volstrekt onvoldoende is. Dit fossiele systeem uit een voorbije periode wordt door het huidige wetsvoorstel grotendeels intact gelaten.

4. Werkgevers bij de bedrijfstakpensioenfondsen lopen niet of nauwelijks meer risico. Er is dan ook geen enkele rechtvaardiging te bedenken voor hun dominerende rol in een paritair bestuur waarin zij 50% van de bestuursfuncties leveren. De regering betoogt weliswaar dat hun risico's afnemen, maar trekt daaruit niet de conclusie dat hun bestuursdeelname in elk geval gereduceerd dient te worden, al zou het dan in termen van de regering niet helemaal tot nul zijn.

5. De gezamenlijke vakorganisaties vertegenwoordigen ongeveer 17% van de werkenden en, hoewel zij het tegendeel claimen, nauwelijks de gepensioneerden. Hun achterban bestaat voornamelijk uit blanke autochtone mannen boven de 50. Ook jongeren worden dus niet adequaat door de huidige vakbeweging vertegenwoordigd. Als er dan toch iets voor de hand ligt, dan is het toch niet dat de vakbonden grotendeels het alleenrecht claimen op de helft van de bestuurszetels? Dat is simpelweg onlogisch gezien hun beperkte representativiteit. Waarom kiest de regering niet voor een stelsel waarbij de diverse belangengroepen evenredig vertegenwoordigd zijn in zowel besturen als medezeggenschapsorganen? Waarom weigert de regering het afspiegelingsprincipe te hanteren? Bovendien zou een dergelijke evenredige vertegenwoordiging verschillend dienen te zijn voor verschillende pensioenfondsen die allemaal hun eigen specifieke deelnemersbestand hebben.

6. Duidelijk is dat zowel werkgevers als vakorganisaties grote belangen hebben ten aanzien van bestuursfuncties bij de bedrijfstakpensioenfondsen. Bij het ABP, het bedrijfstakpensioenfonds waar alle werknemers van de overheid verplicht aan deelnemen, kwam in 2012 een voorstel aan de orde om bestuursleden voor hun aanwezigheid bij vergaderingen een vergoeding van €2.700 per dagdeel uit te betalen. Voor drie dagdelen komt dat dus neer op €8.100 per dag! Als we bedenken dat twee derde van de gepensioneerden naast de AOW een aanvullend pensioen geniet van €650 per maand of minder, dan kan een dergelijk voorstel van bestuurders voor bestuurders niet anders opgevat worden dan als een slag in het gezicht van iedere gepensioneerde. Dat dit voorstel uiteindelijk onder druk van de voorzitter van de Nederlandse Bond voor Pensioenbelangen is ingetrokken, doet hier

nauwelijks aan af. Daarnaast is enige tijd geleden in de Volkskrant gemeld dat sommige, maar niet alle, vakbondsfunctionarissen een deel van hun verdiensten bij de fondsen aan hun bond afdragen waardoor het financiële reilen en zeilen van die bonden deels uit de gelden van deelnemers in de pensioenfondsen bekostigd wordt. Dat krijg je als eigendomsrechten bij het bestuur gelegd worden en het gros van de deelnemers niets te zeggen heeft.

7. De rol van gepensioneerden in een bedrijfstakpensioenfonds is een bijzondere. Merkwaardig is dat zij nog steeds niet in de besturen van de fondsen vertegenwoordigd zijn, maar dat werkgevers en vakorganisaties om het hardst beweren hun belangen te vertegenwoordigen. Dat is curieus te noemen. Gepensioneerden verrichten per definitie geen arbeid, dus hoe kunnen hun belangen door de partners in de Stichting van de Arbeid behartigd worden? Naast logisch inconsequent is dit bestuurlijk niets minder dan een monstrum.

8. De medezeggenschap bij de bedrijfstakpensioenfondsen is curieus geregeld. De deelnemersraad bestaat grotendeels uit leden van dezelfde vakorganisaties die geacht worden het bestuur, dat voor de helft uit diezelfde vakorganisaties bestaat, te controleren. Het is dus de vakorganisatie zelf die de leden van de deelnemersraad aanwijst. Dat doet verdacht veel denken aan de slager die zijn eigen vlees keurt. Bovendien worden de leden van de deelnemersraad geacht te handelen mét last en ruggespraak, op zijn minst zeer ongebruikelijk in controlerende organen. In de praktijk is het bij het ABP dan ook voorgekomen dat leden die zich te kritisch opstelden, snel door inschikkelijker exemplaren werden vervangen.

9. Bij de bedrijfstakpensioenfondsen is sprake van gedwongen winkelnering. Naar de mening van mijn fractie is keuzevrijheid van deelnemers in een bedrijfstakpensioenfonds een groot goed. Bovendien motiveert de mogelijkheid dat ontevreden deelnemers vrijwillig vertrekken, een pensioenfonds tot het leveren van optimale prestaties. Graag verneem ik waarom deze keuzevrijheid niet in het wetsvoorstel is opgenomen.

10. Het ABP heeft het beleggingsbeleid uitbesteed aan de APG maar blijft verantwoordelijk. Voor het ABP-bestuur is het in de praktijk erg lastig om toe te zien op een optimaal beleggingsbeleid. Ook op de kosten van het beleggingsbeleid heeft het weinig zicht. Ik noem een paar feiten over de APG. Ten eerste heeft de APG vijf bestuursleden, elk met een jaarsalaris van €500.000 à €700.000. Er is een raad van commissarissen waarvan onder meer de Belgen Guy Verhofstadt en Chris van Boetelaer deel uitmaken. Kennelijk hebben twee Belgen meer invloed op het beleggingsbeleid van het ABP dan de 300.000 deelnemers!

11. Zeer opvallend is dat de Raad van State buitengewoon kritisch en ongebruikelijk negatief is over dit wetsvoorstel op het kernpunt van governance. Mogelijke competentiestrijd tussen deelnemersraad en raad van toezicht en andere zorgen komen zeer uitgebreid aan de orde. Het

heeft weinig zin vandaag dat uitgebreide document in detail aan de orde te stellen, zij het dat de regering in haar antwoorden naar de mening van mijn fractie ten onrechte wel erg luchtigjes over de daar gesignaleerde problemen heen walst.

Ik kom te spreken over de volgende categorie: de wet-Koşer Kaya/Blok.

12. Op 31 januari 2012 is de wet-Koşer Kaya/Blok na meer dan 40 jaar discussie over dit onderwerp uiteindelijk in de Eerste Kamer aangenomen. Dat dit wetsvoorstel niet onmiddellijk is ingevoerd, is een slag in het gezicht van mensen als voormalig Tweede Kamerlid Erwin Nypels, die zich decennialang heeft ingezet voor medezeggenschap van gepensioneerden en van gepensioneerden zelf. Ook toont de regering met deze handelwijze weinig respect voor de beide Kamers van de Staten-Generaal. Wat krijgen we nu toegeworpen in plaats van de wet-Koşer Kaya/Blok? Een onvoldragen wetsvoorstel dat zeer veel vragen oproept, vooral ook door de beperking dat gepensioneerden niet meer dan 25% van de bestuurszetels mogen bezetten. Deze beperking is onlogisch en in sommige gevallen ronduit dwaas. Er zijn immers pensioenfondsen waar de populatie ófwel uit 100% gepensioneerden ófwel uit 100% werkenden bestaat. Uitgangspunt bij iedere wetgeving dient het principe van non-discriminatie te zijn, zoals die ook zijn bron vindt in vele internationale verdragen. De vraag is of de staatssecretaris de stelling inneemt dat de voorliggende wet mag discrimineren omdat EU-richtlijn 2000/78 naar het oordeel van de regering niet van toepassing zou zijn. Kiest de regering bij handhaving van dit standpunt niet doelbewust voor een rechtstreekse inbreuk op betreffende mensenrechtenverdragen en staande jurisprudentie van het Europees Hof en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dienaangaande? De schriftelijke beantwoording door de staatssecretaris van vragen daaromtrent was weinig overtuigend. Men hoeft niet helderziend te zijn om langdurige rechtszaken over deze materie aan de horizon te zien.

13. In het wetsvoorstel krijgt de werkgever in feite meer macht dan hij toch al had. Ondanks het gegeven dat hij niet of nauwelijks risico loopt, behoudt hij de helft van de bestuurszetels terwijl de overige 50% verdeeld moet worden tussen afvaardigingen van vakbonden en gepensioneerden. Dit biedt voor de werkgever ongekend nieuwe mogelijkheden om vertegenwoordigers van werknemers en gepensioneerden, die niet per definitie dezelfde belangen hebben, tegen elkaar uit te spelen. De facto wordt hiermee de machtspositie van de werkgevers, die naar de mening van mijn fractie met spoed afgebouwd dient te worden, verder versterkt.

14. De Pensioenfederatie, een buitengewoon kostbare lobbyclub van de gezamenlijke pensioenfondsbesturen, bekostigd vanuit de gelden opgebracht door de deelnemers, heeft zich tot de dag van de stemming in de Eerste Kamer verzet tegen de wet-Koşer Kaya/Blok. Het is curieus te moeten constateren dat aldus de belangen van deelnemers op hun eigen kosten

onderuit gehaald worden. Nog steeds is men binnen de Pensioenfederatie van mening dat de wet-Koşer Kaya/Blok ongewenst is. Nu 1 juli 2013 gepasseerd is, stelt de staatssecretaris voor om de pensioenfondsen een jaar de tijd te geven om vertegenwoordiging van gepensioneerden in het bestuur te implementeren. Dat geeft zeer veel mogelijkheden voor gechicaneer. Laat mij een voorspelling doen. Voor deze simpele aangelegenheid zullen de pensioenfondsen het volle jaar nodig blijken te hebben. Daarbij speelt een belangrijke rol dat binnen het komende jaar cruciale beslissingen genomen moeten worden over een nieuw pensioencontract waarin de rechten van grote groepen deelnemers, waaronder gepensioneerden, ingeperkt worden. Dat de besturen deze discussie liever voeren zonder lastige gepensioneerdenvertegenwoordigers in hun gelederen, is geheel in lijn met de opstelling die zij al decennialang gekozen hebben.

15. Meer gechicaneer valt te verwachten tegen de tijd dat daadwerkelijk gepensioneerden in de pensioenfondsbesturen gekozen moeten worden. Laat mij als voorbeeld beschrijven hoe tot dusver de houding van het ABP altijd geweest is ten aanzien van belangenverenigingen van hun deelnemers anders dan de vakbonden. In alle publicaties van het ABP, die toch op kosten van alle deelnemers uitgegeven worden, wordt zorgvuldig vermeden zelfs maar de naam van andere belangenorganisaties te noemen, laat staan dat men de deelnemers over hun soms kritische standpunten inlicht. Te verwachten valt dat de pensioenfondsen allerlei barrières zullen opwerpen ten aanzien van de kandidaatstelling. Er zijn nu al fondsen die eisen dat 1% van het deelnemersbestand een kandidaatstelling anders dan vanuit de vakorganisatie middels een handtekening dient te steunen. Tegelijkertijd krijgen nieuwe organisaties die kandidaten willen stellen voor het fonds, geen toegang tot het deelnemersbestand met een beroep op de privacy van de deelnemers. Evenmin krijgen zij toegang tot de publicatiemedia van het fonds. Hiermee wordt willens en wetens een ongelijk speelveld geschapen. Machthebbers laten zich doorgaans niet zonder slag of stoot van het lucratieve pluche jagen.

16. Het is curieus te moeten constateren dat jongeren in het wetsvoorstel geen rol spelen. Wel wordt van jongeren een doorsnee premie verlangd die in feite te hoog is. In tijden waarin werknemers hun hele leven in dezelfde bedrijfstak werkzaam waren, was dat misschien nog aanvaardbaar omdat tijden waarin men te veel betaalde, tegenover periodes stonden waarin men te weinig bijdroeg. Door de momenteel veel grotere arbeidsmobiliteit en niet te vergeten de snel toenemende jeugdwerkloosheid is de doorsneepremie onder jongeren terecht een steen des aanstoots geworden. Ook voor hen geldt dat een beleid dat over hen gaat maar waar zij geen invloed op hebben, uitermate kwetsief is.

Ik kom te spreken over de categorie gebrekkige controle op het beleggingsbeleid.

17. Op maandag 1 juli zond Omroep MAX een programma over pensioenen uit onder de veelzeggende titel "Zwarte Zwanen, gokken met uw pensioenpremie". In dit programma werd een ontluisterend beeld neergezet van de rol van hedgefonds, hun graaigedrag en de daaraan verbonden gigantische kosten. Van de zijde van de vicevoorzitter van het ABP en de voorzitter van Pensioenfonds Zorg en Welzijn (PFZW) klonken slechts hulpeloze en machteloze geluiden. Als de pensioenfondsbesturen zelf al beweren dat zij niet in staat zijn allerhande uitwassen onder controle te houden, dan is het extra wrang te moeten constateren dat de deelnemers nog veel minder invloed gegund wordt door de volstrekt ontoereikende medezeggenschap in het wetsvoorstel.

18. Hoewel pensioenfondszen zich graag beroemen op de lage uitvoeringskosten die zij in rekening brengen, wordt al dan niet bewust erg weinig ruchtbaarheid gegeven aan de zogenaamde verborgen kosten. Men is of zelf slecht op de hoogte van deze verborgen kosten -- daarom zijn ze ook verborgen, neem ik aan -- zoals al af te leiden viel uit het programma van MAX, of men acht publiciteit hierover niet opportuun. Duidelijk is dat de top van beleggingsfondsen, die min of meer de vrije hand krijgen bij het voeren van hun beleggingsstrategie, met weerzinwekkende beloningen naar huis gaat. Hun risico is overigens nul. Als er een positief beleggingsresultaat is, volgt de torenhoge bonus vanzelf, bij een negatief beleggingsresultaat kunnen zij daar niet op aangesproken worden. Ook de rol van bemiddelaars is dikwijls stuitend. Vaak rekenen zij een enorme fee alleen al voor het voorrecht dat een pensioenfondsbestuur met hen in gesprek mag komen. De gemiddelde deelnemer in een pensioenfonds met zijn modale pensioentje ziet het allemaal vol verbazing, ergernis en woede aan.

19. Met regelmaat kan de krantenlezer kennismaken van beleggingen van pensioenfondszen die sociaal en moreel dubieus zijn. Te denken valt aan beleggingen in de oorlogsindustrie of in ondernemingen die producten vervaardigen die willens en wetens de gezondheid van gebruikers schaden. Inderdaad, de tabaksindustrie is een voorbeeld. Voor veel deelnemers is het onverteerbaar dat hun uitgestelde loon wordt ingezet voor commerciële activiteiten van bedrijven met een gebrekkig moreel kompas. Voor hen is ook op dit punt geen enkele vorm van invloed of zeggenschap weggelegd.

20. De meeste bedrijfstakpensioenfondszen, ook het overheidspensioenfonds ABP, hebben sinds een aantal jaren zelfs in hun statuten opgenomen dat alle juridische kosten van bestuurders die civiel of strafrechtelijk voor de rechter gedaagd worden, door het fonds gedragen worden. Ook in het geval van aantoonbaar wangedrag draagt het fonds, dus de deelnemer, alle kosten. Hiermee wordt voor deelnemers die tegen een bestuurder willen procederen, een wel zeer ongelijk speelveld gecreëerd. Zij mogen immers niet alleen hun eigen juridische kosten, maar ook die van de tegenpartij voor hun rekening nemen.

Ik kom tot een afronding van mijn betoog in eerste termijn. Ik beseft dat mijn bijdrage aan het debat vooral een requisitoir is tegen problemen en misstanden in de pensioenwereld die, mocht het wetsvoorstel in deze vorm onverhoopt worden aangenomen, weer voor lange jaren een steen des aanstoots en een maatschappelijke splijtwam zullen blijven. In die zin lijkt het wetsvoorstel verdacht veel op een onrealistische beschermingsconstructie voor een voorwereldlijk "Jurassic Park" waarin de in feite uitgestorven diersoorten almaar niet willen beseffen dat hun tijd definitief voorbij is, terwijl de gevaren voor alle bezoekers -- jong én oud zeg ik met nadruk -- die het park niet kunnen verlaten, systematisch onderschat worden.

Wetgeving zonder draagvlak onder de burgers op wie die wetgeving van toepassing is, is gedoemd te mislukken. De voorliggende wetgeving die wel erg eufemistisch onder het kopje "versterking van het bestuur bij de pensioenfondszen" is gelanceerd, zal zo'n voorbeeld blijken te zijn. De trieste werkelijkheid van vandaag is dat de regering in de strijd om de zeggenschap over het uitgestelde loon, die al jaren op pensioengebied woedt tussen sociale partners enerzijds en deelnemers anderzijds, ongegeneerd kiest voor de belangen, maar ook voor de bedilzucht en bevoogding, van werkgevers en vakbonden ten nadele van al die Nederlanders, jong en oud, die een leven lang sparen voor een verzorgde oude dag. Mocht dit voorstel vandaag aangenomen worden, dan kan de slag om een eigentijdse pensioenwetgeving die recht doet aan de belangen van alle deelnemers, morgen al beginnen.

Het is niet waarschijnlijk dat de staatssecretaris op de twintig punten die ik heb ingebracht, een antwoord zal geven dat volgens mijn fractie bevredigend is. Evenmin zal zij vrijwillig besluiten, tot een novelle te komen. Niettemin wacht ik haar reactie met belangstelling af.

*N

De heer **Nagel** (50PLUS): Voorzitter. Op 17 juni van dit jaar stuurde staatssecretaris Klijnsma een brief waarin zij een beroep deed op de Eerste Kamer om de behandeling van en de stemming over het wetsvoorstel Wijziging van de Pensioenwet voor 1 juli van dit jaar te laten plaatsvinden. Zij wilde hiermee voorkomen dat de eerder aangenomen initiatiefwet-Koşer Kaya/Blok per 1 juli in werking zou treden. In de brief meldde zij welke grote gevolgen het zou hebben indien de Eerste Kamer niet aan dit verzoek zou voldoen. Ik citeer: "Een tweetal wetten brengt onduidelijkheid met zich mee en leidt tot extra uitvoeringskosten, die uiteindelijk neerslaan in het pensioen van de deelnemer." Dat is wat je met recht kunt noemen een krasse waarschuwing. Kan de staatssecretaris eens schilderen, nu die situatie inderdaad is ontstaan, welke uitvoeringskosten er gemaakt gaan worden, hoe groot die bij benadering zullen zijn en wat dat neerslaan van de kosten nu gaat betekenen voor het pensioen van de deelnemer zoals zij

voorspelde? Het zal immers om beduidende bedragen gaan, gezien de zwaarte van de dreigende voorspelling waarmee de staatssecretaris de Eerste Kamer onder druk zette.

Ik wil ook even ingaan op de benaming van het voorliggende wetsvoorstel. Een belangrijk verschil in vergelijking met de initiatiefwet-Koşer Kaya/Blok is dat het huidige wetsvoorstel het aantal bestuurszetels voor gepensioneerden terugbrengt naar maximaal 25%. Dat betekent in de praktijk minder en misschien wel veel minder gepensioneerden in de besturen dan via de eerder aangenomen initiatiefwet. Minder gepensioneerden in de besturen wordt gepresenteerd als een "versterking van het bestuur bij pensioenfondsen", want dat is de titel die het kabinet aan deze wijziging heeft meegegeven. Je moet maar op zo'n idee komen. Is de staatssecretaris het met ons eens dat deze titel misleidend en zeer ongelukkig gekozen is, zeker vanuit het gezichtspunt van de gepensioneerden? Minder gepensioneerden in het bestuur is een versterking van het bestuur bij pensioenfondsen?

Van vele kanten is al gezegd -- ik ga dat niet herhalen -- dat het voorliggende wetsvoorstel afwijkt van het initiatiefwetsvoorstel. Naast de onrechtvaardige en discriminerende maximering van het aantal gepensioneerden, is in het wetsvoorstel ook geen beroepsrecht voor een minderheid in de deelnemersraad opgenomen. Het is onbegrijpelijk dat de VVD, die nota bene met de huidige minister Blok destijds mede-initiatiefnemer was en bij herhaling uitvoerig heeft betoogd waarom maximering niet nodig was, zowel in het kabinet als in de Tweede Kamer met deze belangrijke achteruitgang akkoord is gegaan en haar initiatiefnemer als een blok heeft laten vallen. Misschien kan de woordvoerder van de VVD, mevrouw Kneppers, dat straks even toelichten. Of heeft politiek commentator van De Telegraaf, Paul Jansen, toch gelijk in zijn balans aan het einde van het parlementaire seizoen van afgelopen zaterdag? Daarin concludeert hij dat de PvdA de VVD klem heeft en dat de VVD op belangrijke punten gegijzeld wordt. Ik ben benieuwd naar de visie van mevrouw Kneppers.

Ik sprak daarnet al over de als een versterking gepresenteerde achteruitgang voor de gepensioneerden. Overigens heeft het kabinet dit zeer doelbewust zo gedaan. In de memorie van antwoord wordt nadrukkelijk uiteengezet dat een grote vertegenwoordiging van pensioengerechtigden in het bestuur zou kunnen leiden tot een conservatieve beleggingsstrategie. Het klinkt buitengewoon schrijnend als de staatssecretaris daaraan toevoegt dat "door een maximering van het zetelaantal van pensioengerechtigden tot 25% wordt voorkomen dat de rol en de positie van sociale partners in het bestuur in onbalans raakt." Afgezien van het feit dat voorbijgegaan wordt aan de machtspositie van de in de praktijk van veterecht voorziene werkgevers, gaat de hele redenering ook principieel volstrekt mank. Als de gepensioneerden op dit punt minder invloed zouden moeten hebben -- en nogmaals, wij zijn het daar volstrekt mee oneens --

dan zouden ze in het spiegelbeeld ook wat meer zeggenschap moeten krijgen. De kans bestaat nu dat werkgevers en werknemers het eens worden over een lagere pensioenpremie om op die manier meer en een voor hen aantrekkelijke loonruimte te krijgen.

Staatssecretaris Klijnsma schrijft op bladzijde 5 van de memorie van antwoord: "De gemaakte afspraken over premiestabilisatie sluiten echter geenszins uit dat pensioenpremies in samenhang met de pensioenregeling aangepast kunnen worden. Dit dient echter het resultaat te zijn van arbeidsvoorwaardenoverleg." Een lagere pensioenpremie kan grote gevolgen hebben voor de uitkeringen aan gepensioneerden. In een tijd dat er niet meer geïndexeerd wordt en er zelfs kortingen toegepast worden, is het denken hierover een kwalijke zaak. Nog kwalijker is het om met premieverlaging te lonken en te lokken als tegelijkertijd duidelijk wordt dat jongeren hierdoor in de toekomst doelbewust een zeer laag pensioen zullen verkrijgen. Zou het dan niet in deze redenering passen om ook de gepensioneerden uit te nodigen bij het arbeidsvoorwaardenoverleg over deze materie? Zij hebben een direct belang. Bovendien wordt zonder ook maar enige onderbouwing aangegeven dat ouderen weleens anders, minder risico nemend, zouden willen beleggen en dat dit ten koste van de jongeren zou gaan. Plaatst deze stelling, met de werkgevers in een heersende rol, de jongeren en ouderen niet onnodig tegenover elkaar?

De positie van de werkgevers is een onlogische, zeker nu het in noodgevallen bijstorten niet meer als een verplichting is opgenomen. Het is ons volstrekt onduidelijk welk belang zij nog hebben bij het beheer van de pensioenfondsen. In onze ogen is dit het belang van huidige en toekomstige pensioengerechtigden en niet dat van de werkgevers. Het kabinet houdt met deze verouderde wetgeving echter de huidige machtsstructuren in stand.

Wij sluiten ons kortheidshalve aan bij de kritiek die van diverse kanten is geuit. Wij zijn onder indruk van de brieven van NVOG en KNVG die wijzen op mogelijke discriminatie van pensioengerechtigden en de mogelijke gang naar de rechter om aanvullende wetgeving te vragen. In elk geval zou de staatssecretaris nader juridisch advies moeten inwinnen. Wij gaan ervan uit dat de staatssecretaris, gelet op de bijdragen van diverse sprekers, hier nader op zal ingaan.

Tot slot wil ik na lezing van de Handelingen nog even ingaan op een opmerking van de staatssecretaris in de Tweede Kamer. Haar betoog kwam erop neer dat slechts twee van de drie groepen de rekening betalen, namelijk de werkgevers en de werknemers en dat voor de gepensioneerden geldt dat zij al in vroeger tijden hebben betaald. Als je dat leest, vraag je je af wat deze staatssecretaris toch bezielt. Het tegendeel is waar. De bonussen maar ook de salarissen van de werkgevers zijn in vele gevallen ondanks de crisis fors gestegen. De werkenden hebben veelal toch een prijscompensatie gehad. De meeste gepensioneerden hebben echter al een aantal jaren

geen of onvoldoende prijsindexatie ontvangen en zijn dit jaar in vele gevallen ook nog eens fors gekort. Menig gepensioneerde heeft bij elkaar 15% ingeleverd. Je moet dan wel van heel vreemden huize komen als je beweert dat de rekening door twee groepen wordt betaald, terwijl niemand er zo op achteruit is gegaan als de gepensioneerden. Gelet op de uitlatingen van de staatssecretaris zal dit wel als een versterking van de financiële positie van de gepensioneerden moeten worden betiteld. Toch wil ik haar nadrukkelijk vragen om de opmerking terug te nemen dat slechts twee groepen betalen.

50PLUS kan niet anders dan concluderen dat de risico's, zoals steeds, ook bij deze wetgeving eenzijdig meer bij de gepensioneerden worden gelegd. In tegenstelling tot VVD en Partij van de Arbeid, neemt 50PLUS dit in geen geval voor zijn rekening.

*N

De heer **Thissen** (GroenLinks): Voorzitter. Dit voorstel verleidt mij om namens mijn fractie een fundamentele discussie te voeren over ons pensioenstelsel als such, over het Witteveenkader, over de discussies van de afgelopen weken om het gespaarde geld van ons allemaal te investeren of zo u wilt te verbubelen, maar ik kan u verzekeren dat we die verleiding hebben kunnen weerstaan en ons zullen beperken tot de inhoud van onderhavig wetsvoorstel.

Vooraf: mijn fractie vindt het huidige pensioenstelsel niet echt meer van deze tijd. Het is sectoraal en niet in eigenaarschap van de werknemer, burger of gepensioneerde. Als men met opeenvolgende kabinetten de ideologie aanhangt van de zelfredzame, op eigen verantwoordelijkheid aan te spreken burger, dan zou ons pensioensparen ook op die leest geschoeid moeten zijn. Bij de burgerpolisgedachte is het pensioen gerelateerd aan ieders burgerservicenummer en niet aan de werkgever, sector of onderneming. Mensen zijn niet meer hun hele arbeidzaam leven bij dezelfde werknemer of zelfs in dezelfde sector werkzaam.

Net als in het tweede Baliemanifest pleit ik namens mijn fractie voor ontvoogde verhoudingen op de arbeidsmarkt tussen werknemer en werkgever en voor een zelfsturende burger die met zijn pensioensparen eigen arrangementen maakt, met zelf te kiezen pensioenfondsen. Consumentenbond, vakbonden et cetera kunnen dan een rol spelen om hen bij te staan en te adviseren welke vorm van pensioensparen voor hem of haar het beste uitkomt. Ook de zzp'er komt dan veel beter tot zijn recht.

Maar goed, ik zei al dat we de verleiding hebben weerstaan om in debat te gaan over een heel nieuw stelsel. Bovendien komen die mogelijkheden nog meer dan voldoende.

Ik zal het onderhavige wetsvoorstel langs de volgende punten becommentariëren: de evenwichtiger vertegenwoordiging in de besturen, het toezicht, de kwaliteit van de besturen en de afzonderlijke bestuursleden en de actualiteit.

Bij de vertegenwoordiging wordt zwaar vastgehouden aan de oude modellen, met een vertegenwoordiging van werkgever en werknemers door de vakbonden, waaraan nu voor maximaal 25% de gepensioneerden worden toegevoegd. Ondanks de nieuwigheid van de gepensioneerden leunt dit op een zwaar achterhaald model. Diverse collega's hebben hier namens hun fracties al opmerkingen over gemaakt.

De Raad van State heeft geconstateerd dat de risico's met betrekking tot pensioenuitkering en premie-inleg zijn verschoven naar de gebruikers (de gepensioneerden en de werknemers). De Raad van State stelt het niet langer vanzelfsprekend te vinden dat de werkgevers vertegenwoordigd zijn in de pensioenbesturen. Dat belang van die werkgever is ook niet meer zo relevant. Je kunt zeggen dat zij er geld in stoppen, maar dat is nu eenmaal arbeidsvoorwaardelijk zo vastgelegd; dat zijn gewoon kosten die ze kwijt zijn aan arbeid. Daarna is het niks anders dan uitgesteld loon, dat er hopelijk nog voldoende is als je op je 67ste jaar op je lauweren gaat rusten. Er zijn bovendien wat schandaaltjes geweest waarbij bedrijven bij ontij nog snel wat geld uit het pensioenfonds hebben getrokken.

Door vast te houden aan de sociale partners, terwijl vakbonden feitelijk de oudere, witte, mannelijke werknemer met een vast contract vertegenwoordigen, zoals voorgaande sprekers ook hebben gezegd, en daar de gepensioneerden aan toe te voegen, krijg je een nog grotere vertegenwoordiging van de zogenaamde oudjes, zeg ik op mijn 56ste, met alle respect. Mijn fractie mist in het voorstel een intergenerationele balans, waarvoor ik ook heb gepleit in de motie-Thissen bij het debat over het initiatiefwetsvoorstel van Koşer Kaya en Blok. De vertegenwoordiging is niet adequaat, vanuit die noodzakelijke balans gezien.

De waarde collega Ester van de ChristenUnie heeft in de voorbereiding terecht opgemerkt dat het raar is dat slechts voor één groep heel specifiek wordt voorgeschreven dat een bestuurder er banden mee moet hebben, namelijk met gepensioneerden. Waarom niet hetzelfde voor jongeren, vrouwen, zzp'ers, of überhaupt een vertegenwoordiging die de pluriformiteit of diversiteit van de samenleving veel beter tot uiting laat komen? Door dit wetsvoorstel zie ik niet ontstaan dat je jongeren in die pensioenbesturen krijgt, en naar evenredigheid. Jongeren noem ik dan maar voor het gemak alle mensen die jonger zijn dan ik.

Ergo: er blijven te veel belangen in die besturen, namelijk de georganiseerde werkgevers, de georganiseerde werknemers en straks vast ook de georganiseerde gepensioneerden. Maar de werkelijkheid is dat het gros van de werknemers en gepensioneerden helemaal niet georganiseerd is.

Het toezicht wordt eigenlijk heel zwak geformuleerd. Bestuurders kiezen zelf de toezichthouders. Het toezicht gaat niet over de aanstelling of het ontslag van die bestuurders, die zelf hun medebestuurders mogen kiezen en zelf de profielen voor die medebestuurders mogen opstellen. Hoeveel lessen heeft deze regering

getrokken uit de debacles van de afgelopen tijd? Dit is echt een zwakte in dit wetsvoorstel. In een toezichthoudend orgaan dat echt moet kunnen functioneren, gaat de raad van toezicht over het benoemen en ontslaan van de bestuurders en het al dan niet goedkeuren van de door de bestuurders vastgestelde begrotingen, jaarrekeningen en meerjarenbeleidsplannen. Niets van dit alles in dit voorstel. Dit is een voorstel voor een raad van toezicht zonder ballen, vergeef mij het woord.

Het versterken van het toezicht was een van de belangrijkste redenen voor het ontstaan van deze wet. De staatssecretaris schrijft in de memorie van antwoord dat zij er bewust voor kiest om ruimte te laten aan het veld. Dat hebben we wel gezien in de afgelopen jaren, met talloze schandalen van mismanagement en falend toezicht. We zouden veel liever zien dat er op dit punt een krachtigere wet wordt gemaakt, eventueel middels een novelle.

Dan de deskundigheid. De commissie-Frijns stelt onder andere dat het bestuur aantoonbaar zodanige expertise dient te bezitten op het gebied van risicomanagement en vermogensbeheer dat het in staat is initiërend op te treden. Daarmee bedoelen ze: een paar jaar daadwerkelijke ervaring in het vak van vermogensbeheer et cetera. In het wetsvoorstel wordt hooguit gerept over geschikt. De bestuurder moet geschikt zijn. Op de vragen die hierover gesteld zijn, antwoordt de staatssecretaris dat de term "geschikt" veel beter de lading dekt dan deskundigheid. Ook hier weer om ruimte te bieden, omdat voor elk bestuur en dus voor de bestuurder en de toezichthouder de inhoud en de context anders zouden zijn.

Maar waarom de deskundigheidsdefinitie van Frijns niet klip-en-klaar overgenomen? Eenvoudig gezegd gaat het erom, namens alle deelnemers en dus belanghebbenden, zeer zorgvuldig en prudent een enorme pot geld te beheren. Er tolt ruim 1.200 miljard euro rond op de financiële markten, op zoek naar optimaal rendement, volgens de economiejournalist Peter de Waard van de Volkskrant. Een hoge mate van deskundigheid is dus vereist. Wat hebben we geleerd van alle debacles aangegaan door grote risiconemende megalomane bestuurders, onder het toezicht van toezichthouders die niet keken; bijvoorbeeld bij provincies en gemeenten in de Icsave-affaire, bij de banken zelf, bij woningbouwcorporaties en bij grote onderwijs- en zorginstellingen.

Nogmaals: mijn fractie wil dat we hoge eisen stellen aan de deskundigheid van bestuurders en van toezichthouders. Wij zijn niet tevreden met enkel het woord "geschikt". De versterking van de deskundigheid was een van de cruciale aanleidingen voor de herziening middels het onderhavige wetsvoorstel. Ons gaat het om het waarborgen van deskundig en zorgvuldig beheer en bestuur, zeker in het licht van het volgende punt, namelijk de actualiteit.

Pensioenfondsen waren lange tijd saai potten geld, waar het stof spreekwoordelijk op groeide. Maar niets zo veranderlijk als de tijd en de mens en inmiddels staan pensioenfondsen volop in

de belangstelling. Toen de bankencrisis uitbrak en gevolgd werd door een economische crisis met heftige fluctuaties op de beurzen, legden wij pensioenfondsen nieuwe regels op. Nu dit kabinet geen idee heeft hoe het zo noodzakelijke vertrouwen te geven aan burgers en bedrijven, roept het pensioenfondsen op om met hun geldpotten de economie aan de praat te krijgen, als waren zij de laatste reddingsboei.

Mijn fractie wil maar zeggen: hoe saai je ook wilt zijn als pensioenfonds, in financieel moeilijke tijden, met een regering die als een kat in het nauw rare sprongen maakt, moet je als pensioenbestuurder stevig in je schoenen staan. Was Nederland echt een aantrekkelijke en veilige beleggingshaven, dan hadden de pensioenfondsen daar natuurlijk allang in geïnvesteerd. Dat dit niet het geval is, blijkt wel, want pensioenfondsen willen dit alleen als ze rendementsgaranties van diezelfde overheid krijgen.

Worden besturen en toezichthouders van de pensioenfondsen door een wetsvoorstel voor meer zeggenschap voor de mensen voor wie het pensioen uiteindelijk bedoeld is, zo stevig gemaakt dat niets dit doel in de weg staat? Werkgevers in de pensioenfondsen zouden weleens het belang kunnen voelen om die pensioengelden de economie in te pompen of de premies te verlagen, zoals een eerder wanhoopsplannetje luidde. Vakbonden zouden die druk ook kunnen voelen met het oog op behoud of terugkrijgen van werkgelegenheid. Maar daarvoor zijn die pensioenfondsen niet bedoeld! Zij zijn geen instrumenten voor beleid op het gebied van de arbeidsmarkt, de economie of de inkomstenbelasting. Dus hoe borg je onafhankelijkheid en gerichtheid op dat ene doel, namelijk gedegen vermogensgroei en gedegen vermogensbeheer, met niets anders dan het belang van de deelnemers als doel? Is de regering trouwens zelf ook niet vreemd bezig door pensioenfondsen te bewegen dingen te doen, die ze wel uit zichzelf zouden doen als het in het belang van hun deelnemers zou zijn? Kortom: hoe draagt dit wetsvoorstel bij aan de algehele versteviging van pensioenbesturen en van het toezicht op die besturen nu men zo veel politiek bedrijft of tracht te bedrijven met die pensioengelden?

Samenvattend: mijn fractie wil evenrediger vertegenwoordigend bestuur en toezicht, en zeer deskundige bestuurders en toezichthouders die de druk van de politiek en de hypes kunnen weerstaan.

Wij wachten de antwoorden van de staatssecretaris met grote belangstelling af en maken daarna onze mind op over onze adhesie, al dan niet, aan dit wetsvoorstel.

*N

De heer **Postema** (PvdA): Voorzitter. Het Nederlandse stelsel van een basaal algemene ouderdomsvoorziening, waar mogelijk aangevuld met een tweedepijlerpensioenverzekering, is een verworvenheid waarmee we ons sinds jaar en dag gelukkig prijzen, al zou je dat niet zeggen gegeven

hetgeen hier door menig collega zojuist is gesteld. Het is een verworvenheid van de sociaaldemocratie bij uitstek. Des te meer reden is er om deze voorziening te koesteren, te beschermen en dus ook te verduurzamen. Dat blijkt geen gemakkelijke opgave. Ons land kent met zijn ontgroening en vergrijzing een demografische ontwikkeling die dit stelsel tot het uiterste zal beproeven. Daar is de afgelopen jaren nog eens een financieel-economische crisis bij gekomen die zijn weerga niet kent. Die twee krachten tezamen betekenen dat we, om deze pensioenvoorzieningen te behouden, onze verantwoordelijkheid moeten nemen op diverse gebieden.

In de eerste plaats zal er sprake moeten zijn van een hernieuwd evenwicht tussen pensioenopbouw en pensioenrecht. Dit kan niet louter worden bewerkstelligd door een claim op het rendement van onze pensioenfondsen. Een dergelijke claim is irreëel en zal onvoldoende soelaas bieden. Het is een goede zaak dat we dat inmiddels, met het nieuwe pensioencontract in wording, onder ogen zien. Dit kan ook niet langer worden bewerkstelligd door een bovenmatige fiscale vrijstelling, hoe gewaardeerd ook. Onze pensioenfondsen zullen zich de komende decennia moeten normaliseren. Zij zijn geen superbeleggers, ook al dringen de pensioenuitvoerders ons dat beeld soms op. Zij verkeren ook niet in een fiscaal Land van Ooit, waarin het lijkt alsof niemand de rekening hoeft te betalen van een uitgestelde heffing, die aantrekkelijker wordt naarmate men meer vermogend is om voor het toekomstige pensioen te sparen.

In de tweede plaats -- dat is eerder door onze fractie in deze Kamer bepleit -- staat de tweedepijlerpensioenvoorziening als collectiviteit niet op zichzelf. Nederland verkeert in een balansencrisis, waarbij overmatige publieke en private schulden gepaard gaan met grote spaaroverschotten die in onze pensioenfondsen zijn geland, maar die onvoldoende worden aangewend om een rol te spelen in de financiering van de Nederlandse economie. Wij zijn blij met de recente ontwikkelingen waarin het kabinet zich er ten volle voor inzet om samen met de pensioensector tot arrangementen te komen die bijdragen aan het investeren in de Nederlandse infrastructuur, de verduurzaming van onze economie en het ontlasten van de bankbalansen voor wat betreft hypothecaire kredietverlening.

De heer **De Lange** (OSF): De heer Postema ziet een belangrijke functie voor de gelden die bijeen gespaard zijn in de pensioenfondsen: zij kunnen worden aangewend voor het stimuleren van de economie. Dat kun je vinden, maar hiervoor zijn natuurlijk andere potten met geld te bedenken. De individuele spaargelden van mensen vormen, bij elkaar opgeteld, ook een aanzienlijke som. Dat geldt ook voor de spaargelden en bezittingen van bedrijven. Waarom selecteert de heer Postema de pensioenfondsen om de problemen van de overheid te helpen oplossen, terwijl hij over die andere potten geld geen woord zegt?

De heer **Postema** (PvdA): Ik zou graag met de heer De Lange een flink aantal maatregelen willen doordenken om tot een investeringsimpuls te komen. Ik ben het helemaal met hem eens dat het niet alleen om de pensioenfondsen gaat. Ik denk niet alleen aan private besparingen, maar ook aan de vermogensposities van allerlei instellingen in de not-for-profitsector. Daar ben ik, net als de heer De Lange, zeer nieuwsgierig naar. In dit debat concentreer ik mij echter op de bijdrage die de pensioensector daaraan zou kunnen leveren.

In de derde plaats zal het bestuur van de pensioenfondsen verder moeten worden versterkt. Het is gemakkelijk wijzen in de tijd waarin we leven. Welhaast iedereen lijkt het fout te doen, behalve de persoon in kwestie en, als het meezit, diens directe omgeving. Volgens de fractie van de Partij van de Arbeid gaat het daarom niet aan om nu te gaan wijzen en om de grote problemen waarmee de pensioensector te maken heeft en de uitdagingen waarvoor hij zich gesteld ziet, louter toe te schrijven aan het onvermogen van de pensioenbesturen. Wij mogen evenmin onbenoemd laten dat de keizer de afgelopen jaren wel zeer schaars gekleed is geweest. Wanneer sociale partners het op zich nemen om een collectiviteit te beheren, die ook nog eens fiscaal wordt gefaciliteerd en daarmee een dubbel beroep doet op de solidariteit in onze samenleving, dan moeten zij het ook opbrengen om deze opgave professioneel en met oog voor de belangen van alle pensioengerechtigde generaties te vervullen.

Het is dit derde onderdeel dat in het wetsvoorstel dat wij vandaag in onze Kamer behandelen, specifiek wordt geadresseerd: de versterking van het bestuur van pensioenfondsen. Dat vinden wij een goede zaak. Eerder ging een meerderheid van deze Kamer akkoord met het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok, waarmee de positie van pensioengerechtigden werd versterkt. Deze wet is op 1 juli jongstleden effectief van kracht geworden. De echte stap, namelijk het verlenen van onze goedkeuring aan een wetsvoorstel om de versterking van het bestuur van onze pensioenfondsen integraal ter hand te nemen, is echter vandaag aan de orde. Deze stap gaat aanzienlijk verder dan het bewerkstelligen dat ook pensioengerechtigden onderdeel kunnen gaan vormen van de pensioenbesturen.

Uit het schriftelijk overleg zal reeds zijn gebleken dat mijn fractie de nodige vraagtekens plaatst bij de vele varianten van bestuur die in het onderhavige wetsvoorstel worden aangeboden. Verscheidenheid heeft dikwijls de charme dat zij maximaal bijdraagt aan innovatie. De biologie is daar een prachtig voorbeeld van. Met sommige zaken moeten we echter ook niet te wild willen experimenteren, zeker niet als dit directe invloed kan hebben op de bestaanszekerheid van mensen.

In die zin heeft het mijn fractie verbaasd dat een wetsvoorstel dat startte met twee basismodellen van bestuur, inmiddels maar liefst vijf varianten kent. Reeds de stap om het paritaire model in te ruilen voor een volledig onafhankelijk model, waarin zowel bestuur als raad van toezicht van een pensioenfonds geen directe betrokkenheid

van de sociale partners noch van pensioengerechtigden kennen, draagt wat ons betreft een risico in zich. Dat risico is dat het Nederlandse pensioenarrangement van sociale partners wordt ingeruild voor een technocratisch model dat de voeling met de betrokkenen dreigt te verliezen. De risico's nemen nog eens toe wanneer bestuur en toezicht vanuit één orgaan moeten worden geregeld, in de terminologie van het wetsvoorstel door de one-tierboard.

Is het nu echt de bedoeling, zo vraagt mijn fractie zich af, om een dergelijke Angelsaksische, in ons land nog relatief onbekende governancestructuur te gaan uitproberen op het bestuur van onze pensioenfondsen? Laat ons leren van de goede ervaringen van Shell en de slechte ervaringen van ABN AMRO, maar laat onze pensioenen zeker geen leergeld betalen. Is het echt nodig, zo vragen wij de staatssecretaris, dat deze drie one-tier-boardmodellen met het voorliggende wetsvoorstel mogelijk worden gemaakt? Wat is haar inschatting, zo vragen wij, van het feitelijk gebruik dat de sector van dit type modellen gaat maken? Is de staatssecretaris bereid, dit nauwlettend te volgen en de Kamer periodiek op de hoogte te stellen van de mate waarin van dergelijke besturingsmodellen gebruik wordt gemaakt en van de feitelijke ervaringen die dit oplevert?

Een ander punt dat voor onze fractie van groot belang is, betreft helderheid over de bevoegdheden die wij op grond van dit wetsvoorstel en zijn strekking van de raden van toezicht mogen verwachten. Diverse collega's spraken daar al over. Kan de secretaris nogmaals uiteenzetten wat de minimale bevoegdheden van de raad van toezicht zijn, die in ieder geval met dit wetsvoorstel zullen zijn gewaarborgd? Mogen wij ervan uitgaan dat, in geval een raad van toezicht op handelwijzen van het bestuur stuit die evident strijdig zijn met de opgaven van het pensioenfonds als collectiviteit -- dit kan variëren van premievaststelling en indexering dan wel afstempeling tot de contracten met de pensioenuitvoerders en het gekozen beleggingsbeleid -- zij ook de machtsmiddelen in handen heeft om adequaat te handelen? Hoe beoordeelt de staatssecretaris wat dit betreft de concept-Code Pensioenfondsen zoals deze is opgesteld door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid?

Ik rond af. Mijn fractie is van oordeel dat het wetsvoorstel ter versterking van het bestuur van onze pensioenfondsen in essentie nodig en nuttig is. Wij zouden er zelf de voorkeur aan hebben gegeven de voorgestane besturing eenvoudiger te regelen dan thans wordt voorgesteld. Maar wij snappen ook dat hiermee wordt tegemoetgekomen aan vanuit de sector geuite wensen. Het is de taak van de regering om, bij het invoeren van deze arrangementen, een vinger aan de pols te houden om de werking van hetgeen hier is uitgedacht nauwgezet te monitoren.

De heer **Hoekstra** (CDA): De heer Postema stelt een heleboel vragen aan de staatssecretaris over de raad van toezicht. Maar ik ben benieuwd naar wat hij daar zelf van vindt. Vindt hij het goed genoeg

dat een raad van toezicht niet iemand mag benoemen of iemand mag ontslaan? Vindt hij het goed genoeg dat een raad van toezicht geen veto heeft?

De heer **Postema** (PvdA): Ik stel vast dat met het wetsvoorstel de invulling van een aantal bevoegdheden van de raden van toezicht of van de onafhankelijke leden in het gemengde model, feitelijk wordt overgelaten aan de code. Wij zouden het niet erg vinden als de staatssecretaris daarbij een wat former standpunt zou innemen. We moeten immers maar afwachten of de code voldoende invulling gaat bieden. Tot dusver hebben we gezien dat in de concept-Code Pensioenfondsen wel degelijk een vrij serieuze zaak wordt gemaakt van de bevoegdheden. Zoals de heer Hoekstra zelf ongetwijfeld ook heeft gelezen, wordt in de concept-code gesproken van herhaaldelijke consultatie. Dat doe je natuurlijk niet voor niets. Ik kan mij haast niet voorstellen dat je daarbij het advies van een raad van toezicht naast je neerlegt. In die zin denk ik dat de code zoals die nu in wording is, wel degelijk verdere invulling geeft aan de bevoegdheden. Maar nogmaals, wij hadden het niet erg gevonden wanneer in het wetsvoorstel zelf of in aanvulling daarop een wat former standpunt was ingenomen.

De heer **Hoekstra** (CDA): Taal is hier belangrijk. De heer Postema zegt tot twee keer toe dat hij het niet erg zou hebben gevonden als de staatssecretaris in de wet wat anders had gedaan. De heer Thissen zei met meer beeldspraak dan ik zojuist heb gebruikt, dat hij bijvoorbeeld dacht aan een novelle. Wat zijn de gedachten van de heer Postema hierover?

De heer **Postema** (PvdA): Nogal wat in dit wetsvoorstel zouden wij anders hebben gedaan. Ik heb dat ook aangegeven. Wij zouden minder modellen voorstaan. Het zou ons een lief ding zijn als er ook op het terrein van de positie van de raad van toezicht meer duidelijkheid bij wet was geweest. Dat heb ik zojuist nogmaals verwoord. Maar alles tezamen, stel ik vast dat deze wet ons verder zal brengen in de versterking van het bestuur. Daar ben ik echt behoorlijk positief over. Wat dat betreft, zou ik verdere vertraging zeer spijtig vinden.

De heer **De Lange** (OSF): Ik heb met belangstelling naar de heer Postema geluisterd. Wat in elke bijdrage interessant is, is wat er wel gezegd wordt, maar zeker ook wat er niet gezegd wordt. Er is een belangrijk onderwerp waar ik helemaal niets over heb gehoord. Het gaat om het feit dat de bestuursmacht van de werkgever volledig wordt gehandhaafd, zo niet versterkt, terwijl de werknemers alleen vertegenwoordigd worden door de vakorganisatie. Door velen is al betoogd dat de werkgevers geen risico lopen en dat zij daarom de bestuursrol die in het wetsvoorstel voorkomt, niet verdienen. Over de vakorganisatie is gezegd dat de representativiteit uitermate gering is. Dat is met cijfers onderbouwd. Ik hoor de heer Postema er

helemaal niet over, maar dit lijken mij toch cruciale issues als je over moderne governance praat. Een en ander wordt in de huidige tijd, onder de huidige omstandigheden, met de huidige ontwikkelingen op het gebied van governance normaal gevonden. Kan de heer Postema hier nog eens zijn mening over geven? Die heb ik namelijk grondig gemist.

De heer **Postema** (PvdA): Ik dank de heer De Lange voor de mij op deze wijze geboden tijd. Ik ga er namelijk graag op in. Ik heb wel gezegd dat wij hechten aan het paritaire model dat sinds jaar en dag achter onze pensioenfondsen zit. Dat vinden wij een groot goed. Er wordt vandaag een hoop kritiek geleverd, overigens ook door mij. Maar laat ik nogmaals vaststellen dat we met elkaar een fantastisch pensioensysteem in Nederland hebben, dat goed moet worden bewaakt. Dat pensioensysteem is opgebouwd met nauwe betrokkenheid van werkgeversorganisaties. Het lijkt mij onvoorstelbaar dom als we die betrokkenheid te grabbel gooien en de werkgevers wegduwen, ook al zullen zij straks minder risico's nemen in het kader van het nieuwe of toekomstige arrangement.

Daarmee is zeker niet gezegd dat ik vind dat het altijd maar 50% moet zijn. Dat zit ook helemaal niet in dit wetsvoorstel. Het is heel wel mogelijk dat er een verschuiving plaatsvindt in de invulling van de machtsstructuur van de pensioenbesturen, waarbij de 50% waar de heer De Lange naar heeft verwezen, helemaal niet meer aan de orde is. Dat is niet aan de orde in een onafhankelijk model. Dat is ook niet aan de orde in minimaal één variant van het gemengde model. Zelfs in het paritaire model is het zeer wel denkbaar dat partijen die betrokken zijn bij het pensioenfondsbestuur, overeenkomen dat er een andere zetelverdeling is dan een verdeling die resulteert in 50% voor de werkgeversorganisatie.

De heer **De Lange** (OSF): De pensioenfondsen hebben 40 jaar lang met de grootst mogelijke hardnekkigheid vastgehouden aan de bestuursstructuur, het paritaire model. Geloof de heer Postema werkelijk dat zij nu vrijwillig daarvan af zullen zien?

De heer **Postema** (PvdA): Ik weet niet of het zo interessant is wat ik geloof. Ik stel wel vast dat diezelfde partijen in de afgelopen 40 jaar iets heel erg moois hebben opgebouwd. Er zijn zeker fouten gemaakt, ook in de laatste jaren. Daar heb ik ook naar verwezen. Het gaat hierbij toch om de "beleggingsballon" waar velen van ons op enigerlei wijze mee van doen hebben gehad. Dat heb ik ook willen aangeven, maar het gaat mij echt te ver om te zeggen dat de systematiek, die pariteit, die samenwerking in de polder, iets slechts zou zijn. Wij hechten daar zeer veel waarde aan.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Is de heer Postema met ons van mening dat datgene wat werkgevers inleggen, gewoon arbeidsvoorwaarden betreft, maar dat dit straks moet leiden tot uitgesteld loon? Met andere woorden, het gaat hierbij niet om charitas. Het gaat gewoon om kosten van arbeid die

iemand die in dienst is bij de werkgever of die in dienst bij de ondernemer, anders zou verdienen, ware het niet dat bij het arrangement is afgesproken dat het wordt belegd in het pensioenfonds. Het is dus geen geld van de werkgever, maar van de werknemer. Is de heer Postema het daarmee eens?

De heer **Postema** (PvdA): Nee. Daar ben ik het niet mee eens.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Het loon dat u ontvangt van uw werkgever, is dus ook van de werkgever en niet van u?

De heer **Postema** (PvdA): Ik constateer dat de heer Thissen in zijn bijdrage een zeer, zeer liberale, bijna libertijnse opvatting heeft geuit. Naar mijn opvatting zou wat hij heeft gezegd, ertoe leiden dat pensioenen gewoon ophouden te bestaan. Het hele pensioenstelsel zoals we dat kennen, zou ophouden te bestaan. De heer Thissen gaf feitelijk aan dat het een dusdanig geïndividualiseerd recht is dat iemand daar blijkbaar individueel aanspraak op kan maken. Dan is het ook altijd de vraag op welk moment dat kan. Op elk moment dat je datbelieft. Er is dus eigenlijk sprake van een spaardepotito.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Nee, natuurlijk niet.

De heer **Postema** (PvdA): Nee, maar ik ga even mee in uw eigen redenering. Wat ik daar tegenover stel, heeft betrekking op de positie van de werkgever. Ik vind dat het niet louter een kwestie is van uitgesteld loon. Het is een kwestie van een arrangement tussen werkgever en werknemer, die ervoor zorgt -- dat is een groot goed -- dat mensen straks bij pensionering een zeker gesteld inkomen hebben binnen de grenzen van wat daar in termen van beleggingsresultaat nog van over is.

De heer **Thissen** (GroenLinks): De heer Postema is lid van de Partij van de Arbeid. Die partij heeft sinds de jaren van Paars de burger gedefinieerd als een zelfredzame burger, die zijn eigen arrangementen kan definiëren. Maar de heer Postema houdt nu ineens vast aan een bevoogdend paternalistisch stelsel van pensioenen. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat de burger, als het wordt vrijgelaten, elk moment dat hij dat wil, het geld zal vrijubelen om er een nieuwe caravan van te kopen. Maar niets is minder waar, want je wilt wettelijk vastleggen dat dit geld pas vrijkomt op het moment van daadwerkelijke pensionering. Wat is dat toch dat de heer Postema nu ineens denkt dat wij, als volwassen burgers, niet in staat zouden zijn om met individuele arrangementen, eventueel geadviseerd door vakbonden of consumentenbonden of wat voor collectiviteit dan ook -- hoe men zich ook maar wil organiseren -- gewoon in te leggen bij een pensioenfonds, een bank of een grote verzekeringsmaatschappij, waar wij volgens eigen arrangement, naar het idee van de burgerpolis, ons pensioengeld neerleggen, zodat wij kunnen cashen op ons 67ste? Dit is immers loon dat van jou is, van iemand die in loondienst is,

werkzaam is in een onderneming. Het is geen geld van de werkgever. Jij zet je in ten behoeve van een werkgever en daar krijg je loon voor. Een deel van het loon wordt weggezet in een spaarrekening die "pensioengeld" heet. Het wegzetten doen werknemers en werkgevers, maar het geld is van de werknemer en niet van de werkgever.

De heer **Postema** (PvdA): U lokt een tegenstelling uit die er volgens mij niet zozeer is. Ik heb proberen aan te geven -- volgens mij hebt u daarin gewoon iets gemist -- dat de tweedepijlerpensioenen in Nederland geen wettelijke verplichting zijn. Het gaat om een arrangement, waarvoor uiteindelijk vrijwillig wordt gekozen door partijen, verenigd in een sector of in een bedrijf. Er is dus geen wet volgens welke wij dat moeten doen. Vervolgens is het wel zo dat de overheid zich daarmee in sterkere mate is gaan bemoeien door dit ook nog eens fiscaal te faciliteren. Dat blijft mijn punt: het is niet louter uitgesteld loon. Het is ook een arrangement, en ik tel daar de zegeningen van. Ik ben het helemaal met u eens dat wij continu moeten bekijken of dit nog bij de tijd is en of het nog past bij de wijze waarop mensen nu kiezen. Zijn de uitvoerders daarin goed toegerust? Daarin ga ik helemaal met u mee. Ik hoorde u in eerste termijn zeggen -- en u hebt het feitelijk net herhaald -- dat wij daarin een mate van vrijheid hebben. Mijn reactie daarop is dat ik het helemaal niet erg vind dat, zoals wij ook een basiszorgverzekering hebben, partijen in de polder met elkaar afspreken dat wij gaan voor een belangrijke zekerheid bij ouderdom die boven de AOW uitstijgt. Als je dat niet doet op deze manier, vrees ik dat je daarmee juist de mensen die het wellicht straks het meest nodig hebben, in de klem zet.

De heer **Backer** (D66): Dit wordt een heel debat. Hoewel ik zeer geïnteresseerd ben in de opvattingen van de heer Thissen op dit punt en die voor een groot deel ook deel, wilde ik het toch even terugbrengen naar een technisch aspect. Wij zijn hier medewetgever. U hebt een flink aantal punten genoemd. Zo sprak u over "niet te wild experimenteren", technocratisch, het onafhankelijke model. U sprak verder over de one-tier board, waarbij ik eveneens vraagtekens heb. Hoeveel ervaring is daarmee in Nederland opgedaan? Vervolgens vroeg u of de staatssecretaris het nog eens uiteen wilde zetten. Misschien kan er nog een verdere stap worden gezet, zo voegde u eraan toe. Gesteld nu dat dit wetsvoorstel wet wordt, hoe moet de praktijk dan met deze redeneringen omgaan? De discussie hierover is immers niet afgerond. De governance is in dit model nog niet goed ingericht. Tegelijkertijd houdt u een pleidooi voor de goede waarden van het stelsel. Hoe kunnen die twee zaken met elkaar gerijmd worden? De goede waarden van het stelsel betwist ik evenmin, maar ze moeten wel vernieuwen. In die vernieuwing wordt er een voorstel gedaan, waarop veel kritiek is, van u en anderen, en ook van mij. Wij moeten echter wel helderheid geven over de wijze waarop de praktijk

hiermee straks moet omgaan. Ik heb het voorgevoel dat die helderheid niet van de staatssecretaris komt, maar dat is misschien prematuur.

De heer **Postema** (PvdA): De heer Backer zal het met mij eens zijn dat wij hier juist de opgave hebben om dingen te wikken en te wegen. Dat is precies wat ik doe, in alle eerlijkheid. Ik ga dus geen mooi praatje houden voor het een of voor het ander, ik probeer hier gewoon de mening van mijn fractie in al haar rijkheid te presenteren. Laat dus vooropgesteld zijn dat het feit dat wij hierover op onderdelen kritisch zijn, naar alle waarschijnlijkheid niet betekent dat wij in de eindafweging straks niet zullen zeggen: dit is een goede verdere stap naar de versterking van de besturen van onze pensioenfondsen. In die zin vind ik eerlijk gezegd -- als ik u behalve het "branding"-advies nog een tweede advies mag geven -- dat u uw positie wel heel snel weggeeft wanneer u nu al de handdoek in de ring gooit en niet het vertrouwen hebt dat de staatssecretaris ongetwijfeld ook heel goed naar de fractie van D66 zal luisteren.

De **voorzitter**: Een korte, nadere vraag, mijnheer Backer?

**

De heer **Backer** (D66): Een opmerking: ik zal dat straks toelichten in mijn betoog.

De **voorzitter**: Mijnheer Ester, u hebt nog een korte interruptie?

**

De heer **Ester** (ChristenUnie): Ik wilde nog even terugkomen op het punt van de jongeren. Wij hebben daarover gedebatteerd en u nam zelf deel aan de interruptie bij het CDA op dat punt. In uw eigen bijdrage -- ik heb de tekst er net nog even snel op gescreend -- bent u daarop eigenlijk helemaal niet verder ingegaan. Ik heb toch behoefte aan een reactie van uw fractie hierop. Hoe beoordeelt u het voorliggende wetsvoorstel als het gaat om de potentiële toetreding van jongeren? Vindt u dat het wetsvoorstel wat dat betreft in balans is?

De heer **Postema** (PvdA): Ik heb de wat ons betreft uitstekende bijdrage op dit punt van de CDA-fractie -- en u gaf daarop vanuit de ChristenUnie nog heel goede aanvullingen -- aangegrepen om onze adhesie te betuigen voor een punt dat ik door onze keuze van onderwerpen niet zelf heb kunnen adresseren.

*N

De heer **Elzinga** (SP): Voorzitter. Voorliggend wetsvoorstel kent een lange voorgeschiedenis, waarbij diverse partijen bij de behandeling van het wetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok reeds hebben stilgestaan, maar het kent ook een complexe en veranderlijke context. Hoewel dit voorstel zich specifiek richt op bestuur en toezicht van de

pensioenfondsen, is de gehele pensioenuitvoering, inclusief de pensioenopbouw en -uitbetaling, relevant voor het voorstel. Daarmee is dus ook het inmiddels twee jaar geleden gesloten pensioenakkoord tussen sociale partners van belang.

Ik hoef er niet aan te twijfelen dat de staatssecretaris goed beseft hoe maatschappelijk omstreden dat pensioenakkoord was. Zij mocht immers vorig jaar -- op dat moment was zij nog geen staatssecretaris -- met mij en nog drie andere kwartiermakers de vakbeweging uit de diepe crisis helpen leiden waarin deze door het pensioenakkoord terecht was gekomen. De meest omstreden onderdelen uit dat pensioenakkoord, te weten verhoging van de pensioenleeftijd, versoering van de opbouw, en vergroting en verschuiving van het risico, vinden niet hun weerslag in dit wetsvoorstel, maar beïnvloeden wel de relevante context.

Met dit wetsvoorstel worden de wettelijke regels voor het bestuursmodel en de medezeggenschap van de pensioenfondsen herzien. De memorie van toelichting geeft drie aanleidingen voor deze herziening: versterking van deskundigheid en intern toezicht; adequate vertegenwoordiging van alle risicodragers; stroomlijning van taken en organen. De financiële crisis heeft een aantal knelpunten rond bestuur en medezeggenschap prangender aan het licht gebracht. Onvoldoende deskundigheid en toezicht vertaalden zich pas in een ontoereikende dekkingsgraad van fondsen op het moment dat de financiële sector in crisis raakte, en een niet-adequate vertegenwoordiging in besturen bleek temeer toen duidelijk werd wie er voor het risico van deze financiële crisis zou gaan opdraaien.

De regering heeft voor voorliggend wetsvoorstel vele adviezen kunnen aanwenden: adviezen van de SER, al van ver voor het pensioenakkoord, van de commissies-Frijns en -Goudswaard en van verschillende organisaties van belanghebbenden en uitvoerders. Toch vreest mijn fractie dat dit voorstel nog niet rijp is en, wat misschien nog erger is, niet toekomstbestendig. In dat verband heb ik een aantal vragen.

Met betrekking tot de deskundigheid zijn dat de volgende. In de memorie van antwoord geeft de regering aan dat er een overgangstermijn is die ervoor zorgt dat de sector voldoende tijd zal hebben om voldoende kandidaat-bestuurders en -toezichthouders op te leiden en ervaring te laten opdoen. Klopt de conclusie dat het aantal deskundige bestuurders en toezichthouders nu nog niet toereikend is? Zijn er vervolgens deskundigen voorhanden die niet als vertegenwoordiger van werkgevers, werknemers of gepensioneerden willen optreden, maar wel als "onafhankelijke deskundige" tot een bestuur of toezichtsorgaan willen toetreden? Zo ja, waarom zouden zij dan niet namens een belanghebbende groep willen deelnemen? Zo nee, welk probleem wordt dan opgelost met het toevoegen van "onafhankelijke deskundigen" tot een bestuur en/of toezichthouder?

Is het instellen van intern toezicht effectiever of efficiënter dan extern toezicht, ook

indien de bevoegdheden van een intern toezichthouder beperkt zijn? Zou een grotere rol voor een externe toezichthouder mogelijk effectiever en efficiënter kunnen zijn? Welk recent succes van de instelling van een intern toezichtsmodel staat model voor het voorliggende voorstel tot een bestuursmodel met intern toezicht met beperkte bevoegdheden? Ik merk het volgende op over een adequate vertegenwoordiging van de risicodragers. De commissie-Goudswaard, de commissie Toekomstbestendigheid Aanvullende Pensioenregelingen, concludeert dat werknemers en pensioengerechtigden nu al risico's lopen ten aanzien van hun pensioenaanspraken en -rechten. Hoe vertaalt deze conclusie zich precies in dit wetsvoorstel, in de vorm van een meer adequate vertegenwoordiging van deze groepen risicodragers in besturen van en het toezicht op pensioenuitvoerders? Klopt de conclusie van mijn fractie dat pensioengerechtigden hun vertegenwoordiging beperkt zien ten opzichte van de wet-Koşer Kaya/Blok? En klopt het dat ten opzichte van de huidige praktijk, of althans de praktijk tot zo'n tien dagen geleden, voor invoering van de wet-Koşer Kaya/Blok, vooral de werknemers hun vertegenwoordiging beperkt zien? Hoe zijn deze beperkingen in vertegenwoordiging te rijmen met de conclusie van de commissie-Goudswaard dat juist deze groepen de risico's dragen? Deelt de regering de opvatting dat premieafspraken onderdeel zijn van het arbeidsvoorwaardenoverleg, en dat dit arbeidsvoorwaardenoverleg plaatsvindt tussen werkgevers en werknemers?

Ziet de regering ook, zoals de SP-fractie, dat de pensioenuitvoering voorts vooral en in toenemende mate bestaat uit het adequaat beheren van de premies die uit deze afspraken voortvloeien en het zorgdragen voor voldoende middelen om pensioenafspraken zo adequaat mogelijk na te komen? Ziet de regering de pensioenen en de opgebrachte reserves ten opzichte van toekomstige pensioenen of andere rechten ook als uitgesteld loon? Zo ja, ligt het dan niet voor de hand om de eigenaars van dit uitgestelde loon ook het beheer ervan te geven? Zo niet, wat wordt dan bedoeld met "adequate vertegenwoordiging van risicodragers"? Hoe beoordeelt de regering het risico voor werkgevers indien binnen een pensioencontract is geregeld dat het werkgeversdeel van de premie is gemaximeerd?

Ik kom op de toekomstbestendigheid. De pensioenwereld ondergaat grote veranderingen. Verschillende onderdelen van het op 10 juni 2011 afgesloten pensioenakkoord moeten nog worden uitgewerkt en door het parlement worden besproken en getoetst. De regering stelt voor om het Witteveenkader en dus de opbouw van de pensioenaanspraken te beperken, het financieel toetsingskader wordt aangepast en de Pensioenwet krijgt een update. Waar het precies toe zal leiden, is nog ongewis, maar het lijkt heel waarschijnlijk dat er verdere veranderingen aankomen. Ligt het dan voor de hand om eerst het governancemodel te wijzigen? Anticipeert onderhavig wetsvoorstel wel op de komende veranderingen en is het flexibel genoeg om de principes achter dit voorstel,

namelijk versterking van deskundigheid en toezicht, adequate vertegenwoordiging van alle risicodragers en stroomlijning, in de veranderende context te kunnen blijven toepassen?

De Raad van State vat het pensioenakkoord 2011 als volgt samen: "Het belang van de werkgever wordt in feite beperkt tot het betalen van de overeengekomen premie. Deelnemers en pensioengerechtigden moeten zelf ten volle het risico dragen van het beheer van het vermogen voor hun pensioenaanspraken of -uitkering." De Raad van State concludeert dan ook het volgende: "Tegen die achtergrond en in die situatie is het niet langer vanzelfsprekend dat werkgevers deel blijven uitmaken van de bestuurlijke organisatie van een pensioenfonds." De heer Thissen wees daar ook al op. Vanzelfsprekend is nog lang niet duidelijk of deze onderdelen van dat omstreden pensioenakkoord daadwerkelijk wet zullen worden. Stel dat in de toekomst inderdaad alleen deelnemers en pensioengerechtigden risico zullen dragen, wat is dan een adequate vertegenwoordiging in besturen en toezichthouders? En kan voorliggend voorstel daar dan in voorzien? Of moeten het bestuur van en het toezicht op pensioenfondsen dan opnieuw tegen het licht worden gehouden?

De heer **Thissen** (GroenLinks): Ik wil het volgende aan de heer Elzinga, maar ook aan de heer Postema vragen. Is de heer Elzinga nu ook lid van de liberale familie waar de heer Postema de fractie van GroenLinks onder schaarft? Dat wil ik graag van de heer Postema horen. Misschien vindt de heer Elzinga dat nu zelf ook, want dan kunnen we nog prachtige dingen gaan doen in de Kamer.

De heer **Elzinga** (SP): Vraagt u dat aan mij, mijnheer Thissen?

De **voorzitter**: Mag ik aannemen dat de vraag aan de heer Elzinga is gericht?

**

De heer **Elzinga** (SP): Ik behoor volgens mij niet helemaal tot dezelfde liberale familie als die waartoe de fractie van de heer Thissen volgens de heer Postema behoort. De heer Postema mag nu of in tweede termijn zeggen wat hij ervan vindt. Hij mag zijn mening ook voor zich houden; we zien het wel.

Ik wil nog een paar afrondende opmerkingen maken. Enkele fracties bepleiten diversiteit in de besturen, die mede tot uitdrukking zou moeten komen in de representatie van de generatie 35-min in deze besturen. Voor de goede orde merk ik op dat ook mijn fractie voor de motie-Thissen over vertegenwoordiging van de jongere generatie in besturen heeft gestemd. Voor mijn fractie staat echter wel de kwaliteit voorop. Alle generaties lopen namelijk een groot risico als kwaliteit niet vooropstaat. Bovendien zie ik niet veel heil in een benadering waarin generatiebelangen en een potentieel generatieconflict steeds worden benadrukt. Veel liever blijven wij de intergenerationale solidariteit uitdragen. Als wij in

deze Kamer wat betreft pensioenen echt iets voor jongeren willen doen, voor de jongere generaties, dan hebben wij later dit jaar een fantastische kans als de beperking van de pensioenopbouw wordt besproken.

Ik sluit mij aan bij het pleidooi van verschillende fracties om vooral ten aanzien van het overgangsrecht en de gevolgen van het aannemen van deze wet, in samenloop met de wet-Koşer Kaya/Blok, nadere toelichting te verstrekken aan het veld. Kan de staatssecretaris hierover maximale helderheid geven?

De heer **De Lange** (OSF): De heer Elzinga spreekt over intergenerationale solidariteit. Hij sprak prachtige woorden en niemand die bij zinnen is, kan daar tegen zijn. Als wij echter naar het systeem van aanvullende pensioenen kijken en het idee hanteren dat altijd door iedereen en op elk moment een kostendekkende premie wordt betaald, zorgt in wezen elke generatie voor haar eigen pensioen. Er zijn een paar effecten die roet in het eten gooien, met name de vergrijzing. We moeten het effect van de vergrijzing echter niet overdrijven. Als iedereen altijd een kostendekkende premie betaalt, geeft de vergrijzing maar problemen op het niveau van 5% - - in elk geval minder dan 10% -- van de totale pensioensom. Kunnen we een pleidooi voor intergenerationale solidariteit niet het beste inhoud geven door ervoor te zorgen dat iedereen op elk moment een kostendekkende premie betaalt? Is dat niet een handige invulling van het begrip "intergenerationale solidariteit"?

De heer **Elzinga** (SP): In het ideale geval zijn de premies zo kostendekkend mogelijk. Internationaal wordt ons stelsel zo geroemd omdat wij een mix hebben. Wij hebben deels een omslagstelsel en deels een spaarstelsel, waarin we, als het goed is, kostendekkend premie betalen voor een toekomstig pensioen in de tweede pijler. Met de wijsheid achteraf weten wij ook -- hoewel sommigen er al eerder op hebben gewezen -- dat het de afgelopen twintig jaar niet altijd zo geweest is, dat de premies misschien kunstmatig laag zijn gehouden en dat de rendementen te hoog zijn ingeschat.

Het probleem van een spaarpot waar je een bepaald te verwachten rendement op moet maken, is dat je nooit zeker bent over het rendement, zelfs niet als je de spaarpot collectief beheert. Zelfs als je de risico's heel laag houdt, weet je het nooit zeker. Een crisis zoals die van de laatste tijd kun je niet altijd van tevoren zien aankomen. Zelfs de meeste geleerden hebben die crisis helaas niet zien aankomen.

Het uitgangspunt is heel goed, en dat moet zeker blijven bestaan, maar er moet ook altijd een mechanisme zijn dat je op een gegeven moment een afspraak maakt. Als je niet in staat bent geweest om kostendekkend in te leggen, moet je op een gegeven moment zeggen: oké, we dreigen in een tekortsituatie te komen, hoe gaan we de kostenpost dichten? In het huidige pensioenstelsel kan dat heel goed. Ik ben dan ook met de heer Postema van mening dat we een mooi systeem hebben waarin ook de werkgevers mede

verantwoordelijkheid dragen en daarom ook in de besturen zitten. Zij zijn namelijk bereid om een deel van de risico's te dekken. Dat stelsel dreigt nu te worden veranderd, maar daarover praten wij op een ander moment. Dan is het in besturen handhaven van werkgevers ineens niet meer zo vanzelfsprekend.

Mijn fractie heeft een vijftiental kritische vragen gesteld en kijkt met interesse uit naar de beantwoording van de staatssecretaris.

*N

De heer **Kok** (PVV): Voorzitter. De pensioenwereld is drastisch in beweging en staat voor ongekende uitdagingen en ingrepen. Er is sprake van een "perfect storm" waarbij diverse externe ontwikkelingen in de tijd samenvallen en de financiële positie van de fondsen zwaar aantasten. De grote vraag is of het om een tijdelijke dip gaat of dat Nederland geconfronteerd wordt met een volledige implosie van ons ooit zo gekoesterde unieke pensioenstelsel, kort geleden nog aangeprezen als het beste stelsel ter wereld. Het bestaan van de pensioenfondsen en het stelsel staat fundamenteel op het spel. De zuinigheid die is betracht door in kapitaaldekking een ongekend groot vermogen op te bouwen tot zo'n 1.000 miljard, heeft onverwachte schaduwkanten opgeleverd.

Het vertrouwen van de deelnemers in hun pensioenfonds is sinds 2008 dramatisch gedaald naar slechts 55% in 2012. Mensen hebben grote zorgen over hoogte en zekerheid van toekomstige pensioenuitkeringen. Waar tot voor kort pensioen stond als een huis, staat nu ook deze zekerheid onder water en zijn alle rooskleurige verwachtingen vrijwel volledig verdampt. Wie durfde ooit te denken dat er kortingen zouden plaatsvinden, naast het feit dat er over een reeks jaren niet geïndexeerd is? Een ding is voor onze fractie helder: de toekomst van het pensioen is niet meer wat die geweest is.

Als wij naar de onderliggende oorzaken kijken, is een directe relatie te onderkennen met de bankencrisis en de schulden crisis, niet in de laatste plaats die op Europees niveau. Andere factoren zijn de vergrijzing en de gestegen levensverwachting, die de verplichtingen van pensioenfondsen fors verzwaren. Ook is de afhankelijkheid van de financiële markten sterk toegenomen als gevolg van een grotere diversificatie in beleggingen. Ten slotte is de rekenrente sterk gedaald, waardoor de dekkingsgraden fors zijn afgenomen en veel fondsen inmiddels in onderdekking verkeren. De kans om daar nog uit te komen zonder kleerscheuren als premiestijgingen, kortingen en verslechtering van aanspraken, is wel heel klein.

Dit probleem wordt in feite veroorzaakt door de forse interventies en dito liquiditeitssteun aan de bankensector in Europa, met als voorlopig dieptepunt de recente uitspraken door de heer Draghi om de rente zo ongeveer op nul te zullen zetten. Er stroomt inmiddels gratis geld uit de Europese dorpspomp ten gunste van banken die juist bepalend zijn geweest voor de crisis. Het effect

daarvan op de pensioenfondsen is desastreus. Zonder deze kunstmatige verstoringen zou de dekkingsgraad van alle pensioenfondsen minimaal 10% hoger zijn geweest. Dit is zeker niet bevorderlijk voor de lopende discussie over de inhoud en het bestaan van het stelsel.

In dat verband is de toezegging van toenmalig minister Kamp om de zogeheten UFR-rente te hanteren een loos gebaar, omdat deze systematiek voor de eerste twintig jaar niets oplost, maar juist bijdraagt aan vergroting van de problematiek en het gecreëerde gevoel van urgentie om al direct het pensioenstelsel en de fiscale pensioenopbouw aan te pakken ten gunste van het begrotingstekort op korte termijn. Daarop kom ik later nog terug.

De rust die in pensioenland decennialang bestond, is plotseling verdwenen. Het resultaat is dat niet alleen het stelsel onder druk staat, maar ook de wijze waarop pensioenfondsen bestuurd worden, getuige het voorliggende wetsvoorstel. Waar tot voor enkele jaren besturen in relatieve rust en op bijna paternalistische wijze konden werken, dient nu expliciet te worden bewezen dat ze deze tijd professioneel tegemoet kunnen gaan. Met een populair gezegde: when the going gets tough, the tough get going! Wij hebben dan wel mensen nodig die kunnen besturen in moeilijke tijden, geen mooiweerzeilers.

Dit impliceert dat besturen nu zelfstandig en proactief zullen moeten acteren in plaats van achterover te leunen en te vertrouwen op de automatische werking van de markt en de immer stijgende koersen en onvoorwaardelijke toekenning van ook steeds geïndexeerde pensioenen. Zij moeten op basis van deskundigheid heldere afwegingen maken over met name ambitie, beleid en risico, in plaats van sturen op de automatische piloot van min of meer bewezen ervaringen in het verleden. Deze blijken nu geen garantie meer te zijn voor de toekomst.

Daar komt bij dat de deelnemers bij ontbreken van vertrouwen, meer communicatie en openheid eisen over risico's, verwachtingen en het gekozen strategisch beleid, inclusief geleverde performance in termen van gevoerd bestuur, rendement, uitvoering -- bijvoorbeeld bij contractuele uitbesteding en uitvoeringsorganisaties -- en dienstverlening. Dat geldt net zo hard voor de kosten die te maken hebben met de uitbesteding van beleggingen aan externe, vaak buitenlandse vermogensbeheerders, private-equitypartijen en wat dies meer zij. Ook onlangs werd weer eens duidelijk dat de beloningen daarvoor buitengewoon fors zijn. Het is niet uit te sluiten dat dit de foute prikkels geeft voor hoge risico's. De moral hazard lijkt in deze kringen zeer hoog. Daarnaast is het zeer de vraag of dit proces voor de pensioenfondsen zelf transparant en onder controle is.

Het focuspunt van dit wetsvoorstel ligt in dit totaal kader op een vernieuwde positie en rolinvulling van het bestuur. Zoals de commissie-Frijns in haar rapport Onzekere zekerheid uit 2010 al betoogt, gaat het om de kernpunten van daadwerkelijke onafhankelijkheid en deskundigheid.

Net zo belangrijk is de inrichting van een adequaat intern en extern toezicht, alsmede een adequate vertegenwoordiging van alle risicodragers. Checks-and-balances zijn meer dan ooit geboden.

Dat pas vanaf de eerste crisis in 2008 de urgentie zich laat voelen tot versterking van bestuur, heeft meer dan met een gevoel van urgentie te maken met het simpele feit dat bij laag water de wrakken bovenkomen. Dat het zo veel rapporten en jaren later tot een wetsvoorstel komt, is waarschijnlijk meer te danken aan de omstandigheid dat de crisis niet vanzelf over is gegaan en het vertrouwen tot het nulpunt is gezakt, dan aan een echt beleefde intentie tot hervorming.

Saillant is dat DNB recent stelde dat ruim een derde van alle kandidaten voor een bestuurspositie niet voldoet. Hoe het staat met zittende bestuurders, laat zich raden. Dit is een ingebakken probleem dat niet op korte termijn te herstellen is en tot een gemankeerde start leidt. Het hanteren van een open norm is hierbij weinig helder. Dat geldt ook voor de eis van geschiktheid in plaats van een eis van aantoonbare deskundigheid, die je nu zou mogen verwachten. Daarbij komt dat herstel van vertrouwen broodnodig is. Een tweede negatief aspect om te komen tot een meer adequaat handelend bestuur is gelegen in de dubbelepettenproblematiek; bestuurders komen nu uit werkgevers- en werknemersorganisaties en hebben als zodanig conflicterende belangen. Dit komt de geloofwaardigheid niet ten goede. Het wetsvoorstel beoogt op dit punt enig soelaas te bieden door gepensioneerden op te nemen in het bestuur.

Het mag duidelijk zijn dat de materie en de uitdagingen complex zijn en dat de problematiek niet wordt opgelost met nodeloos ingewikkelde modellen. Het risico is groot dat onder druk van de huidige omstandigheden de oude wijn in nieuwe zakken terugkeert.

Terug naar het wetsvoorstel zelf, dat in essentie slagvaardigheid van bestuur en herstel van vertrouwen beoogt. Deze begrippen zijn op vele manieren in te vullen en er is geen uniform schema voor, hetgeen de eenduidigheid moeilijk toetsbaar maakt. Per fonds dienen keuzes te worden gemaakt. In dit verband wijs ik op het recente rapport van de werkgroep Integriteit pensioenfondsen, waarin onder de titel Kijken in de spiegel handvatten worden geboden om het bestuur te verbeteren. Aan de hand van beleidsdilemma's dient het bestuur idealiter algemene uitgangspunten te formuleren. Er is niet gekozen voor harde regels. Mijn fractie heeft niet de indruk dat dit fundamentele rapport een wezenlijke rol heeft gespeeld in dit kader.

Het voorliggend wetsvoorstel is na zo'n 32 amendementen en drie nota's van wijziging op zijn zachtst gezegd behoorlijk complex geworden; ik zou bijna zeggen "clear as mud". Het is zeer de vraag of de primair beoogde doelen van versterking van deskundigheid en intern toezicht, adequate vertegenwoordiging van alle risicodragers en ten slotte stroomlijning van taken en organisatie, wel gerealiseerd worden. Daarmee zouden uiteindelijk

transparantie en herstel van vertrouwen moeten worden bereikt.

In het primaire wetsvoorstel was nog sprake van twee basisbestuursmodellen: het bestaande dualistisch paritair model, met toevoeging van pensioengerechtigden en eventueel externe deskundigen, en het nieuwe, onafhankelijke model van volledig externe deskundigen, gecontroleerd door een belanghebbendenorgaan. Onder druk van fracties en pensioensector is daar later de nog veel nieuwere, sinds 2012 uit de VS overgewaaid figuur van one-tier board bij gekomen, waarin management en toezicht gezamenlijk het beleid uitmaken. Deze nieuwe figuur heeft geleid tot in totaal vijf modellen. De regering gaat er gemakshalve van uit dat het bestuur van een pensioenfonds goed in staat is om een keuze te maken tussen al deze vormen van, in onze ogen, doorgesloten modelfetisjisme. Daarnaast zijn er vragen te stellen over de vertegenwoordiging door de vakbonden.

Zonder in extenso in te gaan op deze vijf modellen in termen van voor- en nadelen, is de fractie van de PVV van oordeel dat dit veelvoud aan modellen de suggestie wekt van een optimalisering van keuzemogelijkheden. In feite gaat het echter om een langsepende exercitie met een ogenschijnlijke modelverfijning, ten slotte uitmondend in een hoge tekentafeldiscussie die mede wordt veroorzaakt door een in ons land onbewezen one-tiermodel met ingebouwde fricties in rolinvulling. Onder het motto van keuze in maatwerk wordt een ondoorzichtig shopgedrag gepromoot waarbij de bestaande structuren belemmerend kunnen werken.

Deze modelmatige schijnbenadering biedt geen enkele garantie voor onafhankelijkheid en gewenste professionaliteit. Dit vindt bevestiging in het nader rapport, waarin staat: "Er is bewust voor gekozen de nadere uitwerking van een aantal onderwerpen over te laten aan de partijen in het veld om ruimte te bieden voor maatwerk per fonds." Dit zou een plaats moeten krijgen in een nieuwe code voor goed pensioenfondsbestuur. Daarnaast zouden de besturen zelf het best in staat zijn maatregelen te nemen gericht op verbetering van hun deskundigheid. Gaat de slager zijn eigen vlees keuren? Veel, zo niet te veel, wordt overgelaten aan het veld. Waar raakt dit het wettelijk toezichtsterrein van DNB en de AFM? Het is zeer de vraag of de door Frijns cum suis aangereikte handvatten om tot een weloverwogen bottom-upbenadering van het model te komen, überhaupt een rol gaan spelen. De black box ligt op de loer en daarmee het verlies aan eenduidigheid in beleid.

Het zicht op een evenwichtige belangenverhouding van alle stakeholders is zeker niet gewaarborgd. Kernpunt blijft de positionering van alle groepen risicodragers in de verschillende gremia. In dit verband merk ik op dat in elk toekomstig nieuw stelsel dat de facto het karakter krijgt van een DC-regeling, de risico's vrijwel geheel bij de deelnemers en pensioengerechtigden komen

te liggen. Graag hoort mijn fractie of met deze ontwikkeling rekening is gehouden.

Naast het in het bestuur georganiseerd toezicht, geeft het wetsvoorstel ook het extern toezicht meer bevoegdheden in de vorm van een onafhankelijke raad van toezicht of een visitatiecommissie. Zonder te verzanden in een detaildiscussie, moet helder zijn dat de taken van bestuur en raad scherp zijn afgebakend. De raad van toezicht dient voldoende bevoegdheden te hebben, achteraf en ook op de besluitvorming. Graag hoor ik of de aan de raad toegekende goedkeuringsrechten zodanig zijn dat een effectief toezicht mogelijk is. Zo zou de raad het beloningsbeleid moeten goedkeuren. De nadere regels bij AMvB ten aanzien van een beheerst beloningsbeleid ontbreken echter. Waarom hoort het sanctioneren van bestuurders niet tot de bevoegdheden? Evenmin is duidelijk waarom de benoemingsprocedure voor leden van de raad van toezicht is overgelaten aan de partijen in het veld. Ook hier wordt de nieuwe code voor goed bestuur node gemist. Ik hoor hier graag een reactie op van de staatssecretaris.

Pensioengerechtigden komen, in navolging van het initiatiefvoorstel van de voormalig Tweede Kamerleden Koşer Kaya en Blok, verplicht in het bestuur, zij het met een voorgestelde maximering van 25% van het aantal zetels. Daar duidelijk is dat de risico's substantieel verschuiven naar de deelnemers en gepensioneerden, is het de vraag of de voorgestelde maximering wel recht doet aan de sterk verzwaarde positie van deze groep. Is de 25% niet erg arbitrair? Is deze te beschouwen als de bedoelde adequate vertegenwoordiging van deze groep? Heeft de introductie van het begrip "premiemaximalisatie" in dit verband wel zin? Overigens blijft de positie van jongeren een aandachtspunt.

Er knelt nog een ander punt, namelijk dat het wetsvoorstel gefaseerd in werking treedt en een overgangperiode kent van één jaar, dus tot juli 2014. In die periode moet de groep pensioengerechtigden een plaats krijgen in het paritaire bestuur. Tevens moet een keuze voor een model worden gemaakt en moeten mogelijk ook andere majeure besluiten worden genomen, zoals de keuze voor een nieuw pensioencontract. De kans is groot dat gepensioneerden de boot missen. Wat is de rol van DNB in deze periode en hoe is deze problematiek te ondervangen?

Opmerkelijk is dat de Raad van State in zijn advies stelt dat de gestelde doelen ten aanzien van transparantie en versterking van intern toezicht niet in voldoende mate worden bereikt en de beide primair voorgestelde modellen niet voldoen aan de uitgangspunten met betrekking tot versterking van deskundigheid en de versterking van de positie van sociale partners, deelnemers en pensioengerechtigden. Bovendien is de Raad van State niet overtuigd van de wenselijkheid van een keuze uit deze twee modellen, die materieel grotendeels gelijk worden geacht. Dat is zware kritiek. Als je deze lijn door zou trekken, zou je kunnen stellen dat de later geïntroduceerde modellen op basis van one-tier weinig toegevoegde

waarde hebben en een keuze alleen maar verder bemoeilijken. Waarom is geen eenduidig model voorgesteld met hardere regels in plaats van deze polderselectie, die maatwerk suggereert en willekeur ademt? Ik hoor hier graag een reactie op van de staatssecretaris.

De noodzaak om de governance van pensioenfondsen fundamenteel aan te pakken, staat niet ter discussie. Versterking van deskundigheid en intern toezicht, alsook een betere vertegenwoordiging van alle risicodragers zijn meer dan ooit geboden. De tijden zijn al langer ingrijpend veranderd en de fondsen lopen erachteraan. De fractie van de PVV is er echter niet van overtuigd dat met de voorgestelde wijzigingen de gestelde doelen worden bereikt. Bewezen geschiktheid en deskundigheid zijn nog steeds niet geregeld, belangen blijven door elkaar lopen, de diverse modellen zijn minder eenduidig, een adequate vertegenwoordiging blijft discutabel en transparantie in bestuur ontbreekt. Herstel van vertrouwen lijkt verder weg dan ooit.

Ten fundamentele ten slotte nog het volgende. Wellicht nog belangrijker dan verbetering van governance, is het feit dat tegen die achtergrond, en in feite tegelijkertijd, het pensioenstelsel in stilte wordt uitgehold. Via de simpele ingrepen in het fiscale Witteveenkader is de bijl aan de wortel van het pensioenstelsel gelegd. Tegenover de door dit kabinet gepretendeerde mythe van een adequaat pensioen, staat de realiteit dat deelnemers genoeg moeten nemen met minder dan de helft van het laatstverdiende loon of moeten doorwerken tot ze er bij neervallen. Het beste pensioenstelsel ter wereld is daarmee definitief de nek omgedraaid. De gedachte dat dit via premieverlaging zo'n 3 miljard zal opbrengen, getuigt van een naïef wensdenken. De discussie hierover ziet mijn fractie graag tegemoet na de zomer. Voor dit moment kijken wij graag uit naar de beantwoording door de staatssecretaris.

*N

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Voorzitter. Het is een belangrijk onderwerp dat wij vandaag in de Kamer bespreken. De VVD-fractie ziet uit naar een serieus debat met de regering. Het gaat in dit wetsvoorstel in biologische termen -- de heer Postema verwees ook al even naar de biologie -- om het jachtterrein, niet om de buit. Het gaat om de vraag wie het pensioengebied beheert en beheerst. Het gaat niet om de inhoud en de hoogte van de pensioenen. Wie het gebied beheerst, heeft daarna echter wel grote invloed op het veroveren van de buit. Ik zal de verleiding weerstaan om het over de buit te hebben. Ik zal dus niet over de actuele situatie praten. Daarover komen wij later nog in deze Kamer te spreken.

Het gaat nu dus om degenen die de pensioenen van de pensioengerechtigden en van de toekomstige pensioengerechtigden uitvoeren. Het wetsvoorstel kent drie uitgangspunten, namelijk vergroting van deskundigheid, later geschiktheid genoemd, van het bestuur en versterking van het interne toezicht, een adequate vertegenwoordiging

van alle risicodragers en stroomlijning van taken en organen.

Laat ik het maar meteen zeggen: het wetsvoorstel is ons niet meegevallen. Het was lastig om er grip op te krijgen. Ik heb mij afgevraagd waardoor dat kwam. Er zijn ten minste drie redenen voor aan te wijzen. Ik zal ze noemen. Daarna ga ik er verder op in en weef ik mijn vragen eromheen. De eerste reden is dat het wetsvoorstel rommelig is opgezet. De tweede is dat er sprake is van onduidelijke keuzes in de regelingen waar het gaat om uniformiteit versus maatwerk. De derde reden is dat er onduidelijkheid is over de uitvoering van de taken, de rolverdeling tussen bestuur en raad van toezicht, tijdsbeslag en dergelijke. Deze laatste onduidelijkheid werd het afgelopen weekend grotendeels weggenomen door de toezegging van de conceptwijziging van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen en het Besluit uitvoering Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling. Het had deze woordvoerder wel wat werk gescheeld als de Kamer deze besluiten eerder had ontvangen.

Over de kwaliteit van het wetsvoorstel zeg ik het volgende. In de eerste plaats maakt het wetsvoorstel een onsystematische en rommelige indruk. Wat is er nu eigenlijk in geregeld? De governance van de pensioenfondsen, maar niet meer dan dat, en dat ook nog niet eens volledig. De structuur is namelijk zeer gelaagd. Behalve met deze wet en met andere wetten die van toepassing zijn, hebben we te maken met diverse AMvB's -- die nog niet allemaal bekend zijn -- met statuten en reglementen van pensioenfondsen, en met aanbevelingen, convenanten en codes waaronder de Code Pensioenfondsen. In de nota naar aanleiding van het nader verslag lezen we dat deze code, evenals het Besluit beheerst beloningsbeleid, verankerd zal worden in een AMvB. Het besluit over het beloningsbeleid hebben we ontvangen. Wordt de code ook nog in een AMvB opgenomen? Betekent dit ook dat de regering er inhoudelijk nog iets van vindt? Of krijgt deze code ongewijzigd via een AMvB werking, vergelijkbaar met de wijze waarop dat is gegaan bij de code-Tabaksblat? Onhelder is waarom wat waar geregeld wordt. Welke visie zit erachter?

Mijn fractie heeft dus twee bezwaren op dit punt. In de eerste plaats is dit een rommelig wetsvoorstel en in de tweede plaats is onhelder wat waar waarom is geregeld. Mijn vragen aan de staatssecretaris zijn de volgende. In de eerste plaats vraag ik waarom ze zo'n chaotisch wetsvoorstel heeft ingediend. Waarom is het wetsvoorstel niet netjes systematisch opgezet? Is dat het gevolg van de consultatie en de verschillende belangen die spelen? Dit is misschien een retorische vraag. Waarom heeft de regering niet gedaan wat van haar mag worden verwacht, namelijk knopen doorhakken en gemotiveerd keuzes maken, ook al zullen niet alle belanghebbenden het ermee eens zijn?

Mijn tweede vraag is, welke visie er ten grondslag ligt aan de gelaagdheid van het wetsvoorstel. Ik noem een voorbeeld. In het wetsvoorstel zelf worden vrij uitvoerig de

samenstelling van bestuur, toezicht en verantwoordingsorganen geregeld. In de statuten moet vervolgens worden voorgeschreven op welke wijze de leden van de organen worden benoemd en ontslagen. In de code wordt vervolgens geregeld welke maximale benoemingstermijnen er zijn. Welke visie ligt er dus ten grondslag aan de gelaagdheid?

Ik kom op mijn tweede punt over de kwaliteit van het wetsvoorstel. De pensioenfondsen die het betreft, zijn zeer uiteenlopend. Er zijn kleine ondernemingspensioenfondsen, maar ook beroepspensioenfondsen en heel grote bedrijfstakpensioenfondsen. De complexiteit wordt verhoogd doordat er, mede als gevolg van amendementen, uit vijf besturingsmodellen moet worden gekozen. Sommige onderwerpen worden in het wetsvoorstel gemeenschappelijk geregeld en andere specifiek. Enerzijds wordt er over sommige onderwerpen vrijwel niets geregeld, ongeacht of het gaat om een ondernemingspensioenfonds of om een bedrijfstakpensioenfonds, om een groot of om een klein pensioenfonds. Men kan dan allemaal voor alle modellen kiezen. Anderzijds zijn sommige onderwerpen heel gedetailleerd geregeld in de wet. Kortom, er is spanning tussen uniformiteit enerzijds en diversiteit en maatwerk anderzijds. Daarbij staat maatwerk voor: de wetgever laat de uitwerking aan het veld over.

Een van de onderwerpen die wel gedetailleerd is geregeld in het wetsvoorstel, is de zetelverdeling in het bestuur in het paritaire bestuursmodel. Met name over de zetels voor de pensioengerechtigden is veel geregeld. Het gaat er hierbij om, wie de macht heeft in het bestuur van de pensioenfondsen. Hoe ga je als regering om met machtsverdeling? Hierbij heeft de regering dus wel een keuze gemaakt en de knoop doorgehakt. De vraag is daarbij echter: waarom heeft men hiervoor gekozen?

Ik wil in dit kader de volgende vragen stellen aan de staatssecretaris. De eerste vraag is, welke reden ervoor is, één groep te maximeren, in casu de pensioengerechtigden. De regering schrijft tegelijkertijd immers in het wetsvoorstel dat zij wil dat de belanghebbenden op een zo evenwichtig mogelijke wijze worden vertegenwoordigd. Mijn tweede vraag is of dit te rechtvaardigen is vanuit dat oogpunt. De staatssecretaris schrijft in de memorie van antwoord dat een grote vertegenwoordiging van pensioengerechtigden in het bestuur zou kunnen leiden tot een te conservatieve beleggingsstrategie. Is dit niet in strijd met wat zij elders in de memorie van antwoord schrijft? Op pagina 7 staat: ook al zit men namens een bepaalde geleding in het bestuur, toch dient de betreffende bestuurder zich bij de vervulling van zijn taak te richten op de belangen van alle bij het pensioenfonds betrokken personen.

Waarop is verder die 25% gebaseerd? Dat percentage is in elk geval niet gebaseerd op een evenwichtig belangenverdeling.

De heer **Nagel** (50PLUS): Mevrouw Kneppers stelt een aantal vragen die op zich interessant zijn. Nog interessanter vind ik de vraag wat zij zelf vindt. Ik

heb onder andere gesproken over het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok. De VVD zei daarover toentertijd dat er geen enkele reden was om te maximeren. Ik hoor nu geen standpunt van mevrouw Kneppers, maar zij stelt wel een paar vragen. Die vragen zijn al in de Tweede Kamer en in het voorlopig verslag aan de orde geweest. Laat mevrouw Kneppers haar eigen mening eens geven. Wat vindt zij van de maximering?

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Ik ben vooral geïnteresseerd in wat de regering hiervan vindt. Ik vind het antwoord niet bevredigend dat in het nader voorlopig verslag of in het verslag staat. Als ik dat wel bevredigend had gevonden, had ik dit nu niet opnieuw gevraagd. Ik wacht daarom nu eerst de antwoorden van de staatssecretaris af.

De heer Nagel heeft mij in zijn eerste termijn ook een vraag gesteld over de fractie in de Tweede Kamer. Ik kan hem niet nader toelichten waarom de fractie in de Tweede Kamer hiermee akkoord is gegaan. In de Eerste Kamer hebben wij onze eigen standpunten. Als dat ook voor alle andere fracties geldt, heeft de Eerste Kamer een functie. Als wij allemaal vinden wat onze fracties in de Tweede Kamer vinden, kunnen we de Eerste Kamer wel opheffen. De Telegraaf lees ik niet. Ik heb niet gelezen dat daarin stond dat de VVD de PvdA in de klem heeft. Dat zal ongetwijfeld het geval zijn. In andere kranten lees ik echter dat het omgekeerde het geval is.

De heer **Nagel** (50PLUS): De vraag over de maximering is niet nieuw, maar speelt ook een rol in het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok. De VVD-fractie heeft destijds bij herhaling betoogd dat de maximering niet nodig zou zijn. Dit is zowel in de Tweede Kamer als hier behandeld. De VVD was ervoor.

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Ik heb toch niet gezegd dat ik er niet voor zou zijn?

De heer **Nagel** (50PLUS): Nee, maar waarom hebt u dan op dit moment hierover helemaal geen mening? Waarom moet u nu hiervoor het antwoord van de staatssecretaris afwachten? U hebt hierover toch een opvatting? U had er in ieder geval een opvatting over. Is die soms gewijzigd?

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Nee, die is niet gewijzigd.

De heer **Nagel** (50PLUS): Dan concludeer ik dat mevrouw Kneppers het met mijn fractie eens is op dit punt. Ik concludeer dat zij met ons vindt dat die maximering niet nodig is.

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Dat mag de heer Nagel concluderen. Ik weet echter nog niet waarvoor dat precies in de plaats zou moeten komen.

De heer **Backer** (D66): Dat lijkt mij een bemoedigend antwoord.

Aansluitend op de vraag over de 25% is in de schriftelijke discussie ook discriminatie als argument belicht. Dit is met name gebeurd vanuit het perspectief van het Europees recht. Daarbij komen we dus op een vraag over rechtmatigheid. Op vragen van het CDA antwoordt de regering: richtlijn 2000/78 is niet van toepassing. Ik ben zo eigenwijs om daarover met de regering van mening te verschillen. Dat doen ook een aantal juristen van wie wij brieven hebben ontvangen. Zij bekijken dit punt niet vanuit het oogpunt van belangenbehartiging, maar met een juridische blik. Het Europese Hof heeft uitspraken gedaan over de verplichtstelling en de solidariteit. Daarmee is toegestaan dat er voor solidariteit inbreuk is gedaan op het kartelverbod. Het gevaar van dit debat is volgens mij dat de discussie hierover, die voor het stelsel van fundamenteel belang is, terug kan komen als de discriminatievraag voor het Europese Hof wordt gebracht. Volgens mij zou het een heel riskante operatie zijn als we die richting op zouden gaan. Deelt mevrouw Kneppers deze zorg? Is zij het met mij eens als ik stel dat de regering iets te lichtvaardig over dit onderwerp heen is gegaan? Vindt zij ook dat de regering dit nog een keer zou moeten bezien?

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Ik vrees dat ik de heer Backer teleur moet stellen. Ik heb niet alle jurisprudentie bestudeerd. Ik heb hierover echter wel een expliciete opvatting. Volgens mij is hierbij geen sprake van discriminatie. Ik heb mijn vragen heel bewust geformuleerd. Dit probleem had zich namelijk ook voorgedaan als er een andere categorie zou zijn gemaximeerd. Als bijvoorbeeld het maximumaandeel werknemers zou zijn gesteld op 25%, hadden we eigenlijk hetzelfde probleem gehad. Dan hadden we ook niet over discriminatie gesproken, of in elk geval niet over leeftijdsdiscriminatie. Ik ben dus van mening dat er hierbij geen sprake is van leeftijdsdiscriminatie. Je zou hooguit kunnen zeggen dat er sprake is van ongelijke behandeling van een bepaalde categorie. Daarover bestaan echter geen richtlijnen. Ik ben daarvan dus nog niet heel overtuigd. Ik heb echter wel gezegd dat ik vind dat de regering een opvatting moet hebben over de vraag waarom het aandeel van één groep wordt gemaximeerd. We hebben het daarbij nu over de pensioengerechtigden, maar het had in principe ook een andere groep kunnen zijn.

De heer **Backer** (D66): Ik wacht het antwoord even af.

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Mijn derde punt hangt samen met het vorige punt dat ik noemde. Het gaat in dit wetsvoorstel over de organen die de pensioenen uitvoeren. Die organen zijn een bestuur, een toezichthoudend orgaan en een verantwoordingsorgaan of een belanghebbend orgaan.

Over de taken van het bestuur heeft mijn fractie de volgende vragen. Veranderen de taken door de gewijzigde besturing? Verandert de zwaarte van de taken? Heeft de staatssecretaris een beeld

van de rechtspositie van de bestuursleden, wel of niet in loondienst bij een pensioenfonds, met name in het onafhankelijke model?

Wordt in het paritaire en in het paritaire gemengde model de huidige situatie gecontinueerd waarbij de werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers geen arbeidsrelatie met het pensioenfonds hebben, maar met de betreffende werkgevers- of werknemersorganisatie namens welke zij aan het bestuur deelnemen? Ik stel deze vraag omdat de bepalingen over de beloningen en het beloningsbeleid in het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen en in de code niet in de richting wijzen van continuering. Ik snap wel dat in het onafhankelijke model bestuursleden een vergoeding ontvangen ten laste van het pensioenfonds, evenals leden van de raad van toezicht in alle modellen en de pensioengerechtigden. Mijn concrete vraag is of dit ook gaat gelden voor de werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers. Of zullen zij, zoals in de huidige situatie, geen enkele beloning ontvangen omdat ze al een salaris van hun werkgever ontvangen, dan wel krijgen zij vacatiegeld dat afgedragen wordt aan hun organisatie? Dat zou ik terecht vinden. De heer De Lange heeft het hier al over gehad. Hij legde de nadruk op het feit dat dit bij het pensioenfonds vandaan komt, maar ik vind het terecht dat zij niet dubbel worden beloond en dat dit dus aan de organisatie wordt afgedragen; tenminste, als dat zo is. Het Besluit financieel toetsingskader en de code geven geen uitsluitsel over mijn vragen.

Het blijft onduidelijk welke kwaliteit en geschiktheid benodigd zijn voor een bestuur en voor de raad van toezicht als zij hun taken goed moeten kunnen vervullen.

Op basis van artikel 101a, lid 9 komt er een AMvB met nadere regels en extra waarborgen voor het omgekeerd gemengd bestuursmodel. Kan de staatssecretaris een tipje van de sluier oplichten ten aanzien van wat in deze AMvB geregeld gaat worden, meer dan wat daarover in het genoemde artikel staat, met name op het gebied van de taakverdeling in en de organisatie van dit gemengd bestuur?

Het verwarrende in dit wetsvoorstel is dat enerzijds met termen als "bestuur" en "raad van toezicht" gerefereerd wordt aan de regels uit boek 2 BW, terwijl anderzijds in dit wetsvoorstel afwijkende regels over bijvoorbeeld de benoeming van de raad van toezicht te vinden zijn, voor het paritaire model specifieke regels zijn opgenomen over de samenstelling van de besturen, in lagere regelgeving voor alle modellen zeer gedetailleerde regels zijn opgenomen over het tijdsbeslag die afwijken van "Bestuur en Toezicht" in boek 2 BW, niet-uitvoerende bestuursleden in dit wetsvoorstel, anders dan bij "Bestuur en Toezicht", bestuursleden zijn et cetera. De pensioenfondsen zijn stichtingen, maar er zijn ook nv's. Is de taakverdeling met name in een one-tiermodel tussen uitvoerende en niet-uitvoerend bestuursleden helder in het geval van een stichting? Immers, een bestuur bij een stichting is iets anders dan bij een nv en heeft een andere taak dan een bestuur bij een nv. Ik krijg

hierop graag een reactie, want ik kan mij geen beeld vormen van wat in zo'n one-tiermodel precies de taken van de bestuursleden en de toezichthouders zijn, omdat besturen bij stichtingen vaak eigenlijk min of meer ook een toezichthoudende functie hebben.

Ik kom bij een aantal specifiekere vragen. Ik kom daarbij terug op enkele vragen die mijn fractie in het voorlopig verslag heeft gesteld en waarop de regering onvoldoende of niet gemotiveerd heeft gereageerd. Mijn fractie heeft gevraagd waarom het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan geen adviesrecht heeft over de profielschets van de leden van de visitatiecommissie. De regering heeft geantwoord dat het bij een raad van toezicht gaat om een permanent intern orgaan en bij de visitatiecommissie om een externe, periodieke commissie. Ik zou zeggen: nou en? Dit antwoord is de VVD-fractie niet duidelijk, want een visitatiecommissie bij een ondernemingspensioenfonds heeft een vergelijkbare taak als een raad van toezicht bij een bedrijfstakpensioenfonds. Hierop krijgen wij dus graag een reactie.

Een van de doelstellingen van dit wetsvoorstel is versterking van het interne toezicht. Inderdaad zullen nu raden van toezicht ingesteld worden. Dat is een verbetering ten opzichte van de huidige situatie. Mijn fractie is echter van mening dat de regering deze raden van toezicht niet de middelen geeft om goed toezicht te houden. Normaliter vervullen raden van commissarissen c.q. raden van toezicht drie rollen, namelijk die van werkgever van het bestuur, toezichthouder op en klankbord van het bestuur. De VVD-fractie vindt dat de enige rol in dit wetsvoorstel die van klankbord is. De rol van werkgever heeft de raad van toezicht in dit wetsvoorstel niet, nu hij het bestuur niet benoemt en ontslaat; de rol van toezichthouder heeft hij formeel wel, maar niet met veel machtsmiddelen.

De wijze waarop de leden van de raad van toezicht worden benoemd en ontslagen, moet in statuten worden geregeld, met een nadere uitwerking in de code. Mijn fractie leest daarover niets in de code, in de versie van 18 juni, behalve de bepaling dat er een profielschets voor iedere toezichthouder moet komen en bepalingen over de maximale benoemingstermijn. Welke mogelijkheden ziet de staatssecretaris anders dan dat het bestuur zijn eigen toezicht benoemt? Hoe kunnen toezichthouders in een situatie waarin het bestuur het toezicht benoemt, onafhankelijk functioneren? Het adviesrecht van het verantwoordingsorgaan over de profielschets, waar de staatssecretaris in de memorie van antwoord naar verwijst, gaat de toezichthouders niet redden. Toegegeven, een groot aantal belangrijke bestuursbesluiten zijn onderworpen aan de goedkeuring van de raad van toezicht, maar zoals wij in het verslag opmerkten, is de betekenis hiervan in de praktijk gering, nu het ontbreken van goedkeuring geen externe werking heeft. Weliswaar kan de raad van toezicht het bestuur intern op het matje roepen, maar er zijn geen sancties, want de

raad van toezicht heeft niet de bevoegdheid om het bestuur te benoemen of te ontslaan en loopt het risico om zelf de laan uitgestuurd te worden, omdat het bestuur, zoals het ernaar uitziet, wel de bevoegdheid heeft om de raad van toezicht te ontslaan.

De staatssecretaris is het niet met mijn fractie eens dat de raad van toezicht geen middelen heeft en verwijst daarbij naar de bestaande wettelijke mogelijkheden om op te komen tegen een gebrekkig besluit. Een dergelijke besluit is namelijk vernietigbaar op grond van artikel 15 van boek 2 BW. Daarvoor moet je echter wel naar de rechter en het besluit blijft rechtsgeldig zolang het niet vernietigd is. Goedkeuring van de raad van toezicht is, zoals ik al zei, benodigd voor een groot aantal belangrijke bestuursbesluiten, bijvoorbeeld voor het omzetten van het pensioenfonds in een andere rechtsvorm; ik heb de OPTA-zaak in mijn achterhoofd. Als een dergelijk besluit genomen is zonder goedkeuring, gaat de raad van toezicht naar de rechter, die -- laten we niet al te moeilijk doen -- een jaar later tot de conclusie komt dat het besluit niet zonder goedkeuring genomen had mogen worden en het besluit daarom vernietigt. Wat zijn dan de rechtsgevolgen? De externe werking ontbreekt sowieso en we hebben al gezien dat de raad van toezicht ook intern niets kan. Welke toezichthouder wil zo'n functie bekleden? Dat zijn volgens mij niet degenen die de staatssecretaris en de VVD-fractie graag in een dergelijke functie zien, zeker gelet op de belangrijke beslissingen die op een niet al te lange termijn genomen moeten worden. Mijn fractie tilt zwaar aan dit gebrek en verneemt graag van de staatssecretaris hoe dit opgelost kan worden.

De heer **Hoekstra** (CDA): Mevrouw Kneppers heeft, net als ikzelf en vele anderen, grote zorgen uitgesproken over de rol van de raad van toezicht. Als dit wetsvoorstel gaat over governance en als wij met elkaar zeggen dat de raad van toezicht daarvan een cruciaal onderdeel is, deelt zij dan met mij de opvatting dat dit geregeld moet worden in de wet?

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Dat lijkt mij wel, ja. Er moet in de wet in elk geval een basis voor zijn.

De heer **Hoekstra** (CDA): Wat bedoelt mevrouw Kneppers precies met "een basis in de wet"?

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Dat in de wet geregeld moet worden hoe de raad van toezicht wordt benoemd en ontslagen.

De heer **Hoekstra** (CDA): Uitstekend. Heb ik het goed begrepen dat mevrouw Kneppers het ook met mij eens is dat datgene wat er nu staat, onvoldoende is?

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Ja, want volgens mij staat er nu alleen dat daarop in de statuten moet worden ingegaan en dat dit verder in de code uitgewerkt moet worden.

Tot slot heb ik een detailvraag; vrouwen gaan altijd over de details. De benoemingstermijn is in de code, inclusief herbenoemingen, maximaal twaalf jaar voor het bestuur, maximaal acht jaar voor de raad van toezicht, onbeperkt voor het verantwoordingsorgaan en twaalf jaar voor het belanghebbendenorgaan. Is een onbeperkte termijn niet achterhaald? En waarom acht jaar voor leden van de raad van toezicht en twaalf jaar voor leden van het bestuur en het belanghebbendenorgaan? Daar kan ik weinig logica in onderkennen.

Wij zien uit naar de beantwoording van onze vragen.

De heer **De Lange** (OSF): Ik heb aan mevrouw Kneppers dezelfde vraag als aan de heer Postema. Ik heb haar niet gehoord over het feit dat de werkgevers in het paritaire model in feite meer macht hebben dan zij nu al hebben en dat de vakorganisaties nog steeds een zeer grote vinger in de pap hebben met een zeer geringe representativiteit voor werkenden en een nog geringere representativiteit voor gepensioneerden. In een wereld waar mensen die de risico's lopen maar zeer beperkte zeggenschap hebben over hun eigen uitgestelde loon, zou het toch een VVD-adagium moeten zijn om juist die mensen aan meer zeggenschap te helpen. Ik ben heel benieuwd naar uw mening daarover.

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Dat geldt niet alleen voor de pensioengerechtigden. Er moet volgens het wetsvoorstel een evenwichtige verdeling komen, wat dus ook geldt voor de huidige werknemers. Daarbinnen zou je ook nog verschillende categorieën kunnen onderkennen, zoals de jongeren, de middengroepen en degenen die vrijwel tegen hun pensioen zitten.

*N

De heer **Backer** (D66): Voorzitter. Op de laatste vergaderdag voor het reces en als laatste spreker heb ik de opdracht om de aandacht van de staatssecretaris vast te houden en al doende haar ook te overtuigen van de tekortkomingen van het voorstel dat ter tafel ligt. Maar wellicht zijn ze reparabel, zeg ik ook tegen de heer Postema. Sterker nog: ik zie uit naar het debat met deze staatssecretaris, die ik ken als iemand die niet gauw bij de pakken neerzit.

Ik voer het woord namens D66, een partij - dat zeg ik tegen de heer Hoekstra -- die veel jonge kiezers trekt en die de motie-Thissen nog heeft gesteund. Er zijn drie onderwerpen, te beginnen met de algemene indruk: is dit een verbetering en is dit verantwoord? Daarna behandel ik enkele specifieke governance-vraagstukken en ik sluit af met regels over vertegenwoordiging door pensioengerechtigden.

Diverse collega's hebben het al gezegd, ook in de Tweede Kamer: het wetsvoorstel is rommelig, en dat is misschien nog een understatement. Het is een puzzel. Ik heb geprobeerd in de zeer korte tijd die mij vergund is de puzzelstukjes in elkaar te leggen, maar maak uitdrukkelijk bezwaar tegen de

tijdsdruk die ons is opgelegd. Iedere keer hield ik een paar stukjes over, wat overigens aan mij kan liggen. Maar de collega's zo aanhorend, ben ik niet de enige.

Ik ben mij naar aanleiding van het voorstel eens verder gaan verdiepen in een aantal statuten, reglementen en berichten van de grote pensioenfondsen als ABP en Zorg en Welzijn. Dat en de gesprekken met betrokkenen geven wel enkele ontbrekende stukjes, maar nog steeds geen compleet beeld. Al lezende begrijp je ook waarom ongeveer 40 jaar lang de sociale partners en hun politieke geestverwanten deze wetgeving hebben weten te blokkeren. Je begrijpt ook beter waarom de staatssecretaris, in navolging van haar voorgangers Donner en Kamp, geprobeerd heeft om de toetreding van pensioengerechtigden in organen van bedrijfstakpensioenfondsen af te stoppen, of af te toppen. Dat zou de rust van de bestuurskamers verstoren. Het zou een zekere dissonantie kunnen brengen, en het gaat toch zo goed. Misschien zou de wijsheid in twijfel zijn getrokken van de premiekortingen, premieholida's en terugstortingen in de rijke jaren. Het zou een cultuur hebben kunnen doorbreken.

De noodzaak bestaat -- dat blijkt uit het feit dat twee achtereenvolgende kabinetten hieraan hebben gewerkt -- om de governance in pensioenfondsen te verbeteren. Ik verwijs naar de commissie-Frijns en de commissie-Goudswaard. Als je de rapporten van die commissies op je in laat werken, zie je hoe zorgelijk de sector er nu voor staat. Hebben de bestuurders, met die heel goede cultuur en die capabele mensen, de nieuwe tijd dan niet op tijd zien aankomen? In het rapport van de commissie-Goudswaard staat met zo veel woorden dat, hoewel ons Nederlandse pensioenstelsel tot de sterkste ter wereld behoort, het onvoldoende toekomstbestendig is. Goed bestuur -- in brede zin: de governance van die fondsen -- is een belangrijke voorwaarde voor die toekomstbestendigheid. Goed bestuur verzet ook tijdig de bakens. Daarop moet het worden uitgedaagd door belanghebbenden en soms door de wetgever.

De schaal van de pensioenfondsen in ons land, te weten ruim 1.000 miljard, rechtvaardigt dat er wetgeving aan de orde is zoals die vandaag voorligt. Er is een bedrag overeenkomend met circa 140% bnp ondergebracht in de fondsen. En er is ook nog een fiscale claim op de uit te betalen pensioenen. Daarmee is er alle reden voor dat vanuit het publieke belang kritisch gekeken wordt naar de besturen van de pensioenfondsen, met alle verdiensten die ze in het verleden hebben gehad.

Het is duidelijk dat dit wordt ingekaderd, bijvoorbeeld door het Financieel Toezichtskader, door prudentieel en gedragtoezicht en door de geschiktheidstoets door DNB. Ook de vierde nota van wijzigingen sluit aan bij die trend. Kortom, de besturen worden steeds verder ingekaderd. Onafhankelijkheid en deskundigheid worden geïntroduceerd. Zie het onafhankelijke model als een van de varianten in dit voorstel. Dat is vooruitgang en die richting ondersteunen wij. Ik onderschrijf ook de positieve analyse van collega Ester, maar er is toch een aantal heel specifieke

governanceaspecten te bespreken. Meer toezicht alleen gaat de toekomstbestendigheid niet garanderen. Die grote schijnwerper op toezicht past in de tijdgeest, maar het moet toch niet ons kompas zijn. De AFM en DNB worden ook in dit voorstel weer erg hoog te paard gezet. Toekomstbestendigheid wordt bereikt doordat mensen in de organen van de fondsen hun best doen door checks and balances, door participatie en verantwoording, door het tijdig inroepen van deskundigheid en door elkaar aan te spreken op gedrag en soms ook door het tonen van moed om een gesloten bestuurscultuur te doorbreken.

Wat is het formele mandaat van bestuurders? Hiervoor is de kiel gelegd in artikel 105 Pensioenwet: de personen die het beleid bepalen moeten bij de vervulling van hun taak de belangen van de betrokkenen bij de pensioenfondsen op evenwichtige wijze vertegenwoordigen. Daar zit overigens nog een amendement achter van mijn eigen fractie. Was er eerst in de regulering eigenlijk niets, behalve de rechtsvorm van de stichting, nu komt het kabinet met maar liefst vijf modellen. De pensioensector moet wel over zeebenen beschikken, want het zijn heel veel veranderingen in een keer, waarbij ik opmerk dat de figuur van de one-tierboard in ons land nog niet veel is toegepast. Misschien gaan we eerst verder met het paritaire stelsel, maar dit zijn zoals gezegd, wel heel grote veranderingen. Er worden in dit voorstel attributen afgeleverd die niet altijd goed bij elkaar passen. Daarmee moet dan midden op zee verbouwd worden. De sector wordt geconfronteerd met enorme vraagstukken, zoals reële pensioencontracten en wellicht kortingen. De samenleving verandert in ons land en in de wereld om ons heen. Iconen van het bestaande stelsel als de doorsneepremie en de eindloon-/middelloonniveaus zijn aan herijking toe. De nieuwsberichten concentreren zich vooral op kortingen, en de discussie daarover. Maar het gaat natuurlijk om de bouwstenen van dat stelsel. Daar hebben we het vandaag in de marge wel een paar keer over gehad, maar eigenlijk staat dat helemaal niet op de agenda. Dat voelt een beetje ongemakkelijk. Ook aan de overkant is hierover gediscussieerd. Collega Thissen heeft een paar vergezichten aangebracht, maar uiteindelijk moeten we ons toch beperken tot dit technische voorstel.

Dat ongemak wordt versterkt doordat we vandaag ook een deel van het debat gaan overdoen dat een jaar geleden hier gevoerd en afgerond is over de rechtvaardige vertegenwoordiging van pensioengerechtigden. Inderdaad, dit voorstel is veelomvattender, maar omdat het veelomvattender is, is dat nog geen rechtvaardiging om iets wat een jaar geleden in dit huis is afgesproken, nu dan maar weer te beperken. Dat heeft een hoog déjà vu-gehalte, en dat zouden we niet moeten willen. Zijn de veelomvattende voorstellen die de teruggang op dat punt moeten rechtvaardigen, een verbetering? De rol van de raad van toezicht is verschillende keren ter sprake geweest. Het is ook het eerste wat je opvalt als je het stuk leest. De raad van toezicht krijgt een toezichtfunctie, maar kan die maar in beperkte mate waarmaken. Hij

krijgt echter wel de verantwoordelijkheden van artikel 9 van boek 2 BW, de taakvervulling en de aansprakelijkheid die daarbij hoort.

Ook opmerkelijk is de rol van de visitatiecommissie. Ik kan mij voorstellen dat dit met schaalverschillen en met de bestaande situatie te maken heeft, maar zou dit niet het moment zijn geweest om dit uniform te codificeren?

Het volgende punt is echt een los puzzelstukje. Hoe kan het nou dat een raad van toezicht individuele leden of het bestuur niet kan wegsturen? Krachtens artikel 104, lid 5 meldt de raad van toezicht het mogelijke disfunctioneren van een bestuurslid aan het verantwoordingsorgaan, aan de belanghebbenden en aan de partij die bevoegd is tot benoeming. Verder kan de raad van toezicht niet gaan.

Ten slotte kan het bij de Nederlandsche Bank gemeld worden. Dat is een andere stap, maar het is toch een heel bijzondere stap. Zo valt mij op dat de heer Knot bevoegdheden krijgt over iets wat in een organisatie een normaal governanceconflict zou zijn. Is de gedachte dat hierbij sprake is van gebleken ongeschiktheid, die door de Nederlandsche Bank op basis van artikel 4, lid 5 moet worden vastgesteld? Bij governanceregelingen zijn benoeming en ontslag toch een centraal leerstuk? Het hoeft niet altijd te gebeuren, maar een bestuurder moet dan kunnen worden weggestuurd. Kan de staatsecretaris in dit verband de ware rol van de Nederlandsche Bank toelichten?

Uit het antwoord op vragen van mevrouw Vermeij in de Tweede Kamer begreep ik dat de verdere invulling in de Code Pensioenfondsen wordt geregeld. Het is al ter sprake geweest. Ik verwijs ernaar. Ik vind dat heel merkwaardig. Ook vind ik het merkwaardig en onjuist dat de code helemaal geen deel uitmaakt van de beraadslaging. Ik heb een concept gekregen met het uitdrukkelijke verzoek dat vooral vertrouwelijk te behandelen. Ik heb een later concept gekregen van 18 juni, ook met dat verzoek. Er wordt hieraan gerefereerd. Het wordt een belangrijke rol toegedacht, maar het maakt geen deel uit van de beraadslaging. Dat vind ik los van het principe dat dit soort onderwerpen in de wet geregeld moet worden en niet in een code, zo zeg ik mevrouw Kneppers na, niet de juiste gang van zaken.

De staatsecretaris heeft zelf aan de verwarring op dit punt bijgedragen. Ik verwijs naar de vragen van mijn collega's van het CDA en de VVD over de benoeming en het ontslag in de memorie van antwoord. Ik citeer: "De situatie waarin de leden van de raad van toezicht uitsluitend en alleen door het bestuur zelf worden benoemd en ontslagen en de andere organen daarop geen invloed kunnen uitoefenen, acht de regering niet wenselijk." Het omgekeerde kan ook niet. Als coöptatie en de benoeming van de rvt door het bestuur niet wenselijk zijn, wat is dat dan wel? Hoe gaat het dan met het ontslag? Blijft de benoeming door de sociale partners, deelnemers en pensioengerechtigden over? Hoe gaat dat dan? Het lijkt mij dat wij dit punt niet zomaar kunnen overlaten aan de praktijk.

Ik heb het dan nog niet eens over het fenomeen van de dagelijkse leiding van de fondsen. Die wordt vaak gevoerd door titulair directeuren. Die moeten verantwoording afleggen aan besturen. Hoe leggen zij echter verantwoording af aan de raad van toezicht? Kan dat? Hoe leggen zij verantwoording af aan de visitatiecommissie? Dat klemt temeer als de werkelijke werkzaamheden van het fonds aan een derde zijn uitbesteed. Hoe krijg je voor de organen van het ABP de APG aan tafel? De heer Thissen sprak over de grote bedragen die circuleren, maar behalve dat de raad van toezicht een stap verwijderd is van het bestuur, is het bestuur ook nog eens een stap verwijderd van de werkelijke uitvoering. Tenzij ik me daarin vergis -- ik geef mij graag gewonnen, als dat zo is -- is ten aanzien van de uitvoeringscontracten eigenlijk niets geregeld. Gelet op de belangen die hier spelen, is dat een omissie. We kunnen zeggen dat het de historie is, dat het zo gegroeid is, omdat het sociaal-financiële instellingen zijn, maar het is toch eigenlijk gek. Het lijkt alsof zo'n fonds door de raad van commissarissen wordt geleid en dat de dagelijkse leiding van de organisatie buiten de normering van het rechtspersonenrecht valt en alleen binnen de arbeidsrechtelijke relaties. Is dat een bewuste keuze? Is dat wenselijk?

Ik sprak al over de uitvoeringsovereenkomst. Die laat ik nu verder rusten. Het zijn allemaal heel fundamentele vragen. Ik vind ze zo fundamenteel dat ik mij in gemoede afvraag of wij dit voorstel zo op de laatste dag moeten afhandelen en of de praktijk daarbij gebaat is. Misschien komen wij daar straks nog over te spreken.

Ik kom bij het derde onderdeel van mijn betoog over de pensioengerechtigden. Alle voorgestelde versterkte toezichtkaders ten spijt wordt de fractie van D66 tijdens dit debat gedwongen een oude strijdbijl op te graven waarvan ik dacht dat wij die vorig jaar begraven hadden. Het gaat om het strijdpunt dat door Erwin Nypels, Tweede Kamerlid voor D66, in 1968 al is geagendeerd. Hij heeft niets van zijn alertheid verloren, want hij zit hier op de tribune. Na de lange weg die deze wet is gegaan, is deze in 2012 met grote meerderheid aanvaard. De Partij van de Arbeid en de SP stemden tegen, maar verder werd het wetsvoorstel in brede zin ondersteund. Er is dus 30 jaar strijd geleverd over een heel principiële punt. Eerst is er bij de OPF's en later bij de BPF's strijd geleverd. Op 1 juli is de wet in werking getreden. Ik heb gadeslagen hoe het kabinet zijn best gedaan heeft om sneller te zijn. Bij het debat hierover anderhalf jaar geleden zat de wet met een grotere, bredere governanceregeling er namelijk al aan te komen. Die was er echter niet op tijd. Het is dus nu gewoon wet geworden.

Het meest fundamentele verschil met de bestaande wetgeving, zo kan ik nu zeggen, is de maximering van 25%, de helft van de 50% werknemerszetels voor pensioengerechtigden. Het kan getalsmatig natuurlijk ook een onderrepresentatie zijn, gezien de lage organisatiegraad van werknemers tegenwoordig. De artikelen zijn van overeenkomstige toepassing

op het gemengde model. Daarbij is sprake van een kleine uitzondering in artikel 102, lid 2. Daardoor kan het stijgen tot 50%. Deze beperking is achteruitgang. Staatrechtelijk vind ik het ook niet erg chic. Bovendien is het een discriminerende bepaling. Dit kwam net al even in het interruptiedebat met mevrouw Kneppers aan de orde. Het helpt daarbij niet dat het een niet-consistente doelredenering is, ook niet in een latere discussie en een procedure bij het Europees Hof, mocht die er ooit komen. Ik zal dat niet aanmoedigen. Het gaat er namelijk om dat deelbelangen op de bestuurtafel aan de orde kunnen komen, maar niet exclusief langs de lijnen van die belangen worden behandeld. Er moet krachtens artikel 105 van de Pensioenwet altijd worden gestreefd naar evenwichtige belangenbehartiging. Dat moet gebeuren door deskundigen. Dan handelt de bestuurder namelijk conform artikel 105, lid 2 van de Pensioenwet. Ik wil daarmee zeggen dat het vertegenwoordigen van een deelbelang op zichzelf nooit een diskwalificatie kan zijn. Dat zou het dan ook kunnen zijn bij werkgevers en werknemers. Ook leeftijd of veronderstelde intenties, namelijk het behoud van pensioenaanspraken, kan geen criterium zijn. Dat kan dus ook niet de basis zijn voor ongelijke behandeling.

Je hebt boek 2 BW en de Wft, er is een norm en er zijn kwaliteitseisen. Daarop zijn allerlei verbeteringen aangebracht. Ook in deze wet komen die aan de orde. Er zijn checks-and-balances. Dit extra slot op de deur is dus niet gepast. Deze normering was kennelijk niet geruststellend genoeg voor de staatssecretaris of de sociale partners om de bestaande regeling, die net sinds 1 juli geldt, in stand te laten. Ik geloof niet dat deze aanpak toekomstbestendig is. Veel mensen hebben hier vandaag veel over gezegd. Ik laat een aantal stukken uit mijn tekst dus onuitgesproken, zo zeg ik voor de stenografische dienst. Ik ga de staatssecretaris niet naar de bekende weg vragen. Het zit in het voorstel. Er is ontzettend veel over gevraagd. Ik zeg wel dat deze graat mijn fractie zodanig dwars in de keel zit dat ik moeite zal hebben om positief te adviseren over dit voorstel. Het is niet de enige graat en niet eens de grootste, maar hij prikt wel heel gemeen.

De **voorzitter**: Mijnheer Postema, u weet dat we in een tijds-klem zitten, toch?
**

De heer **Postema** (PvdA): Ik zal het kort houden, voorzitter. Met respect voor het standpunt van D66, toch vind ik het een rare redenering. De heer Backer veegt feitelijk de discussie over het vertegenwoordigen van deelbelangen van tafel. Hij zal het toch met mij eens zijn dat de discussie over het aan tafel komen van pensioengerechtigden wel degelijk gevoerd wordt uit hoofde van het vertegenwoordigen van dat deelbelang?

De heer **Backer** (D66): Zeker.

De heer **Postema** (PvdA): De heer Backer pleit er toch ook voor, zoals diverse fracties in deze Kamer hebben gedaan, dat we een verdere vertegenwoordiging van andersoortige belangen aan tafel zien?

De heer **Backer** (D66): Zeker. Ik heb niet voor niks gesproken over de bestuurscultuur, het aan tafel komen van dissonante belangen en het feit dat er andere invalshoeken zijn in de besloten bestuursstructuur. Natuurlijk, die deelbelangen komen aan tafel. Men rekruteert uit een andere kring. Dat geldt voor alle deelbelangen die er aan tafel zitten. Mijn punt is dat in de wet een normering wordt gesteld, namelijk in artikel 105 van de Pensioenwet. Er zijn allerlei kaders aan gesteld. Men heeft helemaal niet de vrije hand om deelbelangen na te streven. Men zal gezamenlijk, in het belang van alle belanghebbenden, evenwichtige besluiten moeten nemen. Het gaat erom dat aan die tafel een groep mensen zit die divers is samengesteld. Daar gaat de representatievraag over.

De **voorzitter**: Nog één zin, mijnheer Postema.
**

De heer **Postema** (PvdA): Ik wil wel recht doen aan de bijdrage van de heer Backer, voorzitter.

De wetgever is heel wijs in het benadrukken van het algehele belang. Feit is dat er toch deelbelangen aan tafel zitten. Daarover hoeven we ons niets wijs te laten maken. Is het dan niet heel logisch dat er wordt gestreefd, ook in de getalsverhoudingen, naar enige checks-and-balances?

De heer **Backer** (D66): Ik sprak niet voor niets over een déjà vu-verschijnsel. De heer Postema lijkt in uiterlijk in niets op de heer Noten, maar we hebben dit debat een jaar geleden precies zo gevoerd. Toen is door de Kamer in grote meerderheid beslist waarom het rechtvaardig was om het zo te doen. De Partij van de Arbeid had een afwijkend standpunt. Zij krijgt een herkansing met dit voorstel, maar dit is al uitvoerig bediscussieerd. De heer Noten was daar heel ongelukkig over. Hij heeft tegengestemd.

De **voorzitter**: Bent u klaar, mijnheer Backer?
**

De heer **Backer** (D66): Ja, voorzitter. Ik zou u niet langer willen ophouden.

De **voorzitter**: Ik dank u zeer dat u zo ontzettend knap uw bijdrage hebt weten samen te vatten om binnen de twintig minuten te blijven waarvoor u had ingeschreven. Vanuit de zaal hoor ik dat het ook een goed verhaal was. Dat zal niemand ontkennen.
**

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 17.33 uur tot 17.40 uur geschorst.

De **voorzitter**: Aan de orde is het afscheid van onze oud-Voorzitter, Fred de Graaf.

Beste Fred. Er zit hier nu een vrouw als Voorzitter, dus ik mag ook zeggen: lieve Fred. Ik hoor meteen allerlei geluiden vanuit de zaal. Vorige week hebben wij onverwacht in dit huis de verkiezing van een nieuwe Voorzitter meegemaakt. De aanleiding daarvoor was jouw beslissing om het voorzitterschap neer te leggen. Die beslissing hebben wij allen ten volle gerespecteerd. In deze laatste vergadering voor het zomerreces, tevens mijn eerste volledige vergaderdag als Voorzitter -- hier en daar maakte ik een klein vergissinkje; ik heb André Postema met de heer Ester verward, maar verder ging het wel goed -- willen we nog even stilstaan bij jouw afscheid als Voorzitter. Je hebt benadrukt dat het kort zou moeten zijn omdat je -- daar zijn wij allemaal blij om -- gewoon lid van deze Kamer blijft. Na mij zal de Griffier spreken. Ik houd het kort, maar de Griffier houdt waarschijnlijk een uitvoeriger verhaal.

Toen je in juni 2011 Voorzitter werd, was je nog burgemeester van Apeldoorn. Het ambt van burgemeester heb je meer dan 30 jaar met ambitie en verve vervuld. Ik zal niet de enige zijn -- er zijn velen met mij -- die altijd zei: Fred de Graaf is in de functie van Voorzitter van de Eerste Kamer de burgemeester van Nederland. Zo heb je dat ambt ook prachtig vervuld. Hoewel het voorzitterschap van de Eerste Kamer formeel zelfs niet incompatibel is met het burgemeesterschap, heb je in september 2011 afscheid genomen als burgemeester van Apeldoorn. Bij die gelegenheid werden jij en Harma, jouw vrouw, benoemd tot ereburger van de gemeente Apeldoorn. Jijzelf was daar blij mee, maar je was vooral blij dat Harma ook tot ereburger van Apeldoorn is benoemd. Dat vond je heel erg verdiend.

Je bent Voorzitter van de Eerste Kamer geweest in een periode die voor ons land niet makkelijk was. We zijn helaas nog niet uit het economische dal. Veel mensen in ons land, niet alleen ouderen maar ook veel jongere mensen, ervaren de nadelige sociale consequenties van de crisis. Op iedereen, zeker op ons als volksvertegenwoordigers, rust de zware en dure plicht om alles te doen wat bijdraagt aan een kentering ten goede. Dat is een heel zware opdracht. Daarbij komt dat we leven in een land met een veelpartijendemocratie. Dat kan de politieke besluitvorming soms extra gecompliceerd maken. Toen je je kandideerde voor het voorzitterschap gaf je aan dat juist onze Kamer moeilijke afwegingen moet maken en dat de traditie van zorgvuldigheid en bezonnenheid en de goede onderlinge verstandhouding houvast moeten bieden. Als Voorzitter heb je er krachtig toe bijgedragen dat de twaalf fracties die onze Kamer kent, voortdurend de open dialoog met elkaar zijn aangegaan. Ondanks politieke meningsverschillen zijn de onderlinge verhoudingen altijd goed gebleven. Jij was als Voorzitter met je uitstraling en

gezag een belangrijke, samenbindende factor: sympathiek, relaxed en met gevoel voor humor.

Politiek gezien was de constellatie in ons land en in deze Kamer de afgelopen jaren bijzonder. Dat is een understatement. Toen je aantrad, kenden wij een gedoogkabinet. De coalitie had zelfs samen met de gedoogpartner in deze Kamer nog net geen meerderheid, namelijk 37 stemmen. Na de val van het kabinet in april 2012 sloten de beide coalitiepartijen, de VVD en het CDA, in de Tweede Kamer in korte tijd het zogenoemde Lente- of Kunduzakkoord met drie oppositiepartijen, D66, GroenLinks en de ChristenUnie. Daardoor deed de voor een demissionaire periode gebruikelijke terugval in wetgevende activiteit zich niet voor. Integendeel, onder jouw leiding behandelde deze Kamer voor de zomer van 2012 in hoog tempo een stevig pakket nieuwe wetgeving, met de verhoging van de AOW-leeftijd als het meest in het oog springende onderdeel.

Na de verkiezingen nam voor de eerste keer in onze parlementaire geschiedenis de Tweede Kamer het voortouw in de kabinetsformatie. In de eerste fase werd er een verkenners benoemd, die ook een gesprek met jou als Voorzitter van de Eerste Kamer voerde. Volgens het verslag van de verkenners heb je in algemeen zin toegelicht dat de Eerste Kamer niet betrokken is bij de totstandkoming van een regeerakkoord en er ook niet aan gebonden is en dat de Eerste Kamer, ongeacht de samenstelling van een kabinet, voorstellen en wetsvoorstellen pleegt te beoordelen op hun rechtmatigheid, uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid. Mij lijkt dat met deze kenschets in staatsrechtelijke zin niets mis is. Ik heb hem vorige week ook naar voren gebracht. Zoals jij en anderen met jou geregeld hebben benadrukt, is deze Kamer ook een politiek orgaan. Wij zijn gekozen politici. Wij zijn weliswaar indirect gekozen, maar daardoor zijn wij niet minder politiek. Wij zijn politici.

Twee bijzondere gebeurtenissen tijdens je voorzitterschap moet ik uiteraard vermelden. De eerste is het eerste grote parlementaire onderzoek in de geschiedenis van de Eerste Kamer, het onderzoek naar de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten. De tweede is uiteraard de Verenigde Vergadering der Staten-Generaal op 30 april van dit jaar, waar Koning Willem-Alexander is beëdigd en ingehuldigd.

Het onderzoek uitgevoerd door de commissie-Kuiper heb je vooral gefaciliteerd. De inhuldiging was staatsrechtelijk gezien een bijzondere gebeurtenis. Het was een grote logistieke en organisatorische operatie die veel van je gevraagd heeft en waarvoor jij de eindverantwoordelijkheid droeg. Laten wij één ding vaststellen: het was een prachtige gebeurtenis. Die verantwoordelijkheid heb je ten volle genomen, ook toen naderhand ophef ontstond over een aspect van de inhuldiging. Dat verdient ons respect.

Beste Fred, na je verklaring op 18 juni heeft Hans Franken tot uitdrukking gebracht dat wij allen veel waardering hebben voor de wijze waarop jij het voorzitterschap hebt vervuld. Ik wil je van mijn

kant van harte dankzeggen voor je enorme inzet in de afgelopen twee jaar. Je mag trots zijn op wat je hebt bereikt en wat onder jouw leiding tot stand is gebracht. Je hebt nu weer de volle vrijheid om hier de degens te kruisen met bewindlieden, vanaf het spreekgestoelte of vanaf de interruptiemicrofoon. Ik denk dat je daar ook best wel weer zin in hebt. Ik ben benieuwd hoe dat gaat verlopen. Afgezien daarvan heb je ook de volle vrijheid om allerlei verhuisactiviteiten te verrichten zonder dat er officiële plichtplegingen tussendoor kunnen komen.

Ik geef nu het woord aan iemand die de afgelopen twee jaar vrijwel dagelijks aan je zijde is geweest en dat is niet Harma, maar de Griffier van de Eerste Kamer, Geert Jan Hamilton.

**

De heer **Hamilton** (Griffier): Voorzitter. Op uw eerste werkdag na uw overwinning in een spannende krachtmeting, heb ik u namens en in aanwezigheid van de hele Griffie in de hal gelukgewenst met uw verkiezing tot Voorzitter van de Eerste Kamer en u onze volle steun toegezegd. Ik dank u dat u in lijn met de traditie in dit huis, mij als Griffier de gelegenheid geeft om in de zaal waar ik ambtshalve zwijgend alles volg en registreer, de afgetreden Voorzitter toe te spreken.

Mijnheer de oud-Voorzitter, precies op de helft van de lopende zittingsperiode van de Kamer is onverwacht een einde gekomen aan uw voorzitterschap. Twee jaar geleden bent u met een groot vertrouwensvotum van de Kamer aan uw werk als Voorzitter begonnen. De Voorzitter en de Griffier, de ambtsdragers genoemd in artikel 61, eerste respectievelijk tweede lid, van de Grondwet en separaat benoemd, zijn tot elkaar veroordeeld. Het is voor de Kamer van groot belang dat zij goed samenwerken. Ik heb mogen ervaren dat de juiste klik er meteen na uw benoeming was. Met u kwam, na vele jaren burgemeesterschap, een enorme dosis bestuurlijke ervaring op de voorzittersstoel. Uw bestuursstijl wordt gekenmerkt door directheid, oog voor wat belangrijk en minder belangrijk is, vertrouwen geven waar dat mogelijk is en ingrijpen waar het nodig is.

Pijprokers zijn er niet meer veel, maar het oude gezegde over de tevreden roker is geheel op u van toepassing. Bij veiligheidscontroles op luchthavens, vooral in Azië, heb ik u met de attributen pijp, pijpenstopper en zakje tabak niettemin een paar keer bijna in de problemen zien komen. Geen zee ging zo hoog, of u bleef er rustig onder.

Doordat u uitging van de professionaliteit van de staf, hoefde er over vele onderwerpen niet zo lang vergaderd te worden en kwamen er belangrijke teksten tot stand zonder dat er veel overleg nodig was. Uw groene balpen sprak voor zich. In een sfeer van respect en vertrouwen is het plezierig en efficiënt werken en dan komen mooie dingen tot stand.

Zo moest onmiddellijk na uw aantreden in de zomer van 2011 de huishoudelijke commissie belangrijke beslissingen nemen over de grootste ICT-operatie die de Eerste Kamer heeft gekend, namelijk de digitalisering van de

documentenstroom voor alle vergaderingen van de Kamer en haar commissies. In dat verband werden de volgende vragen gesteld. Gaan wij experimenteren en proefdraaien? Laten wij de papieren en digitale stukken een tijd parallel lopen of gaan wij voor cold turkey? Het werd het laatste. Zo onthulde u op 13 september 2011 in deze zaal het kunstwerk Pre-iPad-Parlement, metaforisch gemaakt van de laatste gedrukte Kamerstukken, en stelde u met een druk op de iPad de digitale stukkenstroom in werking. Aldus lanceerde u een geheel nieuwe werkwijze voor senatoren en medewerkers en trok dit huis nationaal en internationaal de aandacht met zoveel moderniteit.

Vele uren zit de voorzitter in de stoel op het rostrum. De kerntaak is het in goede banen leiden van het debat en ervoor zorg dragen dat het debat ordelijk uitmondt in besluitvorming. Het kostte u geen moeite om steeds gezaghebbend aanwezig te zijn en met een snedige opmerking of met een olijke dan wel strenge blik situaties op te lossen en de noodzakelijke voortgang erin te houden.

Tijdens uw voorzitterschap heeft de turbotweedetermijn opgang gemaakt. In de eerste termijn gaf u volop ruimte voor bespiegelingen en reflectie, maar u bent ertoe overgegaan om de spreektijden in de tweede termijn scherper te limiteren. Daarbij dwong u de sprekers hun inbreng in die termijn staccato te doen en te beperken tot de vraagpunten die nog restten. Bovendien dwong u de bewindlieden om kort en krachtig te antwoorden. Daarmee zorgde u er vaak niet alleen voor dat de leden voor middernacht naar huis konden, maar vereenvoudigde u ook wel de eindafweging, namelijk of het wetsvoorstel zou moeten passeren of niet. Deze vorm zal zeker bruikbaar blijven in het instrumentenarsenaal van een Voorzitter.

Ook in uw voorzittersperiode is er in ons land een kabinet gevallen en vonden vervroegde verkiezingen voor de Tweede Kamer plaats. Na de verkiezingen bracht u als gebruikelijk als vaste adviseur advies uit aan het staatshoofd. De kabinetsformatie voltrok zich echter onder regie van de Tweede Kamer. De eerste stap was de aanwijzing van een verkenner, die ook met u een gesprek voerde. De verkenner bivakkeerde nog in dit gebouw, maar de daarna optredende informateurs en onderhandelaars maakten trots bekend dat zij de onderhandelingen verder zouden voeren in de mooie historische omgeving van het stadhouderskwartier in het gebouw van de Tweede Kamer. Nader parlementair historisch onderzoek zal moeten uitwijzen of deze andere locatiekeuze berustte op nieuwe inzichten in de bijzondere betekenis voor ons land van stadhouder Willem V boven die van de stadhouders Maurits, Frederik Hendrik, Willem II en Willem III, of het inconvenient van het tijdelijk buiten gebruik zijn van de monumentale toiletpartij in de Hall van de Eerste Kamer een rol gespeeld heeft -- lekkende loden pijpen en zo -- of dat er toch een samenhang was tussen de ruimtelijke voorkeur en een recente wijziging in het Reglement van Orde van de Tweede Kamer. Misschien was het een combinatie van factoren. Hoe dit zij, u hebt ruimhartig te kennen

gegeven dat toekomstige onderhandelaars welkom blijven in het toch ook wel historische en mooie stadhouderskwartier aan deze zijde van het Binnenhof, en die belofte staat vast ook onder uw opvolgster.

Een heel bijzondere gebeurtenis dit jaar was de inhuldiging van onze huidige Koning in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Op 28 januari belde u mij om 16.15 uur vanuit Zuid-Afrika, waar u met vakantie was, om even twee dingen te delen. Het eerste betrof een telefoontje van een minister over de agenda van de Kamer en het tweede was dat de Koningin die avond een mededeling zou doen. De minister-president had u net gebeld en het zou 30 april worden. Ik begreep meteen wat u bedoelde. Ik moest er nog even mijn mond over houden, maar dat bleek niet lang nodig.

U hebt uw eindverantwoordelijkheid voor de organisatie van de verenigde vergadering vanaf dag één genomen. U werd ondersteund door de ambtelijke voorbereidingsgroep verenigde vergadering en het projectbureau. Ieder weet hoe het op 30 april is gegaan. Ieder heeft er zijn of haar herinnering aan. Maar was u op 30 april nog de aanstichter van het grootste door marechaussee en politie geëscorteerde vervoer dat ooit door de hoofdstad Amsterdam heeft gereden, de dag daarna, op 1 mei, reed u, zonder escorte, in uw eigen auto, met daaraan gekoppeld een boedelbak, door datzelfde Amsterdam om een van uw dochters te helpen verhuizen. Zo eenvoudig kan een autoriteit in ons vrije, democratische land zijn, ook al is hij naar functie, protocollair, de tweede in de hiërarchie van de Staat.

Uw ambtsvoorganger als Voorzitter had, toen hij aantrad, een hele reputatie op het gebied van parlementaire diplomatie, maar u hebt zich wat betreft het ontvangen van buitenlandse staatshoofden, regeringsleiders, parlementsvoorzitters en parlementaire delegaties evenmin onbetuigd gelaten. Ook hebt u diverse buitenlandse bezoeken afgelegd, vaak op uitdrukkelijk verzoek en aandringen van parlementariërs en diplomaten die u hadden leren kennen.

U reisde naar Mapoon, in de noordelijke Westkaap van Australië, om het First Contact Memorial te onthullen, een op initiatief van de Staten-Generaal tot stand gekomen monument dat de herinnering levend zal houden aan het eerste contact tussen Europeanen, Nederlanders, en de oorspronkelijke bevolking van Australië. Dit monument -- weinigen beseffen dat -- kan voor Australië de betekenis krijgen die Plymouth Rock, de landingsplaats van de Mayflower en de Founding Fathers voor de Verenigde Staten van Amerika heeft.

Ik noem ook uw betrokkenheid bij evenementen van de strijdkrachten en van de veteranen in ons land. Uw liefde voor alles wat met geschiedenis te maken heeft, omvat zeker ook de militaire geschiedenis.

In de jaren van economische en financiële crisis waarin wij leven, zijn de interparlementaire contacten op Europees niveau verstevigd. U was heel actief bij de Speaker's Conferences van de

ationale parlementen van de EU-landen. Op 13 en 14 juni jongstleden nam u in het Britse Hogerhuis deel aan de jaarlijkse conferentie van senaatsvoorzitters. Daarbij ging het over de verhouding tussen de beide parlementaire huizen in de bicamerale stelsels en over de rol van de sociale media in de parlementaire democratie.

Bij het diner op de avond van 13 juni had de gastvrouw, de Lord Speaker van het House of Lords Baroness Francis D'Souza van de Labour Party u als haar tafelheer uitgekozen. Aan de andere kant werd u geflankeerd door de voorzitter van de Russische Federatieraad Valentina Matviyenko, oud-gouverneur van Sint Petersburg. Ik zag het op enige afstand aan en dacht: hij heeft het ver gebracht in de informele pikorde van Europese parlementsvoorzitters. Een uur na het diner ging er via de iPad een bericht naar Nederland, waarin u uw voornemen tot aftreden als Kamervoorzitter aankondigde.

Beste Fred, ik wil je van harte danken voor het vertrouwen dat je in onze gehele Griffie en in mij hebt gesteld. Ik dank je voor de ontzettend fijne samenwerking in de afgelopen twee jaar. Morgen ga je iets doen waar je heel goed in bent, al vind je het niet echt zo'n leuke bezigheid: verhuizen. Ik wens je met Harma vele mooie jaren in je nieuwe huis, in je geliefde Apeldoorn en ik wens je nog vele goede jaren als volksvertegenwoordiger, als lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Dank u wel.

(applaus)

De voorzitter: Ja, je dacht dat dit het nu was, Fred, maar bij een afscheid hoort een cadeau. Geert Jan schrikt en denkt: ik moet het nu even gaan halen. We nemen niet echt afscheid, maar we markeren het einde van een bijzondere fase in je al meer dan tien jaar durend lidmaatschap van deze Kamer. Geert Jan heeft het er al over gehad. Je bent onlangs in Australië geweest, en dat was niet de eerste keer als Eerste Kamerlid. In 2006, toen op grote schaal is stilgestaan bij 400 jaar betrekkingen tussen Australië en Nederland, heb je dat land ook bezocht en reisde je met een parlementaire delegatie onder leiding van jouw voorganger, Yvonne Timmerman-Buck, naar Weipa aan de Westkaap, waar in 1606 het scheepje de Duyfken aanlandde. Yvonne Timmerman deed daar het voorstel om een monument op te richten, en dat monument heb jij onlangs onthuld. De kern daarvan wordt gevormd door een in aluminium uitgevoerd reliëf van de Duyfken. Je kijkt nu heel angstig naar wat er binnenkomt. De Kamer heeft de beschikking gekregen over twee mooie prenten van de Duyfken. Je hebt deze zelf in ontvangst genomen. Het leek ons passend om één van die prenten, met een mooie lijst, vandaag als cadeau aan jou aan te bieden. Bij dezen.

**

(applaus)

De **voorzitter**: Er is nu een einde gekomen aan de bijeenkomst in deze zaal ter gelegenheid van het afscheid van Fred de Graaf als Voorzitter, maar ik schors de vergadering voor de receptie ter gelegenheid van het afscheid van de oud-Voorzitter. Nu wilt u weten tot hoelang ik schors. Dat zal ik u zeggen: niet tot 19.15 uur, maar tot 19.30 uur. Het is de bedoeling dat u dan wel hebt gegeten en dat iedereen niet een beetje onreglementair binnen komt druppelen, omdat het College van Senioren heeft besloten dat de stemmingen over alle wetsvoorstellen meteen na de dinerpauze zijn. Alleen de stemming over het wetsvoorstel over de pensioenen, dat we vanavond nog verder behandelen, is aan het eind daarvan. Daarom geef ik u een kwartier extra om het diner af te ronden. Ik zie u heel graag terug om 19.30 uur, maar nu eerst de borrel voor Fred.

**

De vergadering wordt van 18.05 uur tot 19.45 uur geschorst.

*B

!Subsidiariteitsbezwaar periodieke controles motorvoertuigen!

Aan de orde is de behandeling van:

- de brief van de vaste commissie voor Infrastructuur, Milieu en Ruimtelijke Ordening aan de Voorzitter van de Eerste Kamer d.d. 9 juli 2013, houdende een conceptbrief aan de Voorzitter van de Europese Commissie inzake een vervolgactie op het subsidiariteitsbezwaar periodieke controles (waaronder APK-keuringen) van motorvoertuigen etc. (33431, letter D).

De **voorzitter**: De brief met bijlage ligt in de zaal ter inzage. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de conceptbrief heeft verenigd.

**

*B

!Hamerstuk!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Embryowet in verband met de evaluatie van deze wet (32610).

Dit wetsvoorstel wordt zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: De aanwezige leden van de fracties van de ChristenUnie en de SGP wordt conform artikel 121 van het Reglement van Orde aantekening verleend dat zij geacht willen worden zich niet met het wetsvoorstel te hebben kunnen verenigen.

Ik heet de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid nogmaals van harte welkom. Zij zal namens de regering bij deze

stemmingen aanwezig zijn. De presentielijst is door de leden al getekend.

**

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van de Algemene pensioenwet politieke ambtsdragers in verband met de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd en de pensioenrichtleeftijd (Wet aanpassing pensioenleeftijd APPA) (33565).**

De **voorzitter**: Aangezien het wetsvoorstel mede geldelijke voorzieningen ten behoeve van leden en gewezen leden van de Staten-Generaal en van hun nabestaanden regelt, dient dit wetsvoorstel overeenkomstig artikel 63 van de Grondwet met ten minste twee derden van het aantal uitgebrachte stemmen te worden aanvaard.

**

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat het wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.

**

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van de Remigratiewet (heroverweging Remigratiewet) (33085).**

(Zie vergadering van 8 juli 2013.)

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de PvdA, het CDA, de ChristenUnie, de SGP, GroenLinks, D66, de PvdD, de OSF en 50PLUS voor het wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de SP en de PVV ertegen, zodat het is aangenomen.

**

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen over moties** ingediend bij de behandeling van het wetsvoorstel **Regels betreffende de regulering van prostitutie en betreffende het bestrijden van misstanden in de seksbranche (Wet regulering prostitutie en bestrijding misstanden seksbranche) (32211),**

te weten:

- de motie-Strik c.s. over betrokkenheid van zelforganisaties van prostituees bij het prostitutiebeleid en het representeren van de belangen van sekswerkers (32211, letter K);
- de motie-Strik c.s. over splitsing van het wetsvoorstel door middel van een novelle ten

behoefte van de uniforme vergunningplicht (32211, letter L).

(Zie vergadering van 8 juli 2013.)

De **voorzitter**: Mevrouw Strik wenst het woord.
**

*N

Mevrouw **Strik** (GroenLinks): Voorzitter. In de brief van 25 juni en in de derde termijn van gisteren heeft de minister mijn motie met letter K ontraden. Volgens de minister ondersteunt de regering op dit moment al een organisatie waar prostituees klachten of signalen van misstanden kunnen melden, een organisatie die hen bijstaat bij conflictbemiddeling en juridische vragen of bij het vormen van een zelfstandig ondernemerschap en die tevens betrokken is bij de ontwikkeling van het prostitutiebeleid. De ondertekenaars van de motie achten een dergelijke bundeling van diensten van groot belang omdat het de positie van prostituees versterkt en hen onafhankelijker maakt en omdat vanwege de laagdrempeligheid signalen van misbruik al bij de kiem kunnen worden ontdekt en aangepakt. Dit zijn feitelijk de doelstellingen van het wetsvoorstel dat nu wordt aangehouden in afwachting van de novelle.

De minister heeft mijn fractie er niet van kunnen overtuigen dat thans al in voldoende mate een dergelijke bundeling van diensten wordt aangeboden. Bovendien is de toekomst van Stichting Geisha, de enige zelforganisatie die nu wordt ondersteund, uiterst onzeker. Deze stichting zal in het najaar beleidsaanbevelingen doen in dit verband. De minister heeft aangegeven deze aan de Tweede Kamer te zullen sturen met een kabinetsappreciatie. Wij verzoeken de minister de afschriften hiervan ook aan ons te doen toekomen. In afwachting van de kabinetsvoornemens en de kabinetsappreciatie houd ik deze motie aan.

De **voorzitter**: Op verzoek van mevrouw Strik stel ik voor, haar motie (32211, letter K) aan te houden.
**

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Dan gaan we stemmen over de motie-Strik c.s. (32211, letter L).

Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen vooraf.
**

*N

Mevrouw **Duthler** (VVD): Voorzitter. Mijn fractie wenst haar dank en waardering uit te spreken voor de bereidheid van de minister om een novelle in te dienen waaruit de vergewisplicht van klanten van prostituees is geschrapt. Wat overblijft, zijn de vergunningplicht en de registratieplicht. Mijn fractie is overtuigd van de noodzaak en het belang van de invoering van een uniforme landelijke

vergunningplicht. Dat staat niet ter discussie. Mijn fractie beoordeelde de vormgeving van de landelijke registratie en de waarborgen voor de privacybescherming van prostituees, zoals de minister deze bij ontwerp-AMvB had uitgewerkt, als voldoende. De minister heeft gisteravond toegezegd dat hij deze in zijn contacten met de gemeenten die zelf een register gaan bouwen, onder de aandacht zal brengen. Met dit in het achterhoofd en overwegende dat de effectiviteit van de registratieplicht niet heel overtuigend is komen vast te staan, heeft mijn fractie besloten om voor de motie-Strik c.s. met letter L te stemmen.

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Voorzitter. Gedurende de behandeling van het wetsvoorstel in deze Kamer heb ik door te spreken dan wel door te zwijgen het voorstel zoals het er lag, gesteund, hoewel ik teleurgesteld was over het feit dat in het voorstel niet de verhoging van de leeftijdsgrens voor prostituees van 18 naar 21 jaar was opgenomen. Nu een deel van het wetsvoorstel, niet door mijn toedoen overigens, wordt geamputeerd, zou daarin een reden gevonden kunnen worden om mijn stem aan het voorstel te onthouden. Aangezien ik echter niet blind ben voor de feiten en aangezien ik de positie van de regering in dit debat onderken, zal ik het mindere in dit geval niet om het meerdere verwerpen. Dit is eigenlijk een soort stemverklaring over het wetsvoorstel als zodanig, maar het houdt ook verband met mijn standpunt over deze motie.

De motie met letter K kan ik inhoudelijk niet bijvallen. Dat zal uit het voorgaande duidelijk geworden zijn. Uit het oogpunt van correcte wetgeving acht ik het juist dat het wetsvoorstel via een wijziging, een novelle, wordt aangepast. Dat lijkt mij beter dan het voornemen om belangrijke onderdelen van het wetsvoorstel niet in werking te laten treden. Daarom zal ik de motie steunen.

In stemming komt de motie-Strik c.s. (32211, letter L).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de PvdA, het CDA, de SGP, de SP, D66, GroenLinks, de PvdD, de OSF en 50PLUS voor deze motie hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de ChristenUnie en de PVV ertegen, zodat zij is aangenomen.
**

*B

!Stemmingen!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en enkele andere wetten in verband met de uitvoering van diverse maatregelen, aangekondigd in de Strategische Agenda Hoger onderwijs, Onderzoek en Wetenschap (Wet Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs) (33519),**

en over:

- de motie-Essers c.s. over een maximale verhoging van het collegegeld voor excellente opleidingen (33519, letter E).

(Zie vergadering van heden.)

De **voorzitter**: De heer Essers heeft verzocht om eerst over de moties te stemmen en dan pas over het wetsvoorstel. Ik begrijp dat het al dan niet aanvaarden van de motie voor de fractie van het CDA van belang is om te kunnen beoordelen of zij wel of niet voor het wetsvoorstel is. Ik constateer dat niemand daar bezwaar tegen heeft.

**

In stemming komt de motie-Essers c.s. (33519, letter E).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, het CDA, de ChristenUnie, de SGP, GroenLinks, D66, de PvdD, de OSF en 50PLUS voor deze motie hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van de PVV, de VVD en de SP ertegen, zodat zij is aangenomen.

Voordat we overgaan tot de stemming over het wetsvoorstel, geef ik gelegenheid tot het afleggen van een stemverklaring.

**

*N

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Voorzitter. Ik wilde even mijn schoenen showen.

(hilariteit)

De heer **Ganzevoort** (GroenLinks): Wij zijn heel erg voor kwaliteit in het hoger onderwijs. Wij zijn ook heel erg voor verscheidenheid in het hoger onderwijs. Maar de beperking aan de toegankelijkheid die met name door collegegelddifferentiatie in dit wetsvoorstel ligt besloten, ligt ons te zwaar op de maag om dit wetsvoorstel te kunnen steunen.

De **voorzitter**: Uw schoenen zijn waanzinnig! Ik vind ze echt prachtig.

**

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D66, de ChristenUnie, de SGP, de VVD en het CDA voor dit wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van de fracties van 50PLUS, de OSF, de PvdD, de SP, GroenLinks en de PVV ertegen, zodat het is aangenomen.

**

*B

!Wet versterking bestuur pensioenfondsen!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Pensioenwet en enige andere wetten in verband met versterking van het bestuur bij pensioenfondsen en enige andere wijzigingen (Wet versterking bestuur pensioenfondsen) (33182).**

De **voorzitter**: Ik vrees dat de zaal nu behoorlijk leeg gaat worden, maar dat is niet vanwege gebrek aan belangstelling voor het wetsvoorstel.

Ik vraag u allen om eventuele goede wensen voor het reces buiten de zaal uit te spreken. Het woord is aan de staatssecretaris.

Mevrouw de staatssecretaris, bent u zover?

**

Staatssecretaris **Klijnsma**: Het lampje staat aan, dus dan gaat het helemaal goed komen.

De **voorzitter**: Ik vraag de leden nogmaals om goede wensen voor het reces buiten de zaal uit te spreken en om de staatssecretaris nu in de gelegenheid te stellen om te antwoorden in eerste termijn.

**

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Staatssecretaris **Klijnsma**: Voorzitter. Ik wil de leden van uw Kamer allereerst hartelijk bedanken voor hun inbreng. Er zijn heel veel behartigenswaardige woorden gesproken. Het gaat ook wel over iets. Dan druk ik mij misschien een beetje eufemistisch uit. De Wet versterking bestuur pensioenfondsen moet er namelijk toe leiden dat onze pensioenfondsen ook in de nabije toekomst en daarna stevig verankerd zijn.

Pensioenfondsen worden nu geconfronteerd met steeds complexere zaken. Vele leden zijn daar ook op ingegaan. Het gaat daarbij niet alleen maar om de eurocrisis en de instabiliteit van de financiële markten, maar ook om de vergrijzing die optreedt in ons land en de ontgroening. De financiële crisis heeft geleid tot een daling van de dekkingsgraden van de meeste pensioenfondsen. Dat heeft het vertrouwen in de pensioensector onder druk gezet. Steeds meer mensen maken zich zorgen over hun pensioen. Om deze problemen aan te pakken, heeft het kabinet -- en dan heb ik het niet alleen over dit kabinet, maar ook over voorgaande kabinetten -- allerlei maatregelen genomen. Ik wijs hierbij op de onderzoeken door de commissie-Goudswaard en de commissie-Frijns. Uit de onderzoeksresultaten bleek dat het pensioenstelsel aanpassing behoeft om beter om te kunnen gaan met de onzekerheden op de financiële markten en de demografische veranderingen die nu aan de orde zijn.

Voor het behoud van het vertrouwen in het stelsel is het nodig dat deelnemers en pensioengerechtigden er zeker van kunnen zijn dat het bestuur van hun fonds deskundig is en in control is, dat hun belangen op evenwichtige wijze

worden afgewogen en dat er een goed intern toezicht is. Ik vind de aanpassing van het governance-model voor pensioenfondsen noodzakelijk om dit vertrouwen te borgen. Er moeten daarom maatregelen worden genomen die gericht zijn op versterking van de deskundigheid van het bestuur en het interne toezicht. Ook moet er sprake zijn van een adequate vertegenwoordiging van alle risicodragers. Dat geldt natuurlijk vooral binnen de organisatie van het pensioenfonds. Verder moeten taken en organen worden gestroomlijnd. Deze maatregel is neergelegd in het wetsvoorstel. Mijn voorganger heeft dit wetsvoorstel aan de Tweede Kamer doen toekomen.

Ik hecht er zeer aan om de leden van de Kamer te bedanken voor het feit dat dit wetsvoorstel in een korte tijdsperiode wordt behandeld. De geachte afgevaardigde de heer Backer van D66 heeft hierover natuurlijk ook gesproken. Ik ben daar zeer serieus over, omdat het zo wezenlijk is, en meer dan dat, dat de pensioenwereld echt op korte termijn precies weet wat er van hem wordt verwacht en gevegd, zodat men alles kan doen om de komende tijd het hoofd te bieden aan alle ontwikkelingen die nu aan de orde zijn. Dank dus dat iedereen zo ontzettend hard heeft gewerkt om dit debat mogelijk te maken.

Het lijkt me goed om te melden dat ik wil proberen om in mijn betoog zo veel mogelijk de leden op hoofdlijnen te antwoorden. Ik kan natuurlijk ook heel minutieus inzoomen, maar ik wil proberen de vragen op hoofdlijnen te beantwoorden. Mocht ik vragen van de Kamerleden over het hoofd zien, dan hoop ik dat men die in tweede termijn nogmaals wil schetsen. Ik probeer ook zo veel mogelijk om vragen in één vloeiende beweging te beantwoorden, zodat ik niet steeds in herhaling hoeft te vervallen.

Wat zijn de belangrijkste onderdelen van het wetsvoorstel Wet versterking bestuur pensioenfondsen? Het intern toezicht wordt versterkt. De bedrijfstakpensioenfondsen worden verplicht om een permanente raad van toezicht in te stellen en de ondernemingspensioenfondsen hebben de keuze tussen een raad van toezicht en een visitatiecommissie. Als er wordt gekozen voor een visitatiecommissie, zal de visitatie jaarlijks moeten plaatsvinden in plaats van één keer per drie jaar, zoals nu het geval is. Bovendien is het de bedoeling dat op termijn alle pensioenfondsen overgaan naar een raad van toezicht. Ik hecht eraan om dit nog eens flink te onderstrepen. De heer Hoekstra heeft hierover ook opmerkingen gemaakt. Ik vind dat wij over drie jaar heel goed moeten evalueren hoe de visitatiecommissies nu werken, en erop uit moeten zijn, en meer dan dat, dat de visitatiecommissies worden omgevormd in raden van toezicht, zodat voor alle pensioenfondsen dan de raden van toezicht aan de orde zijn.

De heer **Hoekstra** (CDA): Voor de precisie stel ik toch nog even de volgende vraag. Zegt de staatssecretaris hiermee toe dat over drie jaar deze visitatiecommissies weer zijn verdwenen en zijn omgezet in raden van toezicht?

Staatssecretaris **Klijnsma**: Ik heb zojuist gezegd dat ik over drie jaar evalueer hoe de visitatiecommissies hebben gefunctioneerd, maar dat ik tegenover de visitatiecommissies evenals tegenover de betreffende pensioenfondsen die van een visitatiecommissie gebruikmaken, heel helder zal zijn dat het wijs is om na die drie jaar, of zoveel eerder als mogelijk is, naar een raad van toezicht over te stappen.

De heer **Hoekstra** (CDA): Het spijt me wel, maar dat is toch min of meer wat er nu in de toelichting op het wetsvoorstel staat. Daartegen heeft een aantal fracties grote bezwaren geuit. In die toelichting staat namelijk precies dat wij drie jaar gaan wachten, dan gaan evalueren en dan gaan bepalen, niet dat maar óf wij van die visitatiecommissies af moeten. Precies dat verschil tussen "dat" en "of" zou mijn fractie, maar ik denk ook andere fracties, graag van tafel willen hebben.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Dat kan ik me voorstellen, maar de heer Hoekstra begrijpt ook, naar ik aanneem, dat wij de fondsen in de consultatie de visitatiecommissie als een instrument voor drie jaar of minder hebben aangeboden. Ik wil hier best toezeggen dat ik tegen de pensioenfondsen zal stipuleren dat zij erop gericht dienen te zijn dat na die drie jaar de raad van toezicht een gegeven is.

Voorzitter. De deskundigheid wordt versterkt. De mogelijkheden om deskundigen op te nemen in het nieuwe paritaire bestuur, worden verruimd. Ook worden er nieuwe bestuursmodellen toegevoegd. Ik zou die allemaal kunnen opnoemen en kunnen vertellen hoe ze werken, maar kortheidshalve doe ik dat niet. Een aantal leden is hierop al breedvoerig ingegaan. Er zijn vijf nieuwe modellen voor het bestuur. Die vijf bestuursmodellen zullen door de pensioenfondsen worden gehanteerd zoals zij denken dat het voor hen het juiste model is.

Het is wezenlijk om te vertellen dat alle partijen die risico dragen bij een pensioenregeling, op een goede wijze vertegenwoordigd zijn in alle bestuursmodellen. Dat geldt voor de werkgevers, de werknemers en de pensioengerechtigden. Zij hebben ieder standaard een plek in het bestuur of in het belanghebbendenorgaan bij het onafhankelijke bestuur. Organen en taken worden in alle bestuursmodellen gestroomlijnd. In plaats van twee organen, de deelnemersraad en het verantwoordingsorgaan, komt er nu één orgaan en dat is het verantwoordingsorgaan. Verder vervalt de schriftelijke raadpleging onder pensioengerechtigden. Hierdoor verminderen de administratieve lasten voor fondsen.

Een aantal leden van de Kamer, bijna alle woordvoerders, zijn ingegaan op de interactie met de wet-Koşer Kaya/Blok die van kracht is geworden. Ik wil nog eens onderstrepen dat ik, net als de beide initiatiefnemers, voorstander ben van een uitbreiding van de bestuursparticipatie voor en door pensioengerechtigden. Ik ben voor meer diversiteit en voor het verbeteren van de

informatieverstrekking over verenigingen van pensioengerechtigden en werknemers. Ik wil met dit wetsvoorstel dan ook geen vertraging tot stand brengen in de toetreding van pensioengerechtigden tot de besturen van pensioenfondsen. Dit is namelijk een van de meest wezenlijke elementen. Ik weet ook dat daarvoor heel lang is gevochten. Hulde voor al diegenen die dat gevecht hebben geleverd.

De initiatiefwet richt zich met name op de bestuursparticipatie van pensioengerechtigden. Voor de aanpak van de huidige problemen en het behoud van het vertrouwen in het stelsel is, naar mijn mening, echter meer nodig. Ik kies daarom voor een integrale aanpak van de governance en de medezeggenschap via het nu voorliggende wetsvoorstel. Bij de uitwerking van het wetsvoorstel heb ik zo veel mogelijk rekening gehouden met het initiatiefwetsvoorstel van de leden Koşer Kaya en Blok, dat wet is geworden. Zo veel mogelijk onderdelen zijn overgenomen in het wetsvoorstel. Het wetsvoorstel wijkt op enkele punten af, juist vanwege de integrale aanpak en de noodzaak om de bestuurbaarheid te garanderen.

Een ander punt waarop velen leden hebben ingezoomd, is het volgende. In het wetsvoorstel is het aantal zetels voor pensioengerechtigden gemaximeerd tot 25%. Hiermee wordt voorkomen dat bij vergrijsde fondsen de pensioengerechtigden in de meerderheid komen ten opzichte van de werknemers. Sommigen leden hebben de vraag gesteld: hoe doen wij dat nu bij fondsen die alleen of vrijwel alleen nog pensioengerechtigden hebben? Dat is natuurlijk ook goed in de wet geregeld: daar kun je tot 50% pensioengerechtigden in het aantal zetels zetten.

De heer **De Lange** (OSF): Ik beluister bij de staatssecretaris dat zij het volgende zegt: ja, wij nemen de wet-Koşer Kaya/Blok over maar niet helemaal, omdat de wet-Koşer Kaya/Blok eigenlijk niet goed zou zijn voor de totale bestuursstructuur van de pensioenfondsen. Dat is een merkwaardig standpunt. De wet-Koşer Kaya/Blok is zowel in de Eerste als in de Tweede Kamer met grote meerderheid aangenomen. Men mag aannemen dat in de volksvertegenwoordiging alle elementen die van belang zijn, ook het element waarbij de bestuurbaarheid van de pensioenfondsen wordt gewogen, uitgebreid zijn meegenomen. Ik zou dus denken -- en ik wil daar graag een antwoord op -- dat het van een zekere arrogantie van de kant van de regering getuigt om het beter te weten dan de totale en verzamelde volksvertegenwoordiging.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Dit is wel een heel heldere vraag: draagt de regering arrogantie in zich? Ik moet constateren dat aan de overkant, bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal, het wetsvoorstel dat hier nu voorligt, ook met een ruime meerderheid is aanvaard. Natuurlijk zaten daar enorm veel bouwstenen in van de wet van de leden Koşer Kaya en Blok, maar op een beperkt aantal onderdelen hebben wij andere afwegingen gemaakt. Het woord "arrogantie" vind ik hierop dan ook niet helemaal van toepassing.

De heer **Hoekstra** (CDA): Wij gaan in dat geval dus van 25% naar 50%. Dat is een mitigerend antwoord, maar het is geen antwoord op de volgende vragen. Ten eerste: wat doe je in het door de heer De Lange genoemde voorbeeld van de Holland-Amerika Lijn, met uitsluitend gepensioneerden? Ten tweede, omgekeerd: wat doe je met een fonds waar je uitsluitend nog werknemers hebt? Het IT-voorbeeld is voorbijgekomen. Wat doe je in die extreme gevallen?

Staatssecretaris **Klijnsma**: Als vrijwel uitsluitend gepensioneerden of alleen maar gepensioneerden in een fonds verdisconteerd zijn, zoals in het geval van de Holland-Amerikalijn, bestaat de mogelijkheid om tot 50% te gaan voor wat betreft het aantal pensioengerechtigden. Dan zijn er geen deelnemers.

De heer **Ester** (ChristenUnie): Ik herinner mij de plenaire behandeling van de initiatiefwet van Blok en Koşer Kaya in dit huis nog zeer wel. Minister Kamp verdedigde dat wetsvoorstel en zei volgens mij bijna letterlijk dat hij de representatie, de vertegenwoordiging, integraal zou opnemen in dit wetsvoorstel. Kan de staatssecretaris daar een reactie op geven? Het lijkt mij namelijk dat dit niet gebeurd is.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Nee. Ik constateer ook dat de 25% aan de orde was toen ik aantrad als staatssecretaris. Ik kan niet precies in het hoofd van mijn voorganger kijken. Ik geloof onmiddellijk dat de heer Ester mijn voorganger op dit punt citeert. Daar kan ik verder niets aan toevoegen of aan afdoen.

De raadpleging van pensioengerechtigden is vervangen door een automatische deelname van deze geleding aan het paritaire bestuur. Dit leidt tot een vermindering van administratieve lasten. Verder bevat het wetsvoorstel maatregelen die zijn gericht op het tot stand brengen van diversiteit. Dat hebben velen genoemd. Zo moet gerapporteerd worden over de inspanningen die zijn verricht om diversiteit naar leeftijd en geslacht te bereiken in de organen van het pensioenfonds. Niet alleen de leden van de Kamer hechten daar zeer aan, maar ik ook. Niet alleen mensen die al wat op leeftijd zijn moeten een plek in een pensioenfonds vinden, maar natuurlijk ook jongere mensen. De vakbeweging probeert zo veel mogelijk jonge mensen op te leiden om deel te gaan uitmaken van de nieuwe pensioenfondsbesturen. Ik vind dat een groot goed.

Ook worden pensioenfondsen verplicht om in hun jaarverslag aan te geven hoe zij in hun beleggingsbeleid rekening houden met milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen.

De heer **De Lange** (OSF): De staatssecretaris noemt de rol van de vakorganisatie. Zij schildert het af als "voordelig" dat de vakorganisatie haar best doet om jongere mensen bij de problematiek te betrekken. Ik kan niet ontkennen dat dit binnen

de vakorganisatie een goede ontwikkeling is, maar dat laat onverlet dat de vakorganisatie maar 17% van alle werkende mensen vertegenwoordigt en nog een aanzienlijk kleiner percentage van de gepensioneerden. Kortom, de vakorganisatie is niet representatief voor de populatie van pensioenfondsen. Een andere conclusie is redelijkerwijs niet mogelijk. Dat de vakorganisatie haar best doet, is prima voor degenen die daarbij betrokken zijn, maar het is veel minder prima voor de 83% van de werkende mensen die er niet bij betrokken is. Welke garanties biedt het wetsvoorstel voor degenen die niet tot een vakorganisatie behoren -- vaak willen zij dat om allerlei redenen bewust niet -- om toch de representativiteit tot stand te brengen die in de moderne tijd essentieel is voor alle mensen die pensioenpremie betalen en sparen voor hun oude dag? Ik hoor daar niets over. Ik hoor alleen de bekende mantra's over de vakbeweging. Zou het niet goed zijn om eens te kijken naar alle mensen die bij een pensioenfonds betrokken zijn en niet alleen naar die paar leden van de vakorganisatie?

Staatssecretaris **Klijnsma**: Daar is al veel vaker stevig over gedebatteerd. Per definitie maken vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers hun opwachting in het paritaire bestuur. Ik vind het uitstekend dat vanuit die geleidingen werkelijk naar alle leeftijden wordt gekeken. Dat is namelijk essentieel. Het is goed dat de vakbeweging investeert in het opleiden van jonge mensen voor besturen. Ik constateer dat jonge mensen meer en meer niet alleen inzicht maar ook interesse in pensioenfondsbesturen krijgen.

De heer **De Lange** (OSF): Ik constateer dat ik geen antwoord op mijn vraag krijg. Mijn vraag is waarom 83% van de mensen die werken en 97% van de gepensioneerden buiten de medezeggenschap blijven die door de staatssecretaris als zo noodzakelijk bepleit wordt. Zij beperkt zich in haar antwoord uitsluitend tot de zeer beperkte kring van de vakbeweging. Waarschijnlijk komt zij daar zelf ook uit voort, maar het is wel buitengewoon beperkt in het geheel der dingen. Daar heb ik grote problemen mee.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Ik zet maar meteen iets recht: ik kom niet voort uit de vakbeweging. Maar dat doet nu even niet ter zake. Ik constateer dat de pensioenen op basis van arbeidsvoorwaarden zijn ingericht. Op basis van de arbeidsvoorwaarden en de manier waarop de cao's worden uitonderhandeld, bekijk je hoe je de pensioenen inricht. Ik vind oprecht dat beide partners verantwoordelijkheid hebben voor de diversiteit van besturen. Daarop heb ik willen antwoorden.

Ik vervolg nu mijn betoeg. Ik wil graag ingaan op de vraag of de maximering van 25% in overeenstemming is met het Europees recht. Ik ben daar in de schriftelijke beantwoording op ingegaan. Het lijkt mij echter goed om nog eens te onderstrepen dat maximering van het aantal pensioengerechtigden in de besturen van

pensioenfondsen niet in strijd is met het EU-recht en geen discriminatie oplevert. De kaderrichtlijn voor gelijke behandeling in arbeid en beroep heeft namelijk een nauw omschreven werkingsfeer. Deze is neergelegd in artikel 3 van de richtlijn. Daarin is geregeld dat de richtlijn van toepassing is op arbeidsvoorwaarden. Pensioen is een arbeidsvoorwaarde, maar de samenstelling van pensioenfondsbesturen niet. De conclusie is daarom dat de maximering van pensioengerechtigden in het bestuur van een pensioenfonds niet onder de materiële werkingsfeer van de kaderrichtlijn valt.

Los daarvan is er ook geen sprake van ongelijke behandeling, omdat het ongelijke gevallen betreft. Pensioengerechtigden verkeren namelijk in een andere situatie dan deelnemers. Pensioengerechtigden ontvangen een uitkering en deelnemers betalen premie.

De heer **Backer** (D66): Ik beluister het antwoord op vragen van collega's dat ik ook heb kunnen lezen. We hebben daar een kort interruptiedebatje over gevoerd. Mijn vraag aan de staatssecretaris betreft meer een risico-inschatting. Ik heb zelf ook in de juristerij gewerkt en daarin bestaan altijd verschillende meningen. De stelligheid waarmee de staatssecretaris haar standpunt verkondigt, is volgens mij niet vol te houden. Er zijn vraagtekens bij de stelling te plaatsen. Dan kom ik op de risicoafweging: wil je bij een dergelijk onderwerp het risico nemen dat de zaak wordt beslecht of voorgelegd, omdat er heel grote belangen aan de orde zijn? Misschien is dat de eerste jaren nog niet het geval -- die 25% wordt namelijk nog niet zo snel bereikt -- maar op een gegeven moment is dat wel het geval. Dat risico acht ik zeer groot. Hoe kijkt de staatssecretaris daartegenaan?

Staatssecretaris **Klijnsma**: Volgens mij moeten wij dan duiden wat ongelijke en gelijke gevallen zijn. Zoals ik ertegenaan kijk, praten wij in dit geval over ongelijke gevallen. Dientengevolge acht ik het risico niet enorm groot.

Ik kom nu op iets wat eigenlijk iedereen in dit debat aan de vork heeft gestoken. Dat is ook goed. Iedereen heeft zich afgevraagd of de raad van toezicht wel voldoende invloed heeft. En wat zijn de minimale bevoegdheden van de raad van toezicht? De heer Hoekstra bracht de bal aan het rollen, want iedereen is er verder ook op ingegaan.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Anders waren we er natuurlijk niet op gekomen.

Staatssecretaris **Klijnsma**: De heer Thissen doet ook altijd mee als er een bal rolt. Het geldt natuurlijk voor iedereen, want het is een heel wezenlijk onderdeel van het wetsvoorstel. Ik vind het dan ook plezierig om er iets over te zeggen. Zoals we in de wet hebben opgenomen, heeft de raad van toezicht veel invloed. Sterker nog, deze bergt alle onderdelen in zich die iedere zichzelf respecterende raad van toezicht zou moeten hebben. Er is echter één punt van aandacht. Dat hebben wij in de wet getackeld door in artikel 104, lid 10 te zeggen dat wij sowieso een AMvB willen

slaan om te waarborgen dat de raad van toezicht ook in de context van het disfunctioneren van bestuursleden zijn rol kan spelen. In zo'n geval moeten bestuursleden naar huis kunnen worden gestuurd. Zij moeten hun congé kunnen krijgen. Wij willen dat in de AMvB verankeren. In de Tweede Kamer heb ik reeds toegezegd dat ik hierop een voorhangprocedure van toepassing wil verklaren. Dat zeg ik ook hier toe. Ik hecht er zeer aan om dit te onderstrepen. De vraag is natuurlijk wat je onder disfunctioneren verstaat. In de wet hebben wij een aantal belangrijke bevoegdheden opgesomd waarover de raad van toezicht instemmingsrecht heeft. Als een besluit instemming behoeft en het bestuur lapt dit aan zijn laars, dan is dit disfunctioneren. Dat is een reden om het bestuurslid of het bestuur als zodanig weg te sturen.

Dat wilde ik zeggen over de raad van toezicht. Ik heb begrepen dat dit een antwoord is op de vraag van veel leden hoe ik dit precies voor mij zie. Nogmaals, ik wil deze AMvB heel snel tot stand brengen, zodat voor het veld helder is dat ook dit onderdeel van de raad van toezicht stevig verankerd is.

Ik zal nu de verschillende bijdragen langslopen. De heer Hoekstra heeft vijf punten genoemd. Een groot deel daarvan heb ik al beetgepakt: het aandeel van de gepensioneerden, de raad van toezicht en de visitatiecommissie. Ik onderstreep dat ik er zeer op uit ben om het fenomeen visitatiecommissie geen lang leven beschoren te laten zijn. Het vierde punt was de positie van de gepensioneerden en de generaties onder de 30. Daarover hebben wij het gehad. Ik ben ook ingegaan op de wet-Koşer Kaya/Blok.

De heer Ester heeft een zeer goed beeld geschetst van de pensioenwereld van deze tijd en alle zaken die daar nu op af komen. Daarom vindt hij het belangrijk dat de governance op peil wordt gebracht, zodat de pensioenwereld een stevig gezicht heeft in dit hele verhaal. Wel wijst hij erop dat het verwarrend is voor de pensioensector, omdat de wet-Koşer Kaya/Blok nog maar net van kracht is geworden. Ik ben dat men hem eens, maar gedane zaken nemen geen keer. Het is belangrijk dat wij de pensioensector laten zien hoe men in de opmaat naar 1 juli 2014 kan voorsorteren op wat men op die datum echt klaar dient te hebben.

De heer **Hoekstra** (CDA): Wat de staatssecretaris zei over de raad van toezicht, gaat al een heel eind in de goede richting. Ik kan mij vergist hebben, maar ik meen dat de staatssecretaris niets gezegd heeft over het benoemen van het bestuur door de raad van toezicht. Heeft zij hierover ook gedachten? Ik zou de staatssecretaris ook graag de meer fundamentele vraag stellen of zij de mening deelt dat je iets wat zo belangrijk is, eigenlijk in meer zou moeten willen regelen dan alleen via de weg die zij zelf heeft gesuggereerd. Verschillende leden hebben dat geopperd. Het woord dat hierbij hoort, is "novelle".

Staatssecretaris **Klijnsma**: Dat begrijp ik heel goed. Eerst zeg ik iets over de benoeming en de raad van toezicht. De raad van toezicht heeft goedkeuringsrecht op de profielschets van bestuurders. Als een bestuurder daaraan niet voldoet of als het voltallige bestuur integraal niet voldoet aan de profielschets omdat bepaalde kwaliteiten die voor het totale bestuur van belang zijn, bijvoorbeeld financiële kennis, ontbreken, dan kan de raad van toezicht altijd zijn goedkeuringsrecht gebruiken om een soort veto uit te spreken.

De heer **Hoekstra** (CDA): Als ik de staatssecretaris goed begrijp, is zij voornemens om dat op deze manier in de AMvB op te nemen.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Ja. Er staat al in de wet dat de raad van toezicht goedkeuringsrecht heeft op het vaststellen van de profielschets van de bestuurder. Wij regelen in de AMvB sowieso dat bestuurders bij disfunctioneren kunnen worden weggestuurd. Ik kan mij voorstellen dat wij hierin ook verankeren dat bestuurders dienen te voldoen aan de profielschets en dat ook het integrale bestuur daaraan moet voldoen.

Moeten wij dit nu via een AMvB of via een novelle regelen? Onder artikel 104, lid 10 van de wet heb ik bewust de AMvB als instrument opgenomen. Ook ik vind het heel wezenlijk om dergelijke zaken in de wet neer te leggen. Het mag helder zijn dat ik ervoor pleit om het vehikel dat al in de wet zit, te benutten om als de drommel de zaak te verankeren. Ik pleit er niet voor om dat via een novelle te doen. Dat brengt namelijk een langere weg met zich mee en bovendien wordt daarmee de helderheid voor de pensioenwereld niet onmiddellijk geschraagd.

De heer **Backer** (D66): Ik sympathiseer met het streven naar helderheid en snelheid, maar ik heb wel moeite met het feit dat deze Kamer op hoge snelheid dingen moet doen om het probleem met de pensioenwereld te adresseren. Ik ben de eerste om toe te geven dat ik er wellicht overheen heb gelezen, maar waar dit punt in de schriftelijke voorbereiding is opgebracht, wordt ermee geschermd dat deze zaak in de code geregeld wordt. In eerste termijn hebben wij dit overigens allemaal genoemd. Met alle respect voor de heer Hoekstra, maar dit is ons allen opgevallen. De staatssecretaris komt nu in haar antwoord, op de allerlaatste dag van dit vergaderjaar, met een AMvB waarin dit zal worden geregeld. Het kan zijn dat ik dit gemist heb, maar ik ben het in de eerdere beantwoording niet tegengekomen. Overigens ben ik er ook nog niet uit wat in dezen de goede weg zou zijn.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Ik hecht eraan om nogmaals te beklemtonen dat ik bij de heer Hoekstra begonnen ben toen ik zei dat iedereen dit punt van aandacht hier prominent naar voren heeft gebracht. Ik zei niet voor niks dat de heer Thissen de bal voort heeft geschopt. Dat geldt eigenlijk voor u allen. Het gaat erom dat wij de bal nu op een

goede manier in het doel krijgen. Bij de totstandkoming van de wet heb ik de AMvB niet voor niks opgenomen. De heer Backer heeft gelijk als hij stelt dat wij in de eerste ronde gestipuleerd hebben dat de code hierin een rol dient te spelen. Dat is ook zo. De code wordt ook vanuit de pensioenfondsen ingevuld. De code speelt inderdaad een grote rol bij de totstandkoming van de AMvB. Ik meld echter nu al dat bestuursleden bij disfunctioneren kunnen worden weggestuurd.

De heer **Backer** (D66): Ik benadruk dat woordje "nu" even. De staatssecretaris meldt het inderdaad nu. Mijn vraag was of de AMvB en deze route eerder besproken zijn. Heb ik eroverheen gelezen of was dit eerder aan de orde? Ik weet niet anders dan dat wij dit zouden moeten adresseren in de code, wat naar mijn mening overigens niet de goede weg is.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Duid het mij niet euvel, maar ik weet niet precies of wij die AMvB in de schriftelijke behandeling hebben genoemd. De AMvB staat echter wel van meet af aan in het wetsvoorstel

De heer **Backer** (D66): Dat ontken ik ook niet. Het betreft echter een centraal punt waar wij allemaal opmerkingen over hebben gemaakt. De staatssecretaris komt met de AMvB als een panacee voor deze kwestie, waarbij de code ook nog een rol gaat spelen. Ik ben eigenlijk verrast door die oplossing en vraag mij af of ik die over het hoofd heb gezien. Of komt de staatssecretaris hier nu voor het eerst mee?

Staatssecretaris **Klijnsma**: Wel hier plenair uiteraard, maar de AMvB is echt een onderdeel van het wetsvoorstel en kan als zodanig worden benut. De AMvB is ook opgenomen in artikel 104, dat gaat over de raden van toezicht en de rechten daarvan.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Mijn fractie is blij dat de staatssecretaris in elk geval met een heel belangrijke handreiking aan deze Kamer komt met de inhoud van de AMvB. Ik sluit mij aan bij de heer Hoekstra dat een novelle veel sterker en krachtiger is. Dan komt de regering hier immers weer terug met een veranderd wetsvoorstel. Een AMvB leidt echter wellicht tot een wat hogere snelheid. Ik heb de staatssecretaris horen zeggen dat de raad van toezicht wel de bevoegdheid krijgt om bestuursleden te ontslaan vanwege disfunctioneren. De raad van toezicht heeft echter niet de volledige bevoegdheid om bestuursleden te benoemen en te ontslaan, zoals dat eigenlijk altijd wel is geregeld in het normale verkeer in het model voor een raad van toezicht of een raad van commissarissen. De raad van toezicht is meestal de werkgever van het bestuur, met de bijbehorende bevoegdheden. Ik ben altijd bereid om de staatssecretaris de hand te reiken om haar wat verder te helpen, om ervoor te zorgen dat zij wat verder mijn richting uitloopt. Ik vraag haar om te proberen om nog wat verder te gaan door te zeggen dat zij in de AMvB eigenlijk zou willen regelen dat de raad van toezicht gaat

over het benoemen en het ontslaan van het bestuur.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Het is wel weer fijn in uw midden te mogen vertoeven, want ik heb dit wel lang gemist. Dat is gewoon echt waar. Het is ook mooi om hierover te debatteren. Ik word nu inderdaad uitgelokt om op basis van artikel 104 nog eens te kijken hoe ver de polsstok zou kunnen reiken. Ik zeg toch maar even hoe ik het nu inkleur. Het gaat om het paritaire bestuur; zo wil ik beklemtonen. Die polsstok leidt er dan toe dat de profielschets van bestuurders het goedkeuringsrecht behoeft. Daar heeft de raad van toezicht een stevige inzet. Als bestuurders daar niet aan voldoen of het geheel van het bestuur mankementen vertoont, dan acteert de raad van toezicht. Dat is in artikel 104 geregeld onder 3b. Dit is wat ik wilde zeggen over de raad van toezicht.

Ik was bij de heer Ester gebleven. Ik zei dat ik het beeld dat hij schetst van de pensioenwereld, heel helder vind. Daar zijn eigenlijk alle sprekers op ingegaan. Hij stelde dat wij moeten voorkomen dat er verwarring ontstaat bij de pensioensector. Dat ben ik erg met hem eens. Hij vraagt mij of ik kan inschatten welke keuze de pensioenwereld zal maken wat betreft het ultieme model. De kracht van dit wetsvoorstel is nu juist dat er diversiteit mogelijk is. De pensioenwereld zelf, de SER en de Tweede Kamer hebben deze drie modellen toegevoegd. Dat one-tiermodel kennen wij in Nederland nog niet uit en te na, maar de drie genoemde gremia hechten er erg aan dat er gebruik van zou kunnen worden gemaakt. Ik zeg het expres zoals ik het zeg. De tijd moet leren of dat daadwerkelijk zal gaan geschieden en of het een meerwaarde heeft. Het feit dat het kan, is zo helder als glas.

De heer Ester heeft ook gevraagd of er genoeg professionele bestuurders zijn. Die vraag is door verschillende leden gesteld. De Nederlandsche Bank is heel nauwgezet bezig om de huidige bestuurders tegen het licht te houden, als ik het zo mag uitdrukken. Daar waar die bestuurders te licht worden bevonden, moeten zij zich laten bijspijkeren. Dat gebeurt nu al met heel veel intensiteit. Bovendien zien wij het aantal pensioenfondsen steeds verder dalen. Dat geeft de burger moed waar het gaat om de professionaliteit van de bestuurders.

De heer Ester heeft nog iets behartigenswaardigs gezegd.

De heer **Ester** (ChristenUnie): U bent wel heel aardig voor mij, staatssecretaris. Dat waardeer ik zeer, hoor.

Ik heb nog een vraag over de deskundigheid. Governance is een heel bepalend onderdeel van het wetsvoorstel. Wij constateren echter ook dat een kwart van de bestuurders niet helemaal aan de maat is wat betreft deskundigheid. De staatssecretaris constateert dat, maar doet zij er ook wat mee? Wordt er vanuit het ministerie echt beleid gemaakt om daar iets aan te doen? Anders is er natuurlijk een enorme discrepantie tussen haar ambitie wat betreft governance en het

daarachteraan hobbelen van de feitelijke deskundigheid.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Deze vraag is ook uitvoerig aan de orde geweest in de Tweede Kamer. Het is zaak dat de Pensioenfederatie potentiële bestuurders equipeert en ervoor zorgt dat zij daar waar zij lacunes in hun kennis hebben, worden bijgespijkerd. Daar is men mee doende. De Nederlandsche bank draagt daar ook een steen aan bij. Die kijkt nauwgezet of de afspiegeling van de bestuurders, zowel de individuele bestuurders als het bestuur als geheel, kwalitatief voldoende is.

De **voorzitter**: Ik geef eerst de heer Ester het woord en dan de heer De Lange. Ik vraag iedereen om de interrupties een beetje kort te houden.

**

De heer **Ester** (ChristenUnie): De kwestie van de representatie op groepsniveau vind ik heel belangrijk. Er kunnen in een raad van toezicht vijf deskundigen zitten op het gebied van derivaten, maar dat betekent niet dat je een competent bestuur hebt. Hoe gaat de staatssecretaris er nu precies voor zorgen dat een raad van toezicht als collectief alle vereiste deskundigheden in huis heeft?

Staatssecretaris **Klijnsma**: De Nederlandsche Bank heeft zelf een instrument ontwikkeld waarmee nauwgezet kan worden bekeken welke kwaliteit nodig is in een raad van toezicht -- dat is natuurlijk heel divers -- zodat bij het rekruteren van mensen kan worden gekeken naar de balans van alle kwaliteiten die nodig zijn. De Nederlandsche Bank stelt dus echt eisen. Ieder jaar opnieuw wordt daar, als ik mij zo mag uitdrukken, de thermometer weer ingestoken.

De heer **De Lange** (OSF): De staatssecretaris noemt de Pensioenfederatie. Dat is een organisatie die zich nu bezighoudt met de versterking van de kwaliteit van bestuurders van pensioenfondsen. Ik volg de Pensioenfederatie al jaren op de voet. Ik kan de staatssecretaris verzekeren dat het van zeer recente datum is dat de Pensioenfederatie überhaupt van mening is dat er problemen zijn met de kwaliteit van bestuurders van pensioenfondsen. Wat is er ineens zo veranderd?

Staatssecretaris **Klijnsma**: In de voorgaande jaren heb ik de Pensioenfederatie niet zo intens gevolgd als de geachte afgevaardigde. Ik constateer dat er in Nederland rond de pensioenen breed, in de hele pensioenwereld en ook in de manier waarop wij in Nederland allemaal tegen onze oudedagsvoorziening aankijken, enorm veel veranderd is. Wij zijn er allemaal van overtuigd -- wij hebben met elkaar gesproken -- dat het heel wezenlijk is dat wij durven doordenken over hoe dat verder moet met die oudedagsvoorziening. Dat is wat wij nu doen. De Pensioenfederatie heeft die sense of urgency wel degelijk op het netvlies. Die is daar zeer mee doende en heeft het voortouw op dit punt.

De heer Ester had nog een vraag. Hij zei dat als pensioenfondsen beleggen -- wij weten dat die discussie nu ook speelt -- het plezierig zou zijn als dat in het jaarverslag terug te zien is. Ik zal kijken in hoeverre ik dit tot stand kan brengen met de Pensioenfederatie. Ik vind het een heel heldere vraag. Het leidt tot transparantie voor degenen die bij het fonds zijn aangesloten.

De heer De Lange heeft een heel stevig verhaal neergezet. Het was meer een requisitoir dan dat hij heel veel vragen stelde. Hij is ingegaan op het voorstel van mevrouw Koser Kaya en de heer Blok en op de raad van toezicht. De vragen daarover heb ik beantwoord. De vragen die hij in zijn bijdrage nog heeft gesteld, heb ik in de schriftelijke inbreng meegenomen.

De heer Nagel vraagt: wat is nu precies het effect van het feit dat de wet-Koser Kaya/Blok is ingevoerd? Hij zegt: staatssecretaris, u hebt wél een waarschuwing afgegeven, ook op het punt van de financiën. Die waarschuwing heb ik uiteraard afgegeven. Dat heb ik gedaan omdat het voor de pensioenwereld heel plezierig is als men met eenduidige wetgeving te maken krijgt. Als besturen nu proberen om de wet-Koser Kaya/Blok uit te voeren, is daarvoor uiteraard inzet nodig. Het is natuurlijk zonde van die inzet als er een andere wet achteraan komt die daaroverheen gaat. Dat heb ik als waarschuwing willen zeggen.

De heer **Nagel** (50PLUS): Wat de staatssecretaris nu zegt, zijn we in alle stukken al tegengekomen. Zij heeft gedreigd dat er grote gevolgen voor de fondsen zouden zijn als de Eerste Kamer dit niet zou behandelen vóór 1 juli. Zij heeft ook gezegd dat dit straks ook terug te vinden zou zijn voor de gepensioneerden. Op grond daarvan heb ik gezegd: als de staatssecretaris daarmee dreigt, moet het om een substantieel groot bedrag gaan. Anders zou ze hiermee niet dreigen. Kan zij mij vertellen wat de orde van grootte is van het bedrag waar het hierbij om gaat? Wat zou het betekend hebben voor de gepensioneerden als de Eerste Kamer dit niet vóór 1 juli zou hebben behandeld? Die vraag beantwoordt de staatssecretaris niet. Ik stel die vraag alsnog met nadruk.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Ik ben expres op deze vraag ingegaan omdat ik mij heel goed realiseer dat ik inderdaad aan de Eerste Kamer heb gevraagd om dit wetsvoorstel vóór 1 juli te behandelen. Ik heb daarmee aan de Eerste Kamer gevraagd om een enorm intensief traject aan te gaan. Ik ben daarop uiteraard bij het begin van mijn betoog al ingegaan. Ik heb gezegd dat ik het erg plezierig vind dat de Eerste Kamer daarmee zo ongelooflijk serieus om is gegaan. De heer Nagel zegt: je hebt eigenlijk een soort dreigement neergelegd. Een dreigement zou ik bij de Eerste Kamer nooit neerleggen, want zij bepaalt gewoon zelf wanneer er wat wordt behandeld. Ik heb uiteraard wel willen onderkennen, zowel naar de Eerste Kamer als naar Nederland als geheel, dat het het veld, maar ook de pensioengerechtigden en de mensen die de premie betalen, niet echt zal helpen als je twee wetten over elkaar heen laat "buitelen". Ik druk me daarbij

niet erg parlementair uit, maar dit was de achterliggende gedachte die ik daarbij had.

De heer Nagel zei ook: ik heb gelezen dat de staatssecretaris zegt dat er eigenlijk maar twee groepen betalen, namelijk de werknemers en de premiebetalers. Zij zegt dat de gepensioneerden eigenlijk niet betalen. Ik heb het "betalen" natuurlijk heel sec geduid. Je zou kunnen zeggen dat werkgevers en werknemers nu echt "baar" betalen. De pensioengerechtigden worden inderdaad geconfronteerd met het feit dat er door sommige pensioenfondsen is afgewaardeerd. Daarover ben ik zeer helder. Zij worden geconfronteerd met het feit dat er niet is geïndexeerd. Het is dus inderdaad zo dat gepensioneerden nu niet bepaald een hoger pensioen hebben gekregen. Ik druk me daarbij eufemistisch uit.

Ik kom op de vragen van de heer Thissen. Hij legt de nadruk zeer op de intergenerationele balans. Dat doe ik met hem. Want o, o, o, wat is het belangrijk dat we oud en jong in ons land niet tegen elkaar uitspelen. Ik vind het echt mooi dat jong en oud zich bekommeren over de wederzijdse belangen. Er zijn namelijk tegenwoordig zogenaamde pensioenlabs, waarin jong en oud samen de hersens verzwikken over de vraag hoe we dit moeten inkleden. Op welke manier blijft het pensioen toekomstbestendig? Ik vind het een groot goed dat dit gebeurt. Ik wil heel graag in het najaar de discussie hierover verder aanzwengelen en ik hoop uit de grond van mijn hart dat de Eerste Kamer daarbij haar partij wil meeblazen. De intergenerationele balans is dus ontzettend belangrijk. We hebben daarom ook de rapportageverplichting opgenomen. Die is vormgegeven in de wet. Er moet inzicht worden geboden in de inrichting van de pensioenbesturen naar leeftijd en geslacht.

Op de raad van toezicht ben ik al ingegaan. De heer Thissen zegt: maak er geen raden van toezicht "zonder ballen" van. Nee, dat gaan we niet doen. Daarover is volgens mij voldoende gezegd.

De heer Thissen vraagt ook hoe het precies zit met de deskundigheid versus de geschiktheid. De commissie-Frijns heeft daarover volgens hem veel behartigenswaardigs gezegd. Het gaat erom dat wij in ieder geval met een ruime blik kunnen kijken naar de kennis die je nodig hebt in die raden van toezicht en in die besturen. Daarbij is bijvoorbeeld ook kennis nodig over beleggingsbeleid. De waarborging van die deskundigheid is echt neergelegd in regels van de Nederlandsche Bank. Daarop kunnen we ze enten. Dat is iets wat we zeer, zeer goed bewaken.

De heer Postema heeft gezegd: van mij of van ons hadden die drie one-tiermodellen niet per se opgenomen hoeven worden. Ik heb al geduid hoe ze in het wetsvoorstel terecht zijn gekomen. Hij vraagt ook wat mijn inschatting is over het gebruik van die modellen. Ik ben zeer van plan om dat te gaan monitoren. Ik zal van de resultaten daarvan uiteraard ook de Eerste Kamer in kennis stellen. Ik ga dit dus nauwlettend volgen.

De heer Elzinga heeft gesproken over de deskundigheid. Hij vraagt of het klopt dat de

conclusie is dat het aantal deskundige bestuurders en toezichthouders nog niet toereikend is. Daarop ben ik zojuist ingegaan. Daaraan wordt heel hard gewerkt. Op dit moment is de bestuurskwaliteit redelijk, maar zij moet verder worden opgebouwd. Ik heb ook gezegd dat het aantal pensioenfondsen wordt verkleind. Dat levert ook relatief meer bestuurders op.

De heer Elzinga vroeg ook of intern toezicht effectiever is dan extern toezicht. Daarbij hangt het er volgens mij heel erg van af, over welk fonds je het precies hebt. Het kan ook zijn dat de heer Elzinga dit duidt als extern toezicht van de Nederlandsche Bank en de AFM. Dat zijn twee heel belangrijke counterparts die we echt in stelling moeten houden. De AFM let er uiteraard ook heel goed op hoe de pensioenfondsen communiceren. Als er iets belangrijk is, is het wel de communicatie vanuit jouw pensioenfonds. Het is dus heel belangrijk dat de AFM echt op stoom blijft.

De heer Elzinga heeft ook gevraagd hoe de beperkingen in de vertegenwoordiging zich rijmen met de conclusie ... Ik zie dat de heer Elzinga iets wil zeggen.

De heer **Elzinga** (SP): Ik wil nog een vraag stellen over de deskundigheid. Wij spreken over het model van interne deskundigheid, dus via een raad van toezicht. Welk succesvolle model had de staatssecretaris precies voor ogen bij het uitwerken van deze modellen?

Staatssecretaris **Klijnsma**: Dat interne model moet natuurlijk nog tot wasdom komen. We zien uiteraard dat er in het buitenland wel mee wordt gewerkt. In ons land is het echter nog relatief nieuw. Ik heb zojuist gezegd dat ik het heel goed vind om dit iedere keer tegen het licht te houden. Als fondsen dit model gaan hanteren, kijken we daar samen met de Nederlandsche Bank, nog meer dan bij de andere fondsen, met argusogen naar. Dat blijven we dus doen.

De heer **Elzinga** (SP): Ik heb een vraag gesteld waaraan de staatssecretaris voorbij is gegaan. Die ging over de rol van de onafhankelijke deskundige. De staatssecretaris zegt tegen mij een beetje geruststellend: er is nog wat tekort aan kwaliteit, maar er wordt hard aan gewerkt. Bovendien, zegt de staatssecretaris, neemt het aantal fondsen af. Dat geeft de burger moed, zegt zij, en het komt wel goed met het aantal mensen dat nu in de besturen zit om deze taken te vervullen. Voor welk probleem is het aantrekken van externe, onafhankelijke deskundigen dan een oplossing?

Staatssecretaris **Klijnsma**: Dat varieert enorm per fonds. Sommige fondsen ontberen bijvoorbeeld expertise in het beleggingsbeleid en andere juridische expertise. Het hangt dus heel erg af van welke externe expertise het nodig heeft, maar de balans van expertise moet je heel erg goed in een fonds terug kunnen zien. Ik kan dus niet zeggen: het is per definitie dit of dat. Het hangt heel erg af van welke expertise het ontbeert.

De heer Elzinga vroeg of premieafspraken onderdeel zijn van het arbeidsvoorwaardenoverleg. Het antwoord daarop is ja. Dat zie je gewoon in de praktijk terug. Hij vroeg ook of het arbeidsvoorwaardenoverleg plaatsvindt tussen werkgevers en werknemers. Ja, voor zover er in cao-verband wordt onderhandeld, is dat zeker het geval, maar ik sluit niet de ogen en de heer Elzinga ook niet -- dat weet ik -- voor de zzp'ers in ons land en voor degenen die niet onmiddellijk bij een arbeidsvoorwaardenoverleg zijn aangesloten. Ik ben doende om te bekijken hoe wij het perspectief voor zzp'ers kunnen verbeteren.

De uitswinger van de heer Elzinga was dat hij vond dat het veld maximaal moet worden bijgepraat. Dit is een essentiële uitswinger. Het veld bestaat niet alleen uit fondsbestuurders maar ook uit degenen die van die fondsen gebruikmaken en die die fondsen voeden. Alle mensen die iets met het fonds te maken hebben, moeten precies weten wat er met hun fonds gebeurt, want als er iets wezenlijk is, is dat het feit dat een pensioenfonds ook gedragen wordt door degenen die de inzet plegen en die op dat pensioen kunnen bogen wanneer zij pensioengerechtigd zijn.

Dan kom ik bij de heer Kok.

De heer **Elzinga** (SP): De staatssecretaris slaat helaas een belangrijk blok van mijn betoog over. Dat gaat over de verdeling naar risicodragers. Ik heb nogal wat opmerkingen gemaakt over de constatering van onder andere de Raad van State dat de werknemers en gepensioneerden nu al, maar zeker in de toekomst, de groepen zijn die de risico's dragen. Daar staan allerlei mooie woorden over in het voorstel en in de onderliggende motivatie, namelijk om vooral de risicodragers te laten vertegenwoordigen in de pensioenfondsbesturen en toezichtorganen. Hoe verhoudt zich dat tot elkaar?

Staatssecretaris **Klijnsma**: Ik heb geprobeerd om dat met mijn inleidende betoog te verweven door de percentages te noemen die weergeven hoe dat risicodragende precies gestalte krijgt. In de wet hebben wij verankerd dat werkgevers voor hooguit 50% aan de orde kunnen zijn, pensioengerechtigden voor hooguit 25% en belanghebbenden, de premiebetalers, voor het overige. Ik heb dat dus wel geduid, want deze groepen dragen risico's.

De **voorzitter**: Laatste interruptie op dit punt, mijnheer Elzinga.

**

De heer **Elzinga** (SP): Oké, dan zal ik proberen wat preciezer te zijn. Dat algemene stukje had ik wel gevolgd, maar ik had vragen gesteld als: deelt de staatssecretaris de conclusie dat de risico's van werknemers, deelnemers en gepensioneerden groter zijn geworden? Deelt zij de inschatting van de Raad van State dat de risico's van de werkgevers in de toekomst nagenoeg nul zijn als gevolg van de uitvoering van het pensioenakkoord, en begrijpt zij waarom de Raad van State op basis daarvan niet weet waarom de werkgevers nog in de

pensioenfondsbesturen zouden moeten zitten? Deelt zij de conclusie dat de positie van werknemers in de besturen ten opzichte van de situatie voor 1 juli jongstleden minder wordt, en dat de positie van de gepensioneerden in de besturen ten opzichte van de huidige situatie "Kosjer Kaya/Blok" minder wordt? Hoe rijmt dat met de achtergrond van deze wet?

Staatssecretaris **Klijnsma**: Ik kan die vraag van de heer Elzinga nu beter duiden. Ik zie die nu ook aan het end van zijn betoog terug. Hij zegt: als borden worden verhangen en werkgevers minder risico dragen dan voorheen, moet je ook kijken naar de balans in de besturen tussen die drie entiteiten. Dat concludeert de Raad van State ook. Dat is op termijn ook aan de orde. Niet voor niets hebben wij in de wet gesteld dat er een balans moet zijn waarbij de werkgevers in ieder geval niet meer dan 50% inzet kunnen plegen. Op dit moment zijn er nog steeds werkgevers die in fondsen bijstorten. Dat zijn de "constructieve" werkgevers. Ik meen oprecht dat die een plek moeten hebben in het bestuur. Vervolgens kun je de situatie op dat moment iedere keer opnieuw bekijken, maar dat is aan de besturen zelf.

De heer Kok vroeg of het kabinet nog iets heeft gedaan met het rapport Kijken in de spiegel. Ja, dat heeft het zeker. Dat gaat om de integriteit van de verschillende bestuurders. Dit vindt de Pensioenfederatie ook wezenlijk, maar die niet alleen. Ook DNB let als geen ander op de integriteit, want dat is stap één voor een goede bestuurder. In de spiegel kijken is dus heel erg belangrijk.

Op de benoemingsprocedure ben ik al ingegaan. De heer Kok heeft nog een opmerking gemaakt over de premiemaximalisatie, maar die doet hier nu niet zozeer opgeld. Hij vroeg ook: waarom geen eenduidig model maar die vijf modellen? Daar ben ik ook op ingegaan. Drie modellen zijn inderdaad in een later stadium toegevoegd.

Mevrouw Kneppers heeft de bal voorgezet voor de allerlaatste speler, de heer Backer, door als geen ander neer te zetten hoe het precies zou moeten met de raad van toezicht. Zij heeft daar allerlei inkleuringen bij gegeven waarvan ik hoop dat ik daar in mijn inleidende betoog al veel antwoorden op heb gegeven. Ik hoop dat zij daarmee uit de voeten kan.

Ik pak nu even haar bijdrage erbij, want ik weet dat zij nog een paar vragen heeft gesteld die zij graag beantwoord zou willen hebben. Haar andere vragen hebben allemaal te maken met de raad van toezicht en de vraag hoe je die gewijzigde besturen en de zwaarte van de taken verdisconteert. Dat gaat ook over de rechtspositie van de bestuursleden. Ik denk dat ik daarop ben ingegaan met mijn verhaal over de raad van toezicht. Anders hoor ik graag in tweede termijn of ik nog iets kan aanvullen of toevoegen.

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Ik wil nog één vraag stellen over die AMvB en over wat de staatssecretaris zei over de bevoegdheid om disfunctionerende bestuursleden naar huis te

sturen. Mij is niet helemaal duidelijk of dat ook geldt voor het onafhankelijke model. Zij mag daar ook in tweede termijn op antwoorden, maar ik dacht: ik stel de vraag vast. Of geldt dat alleen bij het paritaire bestuursmodel? De wet maakt daarin niet heel duidelijk onderscheid.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Ik snap het. Ik denk dat ik daar met "ja" op kan antwoorden. Voor de zekerheid zal ik de wet nog even goed nakijken. Ik meld u dan ook waar we dat terug kunnen vinden.

Last but not least de heer Backer, die zeer terecht de nadruk legde op het feit dat dit wetsvoorstel in zeer korte tijd door deze Kamer in behandeling is genomen. Hij beklemtoonde hoe de interactie met het wetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok gestalte heeft gekregen. Hij heeft geprobeerd in korte tijd de puzzel te leggen. Nogmaals, daar ben ik niet alleen hem, maar iedereen zeer erkentelijk voor. Ook hij is ingegaan op de vijf verschillende modellen, waarvan hij zei dat de pensioensector wel over zeebenen moet beschikken. Maar het is natuurlijk niet zo dat die fondsen op vijf bordjes tegelijk moeten acteren. Ze maken een keuze en staan een model voor.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Misschien is het goed om wat in de AMvB zal worden geregeld op papier te krijgen, zodat we in tweede termijn allemaal een gelijke startpositie hebben.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Dat zeg ik onmiddellijk toe. Dat kan als er heel even geschorst wordt tussen mijn termijn en die van de Kamer.

De heer **Backer** (D66): Is het uw inschatting uit de contacten met de sector dat de discussie over de aanpassing de eerste twee jaar vooral uit zal gaan van het paritaire model?

Staatssecretaris **Klijnsma**: Ja, dat denk ik wel, omdat het paritaire model opgeld doet, waarbij heel nauwgezet wordt gekeken hoe nu verder. Dat one-tierboard is wel een mogelijkheid, maar niet alle fondsbesturen staan te popelen om daarin te stappen.

De vergadering wordt van 21.10 uur tot 21.15 uur geschorst.

*N

De heer **Hoekstra** (CDA): Voorzitter. De beeldspraak was in eerste termijn niet van de lucht. De zelfgebreide trui, Jurassic Park, het jachtterrein van mevrouw Kneppers, de zeebenen en ik geloof ook de puzzel van de heer Backer, de ballen van de heer Thissen -- ik vrees dat ik het niet anders kan noemen -- en de staatssecretaris had het ook nog voortdurend over een andere bal. Ik denk dat de conclusie van alle partijen, wat voor beeldspraak ze ook gebruikt hebben en of ze er nu meer of minder tegen zijn, is geweest: een ingewikkeld, echt rommelig voorstel. Dat is ongelukkig.

De staatssecretaris heeft net op een heel charmante manier over de visitatiecommissie

toegezegd dat ze haar best gaat doen. Dat is eerlijk gezegd wel het vertrekpunt van het vertrekpunt voor iedere bewindspersoon. Ik nodig haar nadrukkelijk uit dit aan te scherpen, niet in de termijn van drie jaar die ze de sector wil gunnen -- daar kan mijn fractie zich zeer in vinden -- maar wel in wat daarna komt, namelijk het verschil tussen "dat" en "of". Ik denk dat de staatssecretaris begrijpt wat ik met die wat cryptische omschrijving bedoel.

De staatssecretaris had een heleboel warme woorden over voor de jongeren, maar ze was weinig concreet. Ik zou liever wat killer taalgebruik hebben en wat specifiekere willen horen wat zij wel denkt te doen aan de positie van de jongeren, waar het gaat om de voorliggende regeling. Dat is namelijk echt, echt, echt een probleem. Vrijwel alle fracties hebben gezegd dat dit, wat ze ook van het wetsvoorstel vinden, echt een probleem is. Ik nodig de staatssecretaris nadrukkelijk uit om te articuleren wat ze denkt daar te kunnen doen.

Het overgangsrecht is altijd een wezenlijk onderdeel in dit huis. Cruciaal, juist omdat we in die ongelukkige situatie voor de sector zijn beland. Specifiek wil ik van de staatssecretaris horen wat er moet, wat er nú moet, wat er kan wachten en wat de termijn dan is, vooral waar het gaat om 1 juli 2014. De cruciale vraag is wat mag wachten, en waarmee je morgen zou moeten beginnen.

Het kapitale punt in dit debat, gemarkeerd door een heleboel fracties, is de raad van toezicht. Daar doet zich een klassiek dilemma voor. De staatssecretaris wil natuurlijk graag door. Daarvoor heeft ze niet alleen zelf goede redenen, maar daar zit natuurlijk ook een belang van de sector achter, een sector die mag verwachten dat er een keer duidelijkheid komt. Dus suggereert de staatssecretaris om dit op te lossen via een AMvB. Ik ben zeer tevreden dat zij goed heeft geluisterd naar de cruciale punten als het gaat om de scherpste van de bevoegdheden van de raad van toezicht. Inhoudelijk heeft ze gedaan wat mijn fractie graag zag gebeuren. Maar de andere kant van het dilemma is natuurlijk dat dat in de wet zou moeten zijn geregeld. Dat pleit voor een novelle.

Alles afwegend zullen we opnieuw een poging doen om coulant te zijn en de staatssecretaris de eerstgenoemde route via een AMvB te gunnen. Het zou daarbij nuttig zijn als ze wat meer kon zeggen over de specifieke tekst, wanneer die komt en of die er inderdaad uitziet als het concept dat ze ons heeft voorgelegd, of dat er nog belangrijke onderdelen in ontbreken. Ik neem aan dat ik ervan uit mag gaan dat zij al het mogelijke in het werk zal stellen om ervoor te zorgen dat die AMvB in de Tweede Kamer niet dramatisch verandert, hoezeer ik ook begrijp dat de staatssecretaris niet gaat over wat de Tweede Kamer wil. Maar mocht dat gebeuren, dan zal denk ik voor velen in dit huis de conclusie zijn dat dat de laatste keer is dat we niet op een formele novelle hebben aangedrongen.

*N

De heer **Ester** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris en haar staf voor de uitvoerige beantwoording van onze vragen. Wij hebben een belangrijk debat gevoerd vandaag. Het gaat ergens over, namelijk de verbetering van de governance van onze pensioenfondsen. De Umwelt van de pensioenfondsen is zeer complex geworden. Deskundigheid en toezicht op deskundigheid zijn een vereiste van de eerste orde.

Zoals ik aangaf, evalueert mijn fractie dit wetsvoorstel met name op twee dimensies, professionalisering en representatie. Op beide onderdelen wordt winst geboekt, maar vooral bij de representatie blijven er zaken liggen.

De handreiking van de minister over de raad van toezicht nemen wij in dank aan. Wij zullen de voortgang op dit punt nauwgezet volgen. De AMvB op basis van artikel 104 maakt bij eerste lezing een goede indruk.

Mijn fractie blijft zich, evenals het CDA, zorgen maken over de toegang van jongeren tot de pensioenfondsen. Dat heeft ook te maken met het feit dat vakbonden simpelweg niet in het culturele blikveld van jongeren vallen. Kennelijk is het zo dat de wereld van de gevestigde instituties zich moeilijk verhoudt met deelname door jongeren aan de klassieke vakbonden. Minder dan 5% van de werkende jongeren onder de 25 jaar is lid van een vakbond. Dat blijft toch wringen. De staatssecretaris heeft niet echt alternatieve organisatiemodellen geopperd. Dat is ook heel moeilijk. Dat begrijpen wij heel goed, maar in het hele sociaal-economische domein stuiten wij op dit hardnekkige representatieprobleem. De staatssecretaris zal er nog volop mee te maken krijgen. Wij roepen haar dan ook op om met haar departement veel denkkracht te investeren in alternatieve organisatiemodellen.

Mijn fractie heeft, samen met andere fracties, nadrukkelijk aandacht gevraagd voor de intergenerationele balans. De staatssecretaris heeft zich daar volop achter gesteld. Een toekomstbestendig pensioenstelsel is een generatiebestendig pensioenstelsel. Mijn fractie vraagt de staatssecretaris om hieraan in het kader van de evaluatie aandacht te besteden, met name wat betreft het wegen van korte- en langetermijnbelangen, ook in het beleggingsbeleid en het risicobeheer. Met name daar moet de intergenerationele balans blijken. Kan de staatssecretaris dat toezeggen? Dat gaat dus verder dan een louter statistische rapportage over de leeftijdsverdeling van bestuurders van pensioenfondsen. Graag krijg ik daarop een reactie.

Tot slot dank ik de staatssecretaris voor de toezegging om pensioenfondsen te verzoeken om in hun jaarverslag op te nemen welk deel van het vermogen in Nederland belegd is en welke trends daarbij te onderkennen zijn.

Wij kunnen nu de eindbalans opmaken. Mijn fractie heeft nadrukkelijk alle voor- en nadelen gewogen. De conclusie is dat wij dit wetsvoorstel zullen steunen. Het is geen grote stap voorwaarts, maar mijn fractie koestert ook kleine stappen.

*N

De heer **De Lange** (OSF): Voorzitter. Wij praten vanavond over een buitengewoon belangrijk probleem, namelijk de zeggenschap over ongeveer 1.000 miljard aan pensioengelden. Dat zijn pensioengelden waarover ik vragen heb gesteld wat betreft het eigendomsrecht. Dat lijkt mij een vrij cruciale zaak. Ik moet constateren dat ik op die vragen over eigendomsrecht geen antwoord heb gekregen.

Sowieso moet ik constateren dat de twintig punten die ik naar voren heb gebracht, niet mijn persoonlijke hobby zijn, maar voortvloeien uit contacten met een zeer breed maatschappelijk veld. Ik heb een groot netwerk van mensen in de pensioenwereld, zowel bij de ouderenorganisaties als bij jongerenorganisaties en ook bij alternatieve vakorganisaties. De staatssecretaris heeft kans gezien om de twintig punten die ik naar voren heb gebracht, in één zin af te handelen. Eerlijk gezegd vind ik dat beschamend en een slag in het gezicht van al degenen die mij benaderd hebben met problemen rond de pensioenen die hier een geweldige rol spelen, maar niets van dat alles. Ik krijg het gevoel in dit debat, voor zover wij het een debat mogen noemen, dat het duwen tegen een rubberen muur is. Op het moment dat je stopt met duwen, veert de rubberen muur terug naar de oorspronkelijke positie. Dat gevoel heb ik hieraan vanavond overgehouden. Ik kan de staatssecretaris zeggen dat dit geen prettig gevoel is.

Ik heb veel dingen naar voren gebracht. Ik heb allereerst gezegd dat dit naar mijn mening een slecht wetsvoorstel is. Dat handhaaf ik. Ik heb aangegeven dat ik grote bezwaren heb tegen de procedure, de haast waarmee een en ander is afgedwongen en het gebrek aan zorgvuldigheid, dat volkomen in strijd is met het belang van een onderwerp van deze importantie. Ik heb daarop geen antwoord gekregen.

Ik moet in alle eerlijkheid zeggen dat ik mij van dit debat vanavond iets heel anders voorgesteld had dan wat eruit gekomen is. Ik ben daar buitengewoon teleurgesteld over. Met het feit dat ik persoonlijk teleurgesteld ben, is goed te leven. Dat is nu eenmaal wat je overkomt als je je begeeft in de politiek. Hoe ik de antwoorden op alle punten die ik naar voren heb gebracht, of liever het ontbreken daarvan, moet communiceren aan alle mensen die mij daarover te goeder trouw benaderd hebben, is een probleem waar ik voorlopig nog niet uit ben.

*N

De heer **Nagel** (50PLUS): Voorzitter. Ook ik had de staatssecretaris graag willen bedanken voor de beantwoording, maar helaas kan ik dat niet met overtuiging doen. Ik ben zeer ontevreden. Ik vind de beantwoording echt zeer onvoldoende.

Ik heb geciteerd uit de brief van de staatssecretaris. Daarin stond woordelijk dat een tweetal wetten tot extra uitvoeringskosten leidt die neerslaan in het pensioen van de deelnemer. Ik heb gezegd dat het dan wel om een substantieel bedrag

moet gaan en gevraagd om bij benadering te noemen om welk bedrag het gaat en wat dit betekent voor het neerslaan in het pensioen. De staatssecretaris bleef het antwoord schuldig.

In vergelijking met het initiatiefwetsvoorstel komen er minder gepensioneerden in het bestuur. Het krijgt echter de betiteling dat het een versterking van het bestuur is. Ik vind dat discriminerend, maar daarop is geen antwoord gekomen.

Ik heb het gehad over de positie van de werkgevers, die geen risico meer en geen verplichting tot bijstorting hebben, maar eigenlijk een vetorecht en een verouderde machtspositie hebben. Die wordt door het kabinet in stand gehouden, terwijl die niet meer van deze tijd is. Waarom? Ik heb geen onderbouwing gehoord.

Ik heb het gehad over jongeren versus ouderen. De stelling inzake het minder risicovol beleggen is onbewezen en niet onderbouwd. Dat zouden ouderen moeten doen. Dat zou de rechtvaardiging moeten zijn voor de maximaal 25% in de besturen. Daarop is de staatssecretaris niet ingegaan.

Ik heb gesproken over de slechts twee groepen die volgens de staatssecretaris de rekeningen zouden betalen. Ik heb erop gewezen dat de werkgevers bonussen en extreme stijgingen kregen en dat de werknemers toch verhogingen en prijscompensatie kregen. Ook heb ik gezegd dat de gepensioneerden niet alleen jarenlang geen indexatie kregen, maar dat zij ook kortingen kregen en dat zij 15% moesten inleveren. Zij hebben dus wel degelijk meebetaald. Zij betalen nog steeds mee en betalen de komende jaren nog mee. Ik heb gevraagd om deze discriminerende opmerking terug te nemen. Ik vraag dit in deze instantie nogmaals en met grote nadruk. De gepensioneerden dragen bij, niet alleen in het verleden, maar ook op dit moment en in de toekomst.

Tot slot, ik ken de staatssecretaris als een bewogen en sociaal denkend sociaaldemocraat. Zij heeft mijn sympathie. Ik had dan ook hoge verwachtingen, maar wat hier gebeurt, hoe dat verdedigd wordt of zelfs niet verdedigd wordt en onbeantwoord blijft, kun je zelfs niet met het rapportcijfer 3 belonen. Het was zeer teleurstellend. Zelfs met de grootst mogelijke creativiteit zien wij geen kans om dit wetsvoorstel te steunen.

*N

De heer **Thissen** (GroenLinks): Voorzitter. Ik weet niet of wij tot een 8 komen, maar daarmee zou het gemiddelde een 5,5 zijn. De staatssecretaris zou dan toch een voldoende scoren. Ik ga mijn best doen.

Mijn fractie is niet dolenthousiast over dit wetsvoorstel. Er schort nog het een en ander aan, met name wat betreft de kwaliteitseisen aan de deskundigheid van het bestuur. Het gaat er niet om of het sectorale pensioenfondsen of ondernemingspensioenfondsen zijn. Het gaat over 1.200 miljard euro die in feite het bezit is van alle mensen die daarvoor werken en gewerkt hebben.

Dat bedrag tolt rond in de wereld van de financiën, waarvan we in de afgelopen jaren erachter gekomen zijn hoeveel windhandel, speculatie en risicogedrag daar vaak mee gepaard gaat, waardoor uiteindelijk de gepensioneerden of de toekomstig gepensioneerden in de knel dreigen te komen. Dat vergt bestuurders en raden van toezicht die van wanten weten, die weten hoe je vermogens moet beheren, die weten welke risico's aanvaardbaar zijn en welke absoluut niet. Het is geen gokkast, geen casino, geen lotto en geen toto. Het is zelfs geen Staatsloterij, waarin je ook maar een zeer bescheiden kans hebt om een keer binnen te lopen. Overigens gaat het er ook niet om om binnen te lopen in het leven, lijkt mij. Met andere woorden, ik vind de antwoorden van de staatssecretaris over de deskundigheid en geschiktheid net nog wat te mager.

Ik ben wel heel blij dat de staatssecretaris op aandringen van deze Kamer de bevoegdheden van de raden van toezicht wat scherper wil definiëren. Wat de staatssecretaris toe zegt via de AMvB te gaan regelen, waarvan we allemaal de tekst hebben ontvangen, komt in de kern erop neer dat de raad van toezicht een profielschets van een bestuurder moet goedkeuren en dat de raad aan de hand van die schets meet of iemand kan worden benoemd tot bestuurder van een pensioenfonds. Materieel krijgen de raden van toezicht, zoals dat in het normale leven ook is geregeld, het benoemingsrecht en het ontslagrecht voor de bestuurders van de pensioenfondsen. Dat is winst.

Over het aandeel werkgevers blijf ik zeggen wat ik in eerste termijn heb gezegd. Wij zijn voor ontvoogde verhoudingen op de arbeidsmarkt. Wij zijn niet tegen collectiviteiten. Wij zijn heel erg voor solidaire grond onder de voeten voor iedereen. Maar ik ben er wel meer voor dat burgers zelf eigen arrangementen kunnen maken. Ik vind het te gek voor woorden dat ik gezien mijn arbeidzame leven inmiddels in vijf pensioenfondsen plukjes pensioen heb staan. Dat is te gek voor woorden. Ik wil gewoon op mijn burgerservicenummer aan de hand van een burgerpolisdenken mijn pensioen kunnen opbouwen. Het is mijn geld dat ik uitonderhandel met mijn werkgever en dat hij of zij daarvoor inlegt. Hoe je het wendt of keert, het is uitgesteld loon dat ik na mijn 67ste uitgekeerd krijg. Het is niet het geld van de werkgever. In die zin vindt mijn fractie het uitermate merkwaardig dat 50% van de besturen uit werkgevers bestaat. Het is hun geld niet. Het is het geld dat mensen door hun arbeid verdienen, maar dat zij sparen voor hun leven na 67 jaar. Ik wil graag nog even horen of de staatssecretaris het in principe met die lijn eens is en of zij ook vindt -- we hoeven geen revolutie te ontketenen -- dat we langzamerhand er naartoe moeten werken dat de werkgevers uit de besturen van de pensioenfondsen gaan omdat ze er niks te zoeken hebben. Het is het geld van de mensen die werknemer zijn of die als zzp'er hebben ingelegd in een pensioenfonds.

Ik ben blij met de toezegging van de staatssecretaris over de intergenerationele balans. De staatssecretaris zegt het ermee eens te zijn, maar wat betekent dat? Gaat zij dat regelen? Deze

Kamer, die ook in balans is wat betreft het intergenerationele aspect aangezien hier ook zo'n beetje alle leeftijdsgroepen zijn vertegenwoordigd, hecht er zeer aan dat dezelfde afspiegeling in de besturen van de pensioenfondsen zichtbaar is.

Ik wacht het antwoord van de staatssecretaris weer met grote belangstelling af.

*N

De heer **Postema** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris voor de beantwoording. Ik heb in eerste termijn de pensioenvoorziening in Nederland als een groot goed beschreven. Ik heb dat ook gedaan omdat we elkaar de komende tijd vaker in dit huis over dit thema zullen treffen. Ik hoop dat met mij de andere fracties toch als startpunt nemen de bescherming van datgene wat ons zo veel waard is. Daarbij hoort ook -- dat was het thema van vandaag -- de verduurzaming van het bestuur, van een kundig en professioneel bestuur. Ik denk dat met alle mitsen en maren dit wetsvoorstel daaraan bijdraagt. Wij zullen daar dus ook instemming aan verlenen.

Er zijn al diverse opmerkingen gemaakt over de metaforen die vandaag zijn gebruikt. Ik vond de aardigste toch wel de metafoor direct aan het begin van mijn collega Hoekstra over een dermate uitgebreide consultatie dat je eigenlijk met de hele familie een trui aan het breien bent, met het resultaat van dien. Ik denk dat die metafoor goed gevonden is. Soms kun je misschien te veel luisteren. Je zult vanuit het kabinet vervolgens je eigen lijn moeten kiezen om het niet te ingewikkeld te maken, om niet te veel smaken aan te bieden. Dat kan het soms heel onduidelijk maken. Ik meen dat de staatssecretaris daarop adequaat heeft geantwoord.

Aan de wens van velen over de bevoegdheden van de raad van toezicht, een belangrijk punt, is in belangrijke mate tegemoetgekomen door te zeggen dat die meer nauwgezet moeten worden ingeregeld. De staatssecretaris heeft ervoor gekozen om dat met een AMvB te doen. Ik dank haar daarvoor.

Ook dank ik haar voor de toezegging om het gebruik van de modellen, ook van de modellen waar wij onze zorgen over hebben, nauwgezet te monitoren en onze Kamer daarover te informeren.

*N

De heer **Elzinga** (SP): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris en haar ambtenaren voor de antwoorden op de vragen. Bij interruptie heb ik een aantal vragen nog eens even moeten herhalen om ze onder de aandacht te brengen, maar die aandacht krijg je dan ook. Dat waardeer ik oprecht in deze staatssecretaris.

Inhoudelijk vond ik de beantwoording op een aantal punten nog niet echt overtuigend, behalve op het punt van de verduidelijking van de bevoegdheden van de toezichthouder met behulp van de AMvB. Dat was een heel heldere verduidelijking. Ik denk dat de hele Kamer daarom gevraagd heeft.

Op het gebied van de deskundigheid vond ik het antwoord in zijn algemeenheid nog niet overtuigend. De ervaringen in ons land met een intern toezichtmodel, bijvoorbeeld bij woningbouwcorporaties en gezondheidszorginstellingen, zijn niet louter positief. Ik ben er nog niet van overtuigd dat er nu voldoende deskundigheid is om dit model op een juiste manier vanaf volgend jaar in te vullen. Ook ben ik nog niet overtuigd dat dit model de beste oplossing is voor de problemen in de sector.

Ik kom te spreken over de risicoverdeling. De staatssecretaris zei iets wat ik heel mooi vond. Zij had het over constructieve werkgevers, werkgevers die wél bijstorten. Als we kunnen afspreken dat we dit zo houden, als dat het kader blijft van de pensioenen in Nederland, dan kan ik het behoud van werkgevers in de besturen zeer goed billijken. Ik zou graag die toezegging krijgen. Op dit moment ben ik helaas negatief over een adequate vertegenwoordiging van risicodragers, met name in de toekomst.

De heer **De Lange** (OSF): De heer Elzinga spreekt over bijstortende werkgevers. Dat fenomeen komt heel af en toe voor. Ik wijs hem erop dat 80% van de deelnemers in pensioenfondsen deelneemt in bedrijfstakpensioenfondsen, waarin van bijstorten al sinds mensenheugenis geen sprake meer is. De heer Elzinga spreekt over een zeer kleine categorie. Ik zou zeggen dat het gaat om minder dan 10% van alle mensen bij wie bijstorting wellicht aan de orde zou kunnen zijn. De heer Elzinga weet net zo goed als ik dat zeer veel bedrijven juist op weg zijn om de hele verplichting van bijstorting eenmalig af te kopen en dat precies over dat punt heel veel rechtszaken worden gevoerd.

De heer **Elzinga** (SP): Dat is correct. Misschien moeten we daarin onderscheid maken in het governance-model.

Voorzitter. Op dit moment ben ik helaas negatief over een adequate vertegenwoordiging van de risicodragers, met name in de toekomst, omdat ik vrees dat ik de toezegging waarom ik net vroeg, niet ga krijgen vanavond. De Raad van State -- en niet alleen de Raad van State, maar die schrijft op wat anderen constateren -- ziet dat de risico's van werknemers en gepensioneerden in de praktijk nu al enorm zijn toegenomen. Ten opzichte van de praktijk van tien dagen geleden betekent dit dat er in de besturen een verlaging van het contingent werknemersvertegenwoordigers komt en ten opzichte van de huidige praktijk, dus ten opzichte van de initiatiefwet-Koşer Kaya/Blok betekent dit dat de gepensioneerden minder te zeggen krijgen in het bestuur. Ik denk dat dit gaat manken.

Ten slotte heb ik nog geen overtuigend betoog gehoord over het overgangsrecht en over de samenloop van de op dit moment geldende initiatiefwet-Koşer Kaya/Blok en het voorliggende wetsvoorstel, als wij dat vanavond zouden aannemen. Graag zou ik alsnog iets daarover horen.

De heer **Hoekstra** (CDA): Mag ik de inbreng van de heer Elzinga in de tweede termijn beschouwen als een eerste stap naar een nee-stem?

De heer **Elzinga** (SP): De heer Hoekstra heeft goed gehoord dat ik kritisch ben. Op een aantal punten ben ik duidelijk nog niet overtuigd.

De heer **Hoekstra** (CDA): Ik vraag dit omdat ik altijd een welgemeende poging doe om te volgen wat partijen doen in deze debatten. Een heleboel fracties kan ik goed volgen, ook gelet op wat zij wel of niet hebben gedaan bij het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok. De fractie van de heer Elzinga was daartegen. Zijn fractie heeft toen gevraagd om een aantal elementen die nu in dit wetsvoorstel zitten. Wij zitten inmiddels in een situatie waarin de wet-Koşer Kaya/Blok in werking is getreden. Gelet op de eerdere stellingname van de fractie van de heer Elzinga, zou het mij eerlijk gezegd zeer verbazen, als zijn fractie datgene wat in haar ogen vermoedelijk toch ook een mitigatie of een verbetering is van de wet-Koşer Kaya/Blok, niet zou bevallen.

De heer **Elzinga** (SP): Dit wetsvoorstel regelt niet uitsluitend de verdeling van de besturen. Het regelt nog iets meer. Wij hebben in het voortraject van de behandeling van het wetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok regelmatig bij de voorganger van deze staatssecretaris -- destijds ging minister Kamp over de pensioenen -- aangedrongen op een snelle behandeling van het wetsvoorstel governance pensioenfondsen. Wij gingen namelijk ervan uit dat het voorstel van het kabinet meer allround, steviger en beter zou zijn dan het initiatiefwetsvoorstel-Koşer Kaya/Blok dat alleen in die verhoudingen ingreep. In het voorliggende wetsvoorstel staat echter een aantal andere wijzigingen. Ik ben niet ervan overtuigd dat dit verbeteringen zijn ten opzichte van de huidige situatie.

De heer **Hoekstra** (CDA): Ik mag dus concluderen dat de heer Elzinga zegt dat dit wetsvoorstel geen verbetering is ten opzichte van de wet-Koşer Kaya/Blok.

De heer **Elzinga** (SP): Daar twijfel ik nog over, maar wij hebben nog een tweede termijn te beluisteren.

*N

De heer **Kok** (PVV): Voorzitter. Om te beginnen dank ik de staatssecretaris voor de reactie op de gestelde vragen in de eerste termijn. Mijn fractie acht de beantwoording niet overtuigend, met name niet geredeneerd vanuit het centrale begrip governance. Dit begrip is ontleend aan het Griekse werkwoord "kubernao" dat simpelweg "sturen" betekent. De leidende thema's daarbij zijn consistent bestuur, samenhangend beleid en samenhangende processen en ten slotte evenwicht en transparantie. De uitwerking van deze thema's dient gericht te zijn op degenen die het uiteindelijk aangaat, namelijk de deelnemers en de

gepensioneerden. Deze groepen dienen het besef te hebben dat in transparantie het goede is verzekerd. In dit opzicht valt dit wetsvoorstel niet als zodanig te kwalificeren.

Mag ik in dit verband ook een metafoor presenteren, ook al is die misschien minder gelukkig? Dit voorstel lijkt echt op een tafeltje met vijf ongelijke poten dat nooit in balans gebracht kan worden. Er is geen evenwichtige opzet in het geheel. Er wordt een overdaad aan bestuursmodellen gepresenteerd die te veel ruimte laat. Onbegrijpelijk en onduidelijk is de achterliggende ratio van de inbreng van het one-tiermodel. Ik heb geen helder beeld gekregen waarom dit tot vijf modellen zou hebben geleid. Bovendien vind ik dat de pensioensector geen proeftuin is. Daarvoor zijn de belangen te groot. Daarvoor is de pensioensector al te veel in beweging.

Veel is in het wetsvoorstel overigens ongeregeld en is verhuisd naar andere regelingen zoals codes, AMvB's en wat dies meer zij. De vereiste deskundigheid is niet gegarandeerd. Het evenwicht in de organen is zoek, zie bijvoorbeeld de raad van toezicht waar bij het net over hadden. De evenredige vertegenwoordiging van groepen risicodragers is weinig consistent. Kijk maar naar de positie van de vakbonden. Die zijn oververtegenwoordigd. De werkgevers spelen in veel opzichten een te prominente rol. De gepensioneerden zijn gemaximeerd. Dit is niet in evenwicht. In praktische zin leidt de gefaseerde invoering tot problemen ten aanzien van modelkeuze en adequate vertegenwoordiging. De praktijk met de bestaande verhoudingen zal zich niet makkelijk voegen in alle ruimte die in dit wetsvoorstel geboden is.

De staatssecretaris biedt helaas weinig verheldering en geeft weinig aanvullende, vernieuwende informatie. Ook miskent zij de tamelijk complexe context. Ze reduceert in feite alle onderdelen tot praktische brokjes die hier over de vloer komen. Een probleem vind ik dat ze de begrippen "stelsel" en governance op één hoop gooit in plaats van deze sec te onderscheiden. Wij praten hier over de Wet versterking bestuur pensioenfondsen. Het stelsel is iets anders.

Het feit dat de financiële positie tamelijk kunstmatig onder druk staat als gevolg van een irreële rekenrente, mag op zich niet leiden tot ingrepen in het stelsel. "Houdbaarheid" is in kabinetshanden een beperkt begrip geworden: kind en badwater. Al met al ontbreekt een samenhangende en beredeneerde onderbouwing van dit voorstel. Het instrumentarium is slecht uitgewerkt en de doelen worden daarmee zeker niet in volledige mate bereikt. Het op zich al tanende vertrouwen van de deelnemers en de consumenten zal zeker niet toenemen.

Mijn conclusie kan niet anders zijn dan dat mijn fractie haar goedkeuring aan dit wetsvoorstel zal onthouden.

*N

Mevrouw **Kneppers-Heijnert** (VVD): Voorzitter. De VVD-fractie dankt de staatssecretaris voor haar toezegging om de raad van toezicht een rol c.q. een bevoegdheid te geven bij het disfunctioneren van bestuurders. Dat was voor mijn fractie heel belangrijk. Wij hebben daarnet de ontwerptekst van de AMvB gekregen. Daar heb ik toch nog wel een vraag over. Hoe verhoudt deze tekst zich tot de regeling van het disfunctioneren van de raad van toezicht in lid 5 van artikel 104, waarin onder andere staat dat de raad van toezicht het disfunctioneren van het bestuur meldt aan een aantal organen en, als die niets doen, aan de Nederlandsche Bank? Als de raad van toezicht een bestuur inmiddels heeft ontslagen, valt er volgens mij niet meer zoveel te melden aan de Nederlandsche Bank. Ik zie daar nog wel een spanning tussen. Welke regeling gaat dan voor, die van lid 5 of de tekst van de AMvB?

Ik kom graag nog terug op een onderwerp dat ik aan de orde heb gesteld en waar de staatssecretaris eigenlijk niet echt op is ingegaan. Dat was mijn vraag welke reden er nu eigenlijk is om een groep te maximeren, in casu de pensioengerechtigden. Het kabinet zegt immers wel dat de belanghebbenden op een zo evenwichtig mogelijke wijze vertegenwoordigd zouden moeten zijn en ook geacht worden de belangen van het hele pensioenfonds te behartigen en niet alleen van een bepaalde categorie.

*N

De heer **Backer** (D66): Voorzitter. Mijn gevoel voert een strijd tussen droefenis en bewondering.

Ik begin met de bewondering. Ik heb bewondering voor de wijze waarop de politiek zeer ervaren staatssecretaris haar voorstel eigenlijk zonder veel nieuwe gezichtspunten heeft verdedigd en de manier waarop zij enkele collega's die hier zeer ferme uitspraken hebben gedaan over novelles en de noodzaak tot aanpassing van het regime rond de raad van toezicht, lijkt te hebben geapaiseerd met een AMvB. Ik heb over die AMvB bij interruptie al een meer procedurele opmerking gemaakt. Het is toch merkwaardig dat deze nu pas aan de orde komt. Ik vind het heel moeilijk om te beoordelen of dit een goede regeling is, terwijl het een heel cruciaal kantelpunt is in die discussie. Gezien de complexiteit van het wetsvoorstel en de vele onderwerpen die ik aan de orde heb gesteld, zie ik eigenlijk geen reden om het nu het voordeel van de twijfel te geven.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Ik wil collega Backer altijd kunnen volgen, maar is dit nu de droefenis of is hij met de bewondering bezig?

De heer **Backer** (D66): Ik ben in een overgangsfase.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Dat dacht ik al. U zelf persoonlijk of met uw woordvoering?

De heer **Backer** (D66): Nee, dat gelukkig niet, maar meer in de analyse.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Ik weet niet of D66 altijd zijn prioriteiten verkeerd kiest, maar ik zou begonnen zijn met de droefenis en geëindigd zijn met de bewondering, maar dat is gewoon maar een tip.

De heer **Backer** (D66): Ja, maar dat heeft misschien te maken met de conclusie over wat we met het wetsvoorstel zullen doen. Als ik het goed beluisterd heb, neigt u naar steun daaraan, maar daar heeft mijn fractie toch aarzelingen over.

Voorzitter. Om nog even door te gaan op dit punt. Ik zou zeggen dat de koninklijke weg bij zo'n centraal punt zou zijn een novelle, wetende dat we er allemaal snel aan mee zouden willen werken. We hebben ook laten zien dat we bereid zijn om snel mee te werken, zodat we dan ook goed overzicht hebben.

Ik vind het moeilijk om die AMvB te beoordelen. Mevrouw Kneppers stelde een heel terechte vraag over artikel 5. Dat is overigens een vraag die ik eerder heb gesteld, maar die nog niet is beantwoord, namelijk wat de rol van de president van de Nederlandsche Bank is bij die beoordeling. Is dat een verlate ongeschiktheid waarover hij dan moet oordelen? Om even voort te borduren, of misschien te breien, op het punt van collega Kneppers: het is heel lastig als de Nederlandsche Bank erbij betrokken is, want de vraag is dan op welk moment je zoiets moet melden.

In het document dat net is rondgedeeld, staat bij punt 2 dat van disfunctioneren in ieder geval sprake is, indien het bestuur een besluit zonder de benodigde goedkeuring van de raad van toezicht neemt, en dan wordt dat uitgelegd. Maar er zijn natuurlijk ook nog andere handelingen en situaties waarbij een bestuurder besluiten neemt die niet binnen de goedkeuringskring liggen van een raad van toezicht, maar die wel degelijk aanleiding kunnen zijn voor het oordeel dat de man of vrouw disfunctioneert. Ik neem aan dat de staatssecretaris dit niet allemaal vanavond nog kan beantwoorden, maar als dat wel kan, zou ik dat op prijs stellen.

Ik ben toch al een beetje in de droefenissfeer gekomen. Ik ben heel optimistisch van aard, maar wij hebben samen met de collega's van de VVD, in het bijzonder Stef Blok, gestreden om het heel principiële punt van de representatie van gepensioneerden in de Pensioenwet te krijgen. Dat staat nu in de Pensioenwet. We hebben bijna twee jaar samen opgetrokken. Ik constateer nu dat twee jaar later, om allerlei moverende redenen, die mij verder niet aangaan, de alliantie op dit punt wordt verlaten en dat de Pensioenwet in neerwaartse zin wordt aangepast. Dat betreurt ik. Dat is een van de redenen voor mijn droefenis.

Ik heb een aantal vragen gesteld aan de staatssecretaris die ik even snel zal doorlopen. Ik zal ook meteen de conclusie erbij zeggen. Ik zou graag wensen voor de wetgevende arbeid van deze Kamer dat de staatssecretaris die schriftelijk beantwoordt, want ik denk niet dat het vanavond nog veel toevoegt. Ik heb een vraag gesteld over de toekomstbestendigheid, de checks-and-balances en over de bestuurscultuur waarin het een rol

speelt dat andere groepen aan tafel komen. Ik heb gesproken over de rol van de president van de Nederlandsche Bank op grond van artikel 104, lid 5. Ik heb gevraagd naar de positie van de raad van toezicht in het kader van artikel 9, ook wat betreft de taakvervulling en aansprakelijkheid. Ik heb ook een vraag gesteld over het fenomeen van de dagelijkse leiding van de fondsen, dus de titulaire directeuren. Ik heb ook een aantal vragen gesteld over de uitbesteding van het APG en het ABP. Ik denk dat dit zo'n beetje de punten waren. Dan begrijpt men ook waarom ik de behandeling met enige droefenis heb gadeslagen. Met alle respect voor alle inzet, ik kan op basis van deze antwoorden en deze behandeling mijn fractie niet positief adviseren.

*N

Staatssecretaris **Klijnsma**: Voorzitter. Hartelijk dank aan alle leden van de Kamer die in tweede termijn hun inbreng hebben geleverd. Ik blader snel door mijn aantekeningen en kom bij de heer Hoekstra, want het lijkt mij een goed idee om de verschillende leden af te lopen, als ik mij zo mag uitdrukken. De heer Hoekstra zei dat hij eraan hecht dat de staatssecretaris nog even neerzet of het "dat" of "of" is als het gaat om de visitatiecommissie en uiteindelijk een raad van toezicht. Ik wil hier wel heel stevig zeggen dat het gewoon "dat" is. Dan is het ook helder voor de pensioenwereld als zodanig. Dan kan er geen misverstand over bestaan. Dat lijkt mij duidelijk.

Een ander punt, waar niet alleen de heer Hoekstra op in is gegaan, maar eigenlijk alle leden - dat snap ik heel goed, want dat vind ik zelf ook een heel wezenlijk punt -- is de positie van jonge mensen in de context van de pensioenen. Daar hebben alle woordvoerders behartigenswaardige dingen over gezegd. Er is gevraagd hoe ik die positie wil stimuleren. Hoe wil ik ervoor zorgen dat die jonge mensen ook echt een plek krijgen in die pensioenbesturen? Ik ga daar ook voor mezelf nog even heel erg mee aan de slag. We hebben nu zaken als pensioenlaboratoria, waar jonge mensen ook acte de présence geven, maar dat kunnen we nog veel meer stimuleren.

Ik vind ook dat het kabinet daarin een rol te vervullen heeft. Noblesse oblige. Als we het met zijn allen zo wezenlijk vinden, moet ik daar ook een stevige voorzet voor plegen. Ik zeg de Kamer toe dat ik schriftelijk terugkom op de vraag wat je kunt doen om het enthousiasme van jonge mensen voor de oudedagvoorziening op te vijzelen en ervoor te zorgen dat ook zij erover mee gaan denken hoe dat moet. Ik heb daar natuurlijk wel ideeën over geventileerd. Ik zou heel makkelijk kunnen zeggen dat ik het bij de vakbeweging laat of dat de politieke partijen er lekker mee bezig zijn. Ik zie ook bij de universiteiten zaken opborrelen, maar dat is mij te makkelijk. Ik wil het allemaal eens voor deze Kamer op een rij zetten, maar ook voor mezelf, voor de Tweede Kamer en voor de jongeren en de ouderen in Nederland. Dan kom ik daarop terug.

De heer **Hoekstra** (CDA): Dat lijkt mij een uitstekend idee van de staatssecretaris, maar ik wil er nog iets aan toevoegen. Zij geeft aan dat zij vooral wil ingaan op het enthousiasmeren van jongeren en het opnemen van jongeren in het bestuur. Dat is op zichzelf geen onaardige gedachte, maar dat is misschien nog maar een deel van waar het mijn fractie en ook andere fracties om ging. Het gaat vooral om de vraag hoe wij ervoor zorgen dat jongeren er niet alleen bij worden betrokken en er ook wat te vertellen hebben, maar dat de belangen van die groepering in bredere zin gewaarborgd worden. Als de staatssecretaris dat ook expliciet wil meenemen in haar schrijven aan deze Kamer, zou dat ons zeer gelukkig maken.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Wij spreken hier over een feuilleton of een continuïteit story. We hebben het hedenavond over de governance en binnenkort kom ik graag terug als het gaat om allerlei andere onderdelen die de pensioenwereld in brede zin behelzen. Dan spreek ik over het Witteveenkader, het ftk en noem maar op. De heer Hoekstra zegt dat het hem niet alleen gaat om de positie van jongeren in de besturen, in de context van wat wij vanavond bespreken, maar dat het hem ook gaat om de positie van jongeren in de toekomst wat betreft hun eigen pensioen. Over die intergenerationale balans -- het is een moeilijk woord -- ben ik het zeer met de heer Hoekstra eens. Ik weet zeker dat wij daarover ook in deze Kamer nog menigmaal zullen debatteren. Ik moet zeggen dat ik daarnaar uitkijk.

De heer **Hoekstra** (CDA): Ik waardeer het grenzeloze enthousiasme van de staatssecretaris. Of dat voor het Witteveenkader helemaal op zijn plaats is, zou ik in het midden willen laten tot na het reces.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Nee, versta mij goed. Ik zei: ik verheug mij op het debat. Wat dan uiteindelijk de conclusie is, is stap 23, maar het debat als zodanig is essentieel. Het gaat om de belangen van oud en jong in de intergenerationale balans.

Ik kom op het overgangsrecht. Daar heeft de heer Elzinga naar gevraagd. Ik vind het een goed plan om dat goed te duiden. Voor de pensioenwereld moet het ook duidelijk zijn. Als men de Handelingen leest, moet het helder zijn. Ik zal aan de Nederlandsche Bank een brief schrijven over de handhaving in de overgangsperiode tot 1 juli 2014. De Nederlandsche Bank zal ik vragen om in de periode tot 1 juli 2014 uit te gaan van de normen van het wetsvoorstel versterking bestuur pensioenfondsen, voor zover er verschillen bestaan met de initiatiefwet. Dat betekent dat de Nederlandsche Bank rekening zal houden met het maximum voor pensioengerechtigden uit het wetsvoorstel versterking bestuur pensioenfondsen.

Wat kan er nu wel en niet gebeuren in de opmaat naar 1 juli 2014? Wat kunnen wij al van besturen vergen en wat niet? Wat wel kan gebeuren -- dat wil ik echt onderstrepen -- is het volgende. Pensioengerechtigden kunnen een plaats

krijgen in het bestuur; dat kan nu al, vanaf 1 juli. Er kan een raad van toezicht worden ingesteld. Er kan een paritair gemengd bestuur worden ingesteld. Wat niet kan gebeuren tot 1 juli moet ook helder zijn. Er kan geen onafhankelijk bestuur worden ingesteld en de taken en bevoegdheden van de huidige deelnemersraad kunnen niet verminderen. De Nederlandsche Bank heeft aangegeven zich pragmatisch en faciliterend op te stellen tegenover de pensioensector. De pensioenfondsen wordt de mogelijkheid geboden om in de periode van 1 januari 2014 tot 1 april 2014 de plannen voor wijzigingen in bestuursmodellen voor te leggen aan de Nederlandsche Bank. Op deze wijze is het goed mogelijk voor alle fondsen om per 1 juli 2014 over te gaan naar een nieuw bestuursmodel. Ik hecht er erg aan om degenen die hierover iets gezegd hebben, te danken. Ik ben hun daar heel erkentelijk voor. Op de manier waarop wij nu kunnen gaan acteren, kunnen wij met de pensioenbesturen echt vasthouden aan deze data. Er moet immers veel gebeuren.

De heer Hoekstra heeft ook het een en ander gezegd over de Algemene Maatregel van Bestuur. Hij heeft gevraagd wanneer deze nu precies komt. Dat zal ik nauwgezet nagaan. Ik zal zeer veel spoed betrachten. Zoals ik net al zei, moeten pensioenfondsen nu gaan acteren. Zij moeten dan wel weten wat precies de functie van de raad van bestuur in al zijn facetten is. Ik zal dus spoed betrachten. Ik zal de Kamer per ommegaande laten weten hoe ik precies kan varen, want een ordentelijke AMvB moet natuurlijk ook langs de Raad van State. Wij moeten dat zorgvuldig doen, maar wel zo snel mogelijk.

De heer Ester heeft wederom ingekleurd hoe het nu gaat rond de pensioenen als zodanig. Nogmaals: dat moet op ieders netvlies staan. De heer Ester heeft gezegd dat hij erg hecht aan de representatie in de raad van toezicht. Ik ben ingegaan op de manier waarop deze nu invulling krijgt. De heer Ester heeft ook de jongeren nog eens naar voren geschoven. Hij vroeg mij om te kijken naar de denkkraacht, zodat je ook alternatieve organisatiemodellen zou kunnen porren, als ik me zo mag uitdrukken, om jonge mensen naar voren te schuiven. Ik heb al gezegd dat ik mijn eigen denkkraacht ook zal benutten voor dit onderwerp. Als de heer Ester lumineuze ideeën over dit onderwerp heeft, hoor ik die graag. Wij zullen dit punt zeker betrekken bij de evaluatie.

De heer De Lange is erg teleurgesteld. Dat verdriet mij. Ik wil heel graag alle leden van de Kamer hoofs bejegenen en hun vragen goed beantwoorden. Daar ben ik oprecht in. De heer De Lange heeft gezegd dat hij twintig punten heeft opgenoemd. Dat is een waarheid als een koe, zou ik bijna willen zeggen. Het zijn echt statements, die de heer De Lange naar voren heeft gebracht. Ik had op ieder statement kunnen ingaan, maar daar heb ik niet voor gekozen, want als zodanig waren het geen vragen die aan mij werden gesteld.

De heer **De Lange** (OSF): Ik heb bij aanvang van mijn betoog gezegd dat ik twintig punten naar voren zou brengen en dat ik de staatssecretaris verzocht om op elk punt afzonderlijk in te gaan, waarbij ik het mijzelf, haar en iedereen in deze ruimte zou besparen om elk van mijn punten met een vraagteken te eindigen. Dat had ik uiteraard kunnen doen. Het gaat erg ver en het is extreem en onterecht formalistisch om te stellen dat ik, als ik een punt niet met een vraagteken eindig, dus geen vraag gesteld heb. Dat is formalisme van de koude grond.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Ik weet niet hoe ik het zal zeggen. Ik laat dit even voor wat het is. Het is goed gebruik dat wij, als er vragen aan het kabinet worden gesteld, proberen om die goed te beantwoorden. Ook in de schriftelijke rondes benutten wij die intensiteit zeer. Nogmaals: ik vind het jammer dat de heer De Lange zo teleurgesteld is.

Dat geldt ook voor de heer Nagel. Hij zei zeer ontevreden te zijn. Hij vroeg mij nogmaals naar de extra uitvoeringskosten. Ik ben daar in eerste termijn op ingegaan. Ik kan natuurlijk niet per fonds inzicht geven in wat het precies zou gaan betekenen. Dat heb ik ook helemaal niet willen duiden in mijn schriftelijke bijdrage. Eén ding staat echter als een paal boven water. Als je over ons land wet twee wetten uitstort en als men eerst met de implementatie van de ene wet aan de slag moet en daarna met de implementatie van de andere, is dat niet geheel en al gratis en voor niets. Dat heeft repercussies voor, in dit geval, al degenen die bij de pensioenen zijn aangesloten. Ik hoop dat de heer Nagel het mij niet euvel duidt dat ik niet tot op de komma nauwkeurig kan vertellen wat de extra uitvoeringskosten zouden zijn. Mocht dit wetsvoorstel worden aangenomen, dan zal ik er natuurlijk mijn uiterste best voor doen om de kosten zo laag mogelijk te laten zijn.

De heer Nagel vroeg of minder gepensioneerden, in vergelijking met het initiatiefwetsvoorstel, een versterking van het bestuur zouden betekenen. Dat is natuurlijk niet wat ik gezegd heb. Het is echter wel zo dat wij de balans goed aangeven.

De leden Nagel en Elzinga hebben de positie van de werkgevers in de besturen naar voren gebracht. Ik vond dat de heer Elzinga het goed duidde. Het zou geweldig zijn als alle werkgevers in Nederland zomaar alles zouden bij plussen voor de dekkingsgraden van de pensioenfondsen. Ik kan het echter niet mooier maken dan het is. In mijn eerste termijn heb ik willen duiden dat werkgevers nog steeds risicodragers zijn. De leden Elzinga en Nagel stipuleren dat de rol van de werkgevers in de komende jaarschijven wellicht -- ik zeg het maar voorzichtig -- kleiner zal worden. Dat heeft mij er in ieder geval toe gebracht om in het onderhavige wetsvoorstel op te nemen dat er nooit meer dan 50% werkgevers in zo'n bestuur kunnen zitten. Het is dan aan het bestuur zelf om die balans iedere keer opnieuw te meten naar de hoeveelheid risico's die de verschillende groepen in zich dragen.

In mijn eerste termijn ben ik ook ingegaan op de vraag of gepensioneerd nu wel of niet meebetalen. Daar vroeg de heer Nagel nogmaals naar. Het is waarlijk zo dat alle risicodragers op dit dossier meebetalen, ook de mensen die pensioengerechtigd zijn. Ieder betaalt op zijn eigen manier mee. Dus dat kan ik alleen maar beamen. Maar zij zijn natuurlijk niet degenen die de premie inleggen. Dat is zo klaar als een klontje.

De heer Thissen heeft gezegd dat het van wezenlijk belang is dat we de kwaliteitseisen heel erg stevig neerzetten, aangezien het een enorme berg geld betreft. Ik wil nog één keer zeggen dat we deze wetgeving willen implementeren, omdat we zien dat er lacunes zijn in de huidige manier van het besturen van pensioenfondsen. Dat moeten we ook niet onder stoelen of banken steken. Dat moet gewoon verbeterd worden. Ook gelet op wat we hier met elkaar wisselen, doe ik een beroep op de pensioenfondsen en op degenen die betrokken zijn bij pensioenfondsen. Mijn oproep aan hen is: let op uw zaak en zorg ervoor dat het bestuur heel sterk verbetert. Alles wat we nu met zijn allen wisselen, moet daaraan bijdragen. Ik zou bijna willen zeggen: dat is ook de lol van dit wetsvoorstel. Daar ben ik zeer serieus over. De kwaliteitseisen doen er dus enorm toe.

De heer Thissen zegt dat bestuurders en de raad van toezicht van wanten moeten weten. Hij vindt datgene wat ik in eerste termijn heb gezegd over deskundigheid en geschiktheid, nog wat magertjes. Maar reken er maar op dat we dit samen met de Nederlandsche Bank en de Pensioenfederatie steeds verder zullen inkleuren en dat we er echt voor zullen zorgen dat je datgene wat je nodig hebt om adequaat een pensioenfonds te besturen, in je rugzak dient te hebben. Als je dat niet hebt, word je beetgepakt en dan wordt die rugzak volgepropt totdat je het wel kunt. Ik denk dat dit ook voor het veld wederom een heldere boodschap dient te zijn.

Ik ben reeds ingegaan op het aandeel van de werkgevers. Ik neem nogmaals kennis van het feit dat GroenLinks zeer is voor eigen arrangementen op basis van het burgerservicenummer. Ook op dit punt verheug ik mij op de verdere discussie die wij in dit gebouw zullen voeren.

De heer **Thissen** (GroenLinks): Ik kom nog heel even terug op het rugzakje. Ik neem aan dat u, als iemand zich met een lege rugzak meldt, niet alles erin gaat proppen, maar dat diegene dan niet in het bestuur of in de raad van toezicht komt.

Staatssecretaris **Klijnsma**: Zo is het. Dat mag toch heel duidelijk zijn. We hebben net ook iets gezegd over de raden van toezicht en de wijze waarop zij dit dienen te duiden.

Voorzitter. De heer Postema heeft nog eens onderstreept dat onze pensioenvoorzieningen een groot goed zijn. Hij heeft toch nog even gerefereerd aan de trui van de heer Hoekstra. Dat vind ik wel mooi. Ik moet zeggen dat ik het toch een prachtig beeld vind dat zo'n hele familie met allemaal kleurtjes en steken en diktes van breipennen iets

moois probeert te fabrieken en dat aan het einde van de rit niemand die trui aan wil, omdat die voor geen meter zit. Het gaat er natuurlijk om dat we met zijn allen de goede trui op de pen zetten. Dat zitten we hier nu te doen.

De heer Postema heeft nogmaals gezegd: monitor het gebruik van de verschillende modellen.

De heer Elzinga tamboereert op deskundigheid, en dat is zeer terecht. Ik heb gezegd wat ik ervan gezegd heb. Dat meen ik ook bloedserieus. Hij vertelt dat het model voor intern toezicht in de afgelopen jaren nou niet bepaald altijd positief is geweest. Dan weten de heer Elzinga en ik wel waar we het over hebben. Dan druk ik mij inderdaad lichtvoetig uit. Het gaat er nu echter om dat we het model voor intern toezicht wel goed adstrueren. Dat kan ook op basis van dit wetsvoorstel.

Ik heb het al gehad over de risicoverdeling en over het overgangsrecht.

De heer Kok heeft gezegd dat het woord governance uit het Grieks komt en dat het "sturen" betekent. Hij vindt dat dit wetsvoorstelmodel dat veel te weinig in zich draagt. Hij heeft gezegd dat dit wetsvoorstel een soort tafeltje met vijf poten is. Maar zo is het niet helemaal, zeg ik tegen de heer Kok. Er zijn weliswaar vijf modellen, maar je kunt als het ware uit vijf tafels kiezen. Op vijf poten is het moeilijk lopen. Dat herken ik. Sorry, ik heb maar twee benen, en niet vijf. Maar ook op twee benen kan het soms wat moeilijk zijn. Alle gekheid op een stokje, het gaat er natuurlijk om dat je bewust kiest welk tafeltje je uit de etalage pakt.

De heer Kok draagt mij na dat ik de context misken. Dat is echter geenszins het geval. Dat werp ik echt verre van mij.

Mevrouw Kneppers vroeg hoe lid 5 zich verhoudt tot de AMvB. Dat is een heel wezenlijke vraag. Als een bestuurder zich niet adequaat gedraagt en de raad van toezicht hem zijn congé zou moeten geven, dient de raad van toezicht dat ook te melden bij de Nederlandsche Bank, zodat DNB dan ook weet dat dit speelt binnen een fonds en daar dus met nog meer argusogen naar kan kijken. Het voortouw ligt echter bij de raad van toezicht.

Mevrouw Kneppers stelde nog een vraag over het maximeren van de pensioengerechtigden. Ik denk dat we het daar breedvoerig over hebben gehad, en dan met name over die 25%. Ik kom dan als vanzelf bij de vraag van de heer Backer. Ik hecht eraan om nog even uit de Handelingen van de Eerste Kamer van 24 januari te citeren. Het gaat over dat percentage. Mijn voorganger, minister Kamp, heeft gezegd: "Het wetsvoorstel wijkt op enkele punten af van het wetsvoorstel van de leden Koşer Kaya en Blok, juist vanwege de integrale aanpassing en vanwege de noodzaak om de bestuurbaarheid te garanderen. Ik noem twee afwijkingen. Ten eerste is het aantal zetels voor pensioengerechtigden in mijn voorstel gemaximeerd (...)" Mijn voorganger, minister Kamp, heeft dus ook reeds voorgesteld om het aantal zetels te maximeren. Ik denk dat het goed is om dat nog eventjes te vermelden.

Mevrouw Kneppers had nog gevraagd: geldt de mogelijkheid die de raad van toezicht op grond van de AMvB heeft om bestuurders bij disfunctioneren te ontslaan, ook voor het onafhankelijke bestuur? Het antwoord op die vraag is ja. Dat zei ik al in eerste termijn, maar ik heb het nog even geverifieerd en het antwoord is dus ja.

Last but not least kom ik bij de heer Backer. Hij bouwde zijn betoog mooi op, maar ik had het natuurlijk liever andersom gezien. Ik dank de heer Backer voor het feit dat hij zijn bewondering uitsprak. Hij heeft echter ook zijn droefenis uitgesproken en een aantal zaken gevraagd in de context van de schriftelijke beantwoording. Waar ik kan, zal ik het zeker doen. Dat ben ik de heer Backer zeker verplicht. Ik heb opgeschreven waar het dan over gaat.

Ik ging al even in op het aantal pensioengerechtigden. Dat is voor D66 natuurlijk bij uitstek een punt van aandacht. De grote verworvenheid van de heer Nypels -- hij is hier ook aanwezig -- en van mevrouw Koşer Kaya en de heer Blok is dat zij op de agenda hebben gezet dat de pensioengerechtigden natuurlijk een plek horen te hebben in de besturen van pensioenfondsen en een rol moeten spelen in hun eigen inkomensvoorziening. Daar kunnen wij over en weer van alles van vinden, maar als laatste wil ik zeggen dat het toch maar mooi gelukt is. Hoe je het ook wendt of keert, de pensioengerechtigden hebben nu een positie.

De beraadslaging wordt gesloten.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, het CDA, de VVD, GroenLinks en de ChristenUnie voor dit wetsvoorstel hebben gestemd en de aanwezige leden van 50PLUS, de OSF, D66, de SP, de PVV ertegen, zodat het is aangenomen.

Ik merk op dat de fracties van de SGP en de PvdD afwezig zijn. Ik feliciteer de staatssecretaris. Ik wens u allen een heel goed reces toe en ik sluit de vergadering. Dank u wel.

**

Sluiting 22.25 uur.

!Lijst van besluiten en ingekomen stukken!

*N

Lijst van besluiten:

De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren besloten om:

a. de plenaire behandeling van het volgende wetsvoorstel (incl. eventuele stemmingen) te doen plaatsvinden op 8/9 juli 2013:

Wijziging van de Embryowet in verband met de evaluatie van deze wet (32610);

b. de plenaire behandeling van de volgende hamerstukken te doen plaatsvinden op 9 juli 2013:

Regels over de aanleg, het beheer, het gebruik en de veiligheid van lokale spoorwegen (Wet lokaal spoor) (33324);

Regels tot uitvoering van de Verordening (EU) nr. 211/2011 van het Europees Parlement en de Raad van 16 februari 2011 over het burgerinitiatief (PbEU 2011, L65) (Uitvoeringswet verordening Europees burgerinitiatief) (33423);

Voorstel voor een informatieverzoek van de Kamer aan de Algemene Rekenkamer (33454, AX);

Wijziging van de Elektriciteitswet 1998, de Gaswet, de Wet op het financieel toezicht, de Wet op de economische delicten en het Wetboek van Strafvordering (uitvoering van een verordening betreffende de integriteit en transparantie van de groothandelsmarkt voor energie) (33510);

Aanpassing van wetten aan de Wet basisregistratie personen (Aanpassingswet basisregistratie personen) (33555);

c. de stemmingen over de volgende wetsvoorstellen te doen plaatsvinden op 9 juli 2013:

Wijziging van de Wet vervoer gevaarlijke stoffen en enige andere wetten in verband met de totstandkoming van een basisnet (Wet basisnet) (32862);

Voorstel van wet van het lid Heijnen tot wijziging van de Gemeentewet in verband met het terugbrengen van het aantal gemeenteraadsleden tot op het niveau van voor de dualisering van het gemeentebestuur (33084);

d. de plenaire behandeling van de volgende brief te doen plaatsvinden op 10 september 2013:

Brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 6 juni 2013 inzake herziening van de Grondwet (31570, G);

e. het voorbereidend onderzoek van de volgende wetsvoorstellen te doen plaatsvinden door de vaste commissie voor Economische Zaken op 24 september 2013:

Wijziging van de Postwet 2009 ter invoering van ex ante toezicht op een postvervoerbedrijf met aanmerkelijke marktmacht (33501);

Regels omtrent de Kamer van Koophandel (Wet op de Kamer van Koophandel) (33553);

f. het voorbereidend onderzoek van de volgende wetsvoorstellen door de vaste commissie voor Veiligheid en Justitie te doen plaatsvinden op 1 oktober 2013:

Wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met de enkelvoudige behandeling van het hoger beroep in kantonzaken (33316);

Wijziging van het Wetboek van Strafvordering in verband met de uitbreiding van de gronden voor voorlopige hechtenis (33360);

g. het voorbereidend onderzoek van het volgende wetsvoorstel door de vaste commissie voor Veiligheid en Justitie te doen plaatsvinden op 8 oktober 2013:

Voorstel van wet van de leden Recourt, Oskam en Segers tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering in verband met het opheffen van de strafrechtelijke immuniteiten van publiekrechtelijke rechtspersonen en hun leidinggevers (30538).

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstellen:

Goedkeuring van het voornemen tot opzegging van het op 8 april 1979 te Wenen tot stand gekomen Statuut van de Organisatie der Verenigde Naties voor Industriële Ontwikkeling (33446 (R1992));

Wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafrecht BES, en enkele andere wetten in verband met de strafbaarstelling van het financieren van terrorisme (strafbaarstelling financieren van terrorisme) (33478);

Aanpassing van wetten aan de Wet basisregistratie personen (Aanpassingswet basisregistratie personen) (33555).

Deze wetsvoorstellen zullen in handen worden gesteld van de desbetreffende commissies;

2. de volgende regeringsmissives:

een, van de minister-president, minister van Algemene Zaken, inzake wijziging vervangingsregeling (griffiennr. 153235);

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, inzake bijeenkomst van de Europese Raad te Brussel op 27 en 28 juni 2013 (griffiennr. 153226);

een, van alsvoren, ten geleide van de tekst van de Euromediterrane luchtvaartovereenkomst tussen de Europese Unie en haar lidstaten, enerzijds en de regering van de staat Israël, anderzijds; Luxemburg, 10 juni 2013 (griffiennr. 153215);

een, van alsvoren, ten geleide van het verslag van de Raad Algemene Zaken van 25 juni 2013 (griffiennr. 153145.01);

een, van alsvoren, ten geleide van het verslag van de Raad Buitenlandse Zaken van 24 juni 2013 (griffiennr. 153144.01);

een, van alsvoren, ten geleide van een fiche inzake Mededeling lokale autoriteiten in partnerlanden (griffiennr. 153224);

een, van de minister van Veiligheid en Justitie, inzake evaluatie boa-stelsel (griffiennr. 153249);

een, van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, ten geleide van het rapport Transparency International inzake Curaçao (griffiennr. 153251);

een, van de minister van Financiën, ten geleide van de geannoteerde agenda voor de Eurogroep en Ecofin Raad van 8 en 9 juli 2013 te Brussel (griffiennr. 153234);

een, van alsvoren, inzake EMU-saldo en nationalisatie SNS (griffiennr. 153236);

een, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, inzake verslag 102e Internationale Arbeidsconferentie (griffiennr. 153028.01);

een, van alsvoren, inzake rapportage TK aanpassing sociale zekerheidsverdragen (griffiennr. 153225).

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op de afdeling inhoudelijke ondersteuning ter inzage voor de leden;

3. de volgende missives:

een, van het Sociaal en Cultureel Planbureau, inzake lasten onder de loep (griffiennr. 153263);

een, van de Algemene Rekenkamer, inzake afschrift brief d.d. 3 juli 2013 aan de Tweede Kamer, inzake Samenvattingen onderzoek Deense Rekenkamer naar Fyra (griffiennr. 153262);

een, van alsvoren, ten geleide van het rapport Kunnen basisscholen passend onderwijs aan? (griffiennr. 153237);

een, van alsvoren, inzake afschrift d.d. 26 juni 2013 aan de Tweede Kamer betreffende Actualisering webdossier ruimtelijke inrichting (griffiennr. 153209);

een, van alsvoren, inzake rapport Effectiviteitsonderzoek bij de rijksoverheid: vervolgonderzoek (griffiennr. 153213).

De Voorzitter stelt voor deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op de afdeling inhoudelijke ondersteuning ter inzage voor de leden;

4. de volgende geschriften:

een, van R.v.d.B., inzake HDI Gerling/Restment (griffiennr. 153261);

een, van J.A.W. te N., inzake falend tuchtrecht (griffiennr. 153258).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Veiligheid en Justitie;

een, van R.d.R. te G., inzake aanpak fraude in Nederland (griffiennr. 153208).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat/Algemene Zaken en Huis van de Koning;

een, van R.B. te A., inzake permanente educatie voor het assurantievak (griffiennr. 153257.01);

een, van A.M., inzake bezuiniging (griffiennr. 153256).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Financiën;

een, van H.K. te D., inzake nieuwe Remigratiewet (griffiennr. 153254);

een, van P.D., inzake rechtsongelijkheid afschaffing halfwezenuitkering (griffiennr. 153222);

een, van R.C., inzake behandeling wet versterking bestuur pensioenfondsen (griffiennr. 151426.09).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid;

een, van I.D., inzake gelijke behandeling (griffiennr. 153242).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de vaste commissies voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid, voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport en voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap;

een, van B.A., inzake alcohol leeftijdsverhoging (griffiennr. 152757.04).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

De Voorzitter stelt voor, deze geschriften voor kennisgeving aan te nemen.